НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Часопис
ЦИВІЛІСТИКИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

Випуск 9

Одеса–2010

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Ківалов Сергій Васильович – Національний університет «Одеська юридична академія», ректор, завідувач кафедрою адміністративного права; д.ю.н., професор, академік НАПрН України

НАУКОВИЙ РЕДАКТОР, ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Харитонов Євген Олегович –Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедрою цивільного права; д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Голубєва Неллі Юріївна – Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного права; к.ю.н., доцент

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Борисова Валентина Іванівна – Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, зав. кафедри цивільного права № 1; к.ю.н., доцент

Васильєва Валентина Антонівна – Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника, директор, зав. кафедри цивільного права; д.ю.н., професор

Вишняков Олександр Костянтинович – Національний університет «Одеська юридична академія», зав. кафедри права Європейського союзу та порівняльного правознавства; д.ю.н., професор

Дзера Олександр Васильович – Київський національний університет ім. Т. Шевченка, професор кафедри цивільного права, д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений юрист України

Довгерт Анатолій Степанович – Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка, зав. кафедри митного і міжнародного приватного права, д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України

Дудченко Валентина Віталіївна – Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри теорії держави і права, д.ю.н, професор

Каракаш Ілля Іванович – Національний університет «Одеська юридична академія», зав. кафедрою аграрного, земельного та екологічного права, к.ю.н., професор

Ківалова Тетяна Сергіївна – Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного права, д.ю.н.; професор

ЛуцьВолодимирВасильович – Академія Муніципального управління, м. Київ, зав. кафедри цивільно-правових дисциплін, д.ю.н., професор, академік НАПрН України

Майданик Роман Андрійович – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, зав. кафедри цивільного права юридичного факультету, д.ю.н., професор, член-кореспондент АПрН України

Мінченко Раїса Миколаївна – Національний університет «Одеська юридична академія», зав. кафедри цивільного процесу; д.ю.н., професор

Оборотов Юрій Миколайович –Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедрою теорії держави і права, д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України

Стефанчук Руслан Олексійович – Хмельницький університет управління та права, проректор з наукової, д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України

Харитонова Олена Іванівна – Національний університет «Одеська юридична академія», зав. кафедри права інтелектуальної власності і корпоративного права, д.ю.н., професор

Чанишева Галія Інсафівна – Національний університет «Одеська юридична академія», декан соціально-правового факультету ОНЮА, зав. кафедри трудового права та права соціального забезпечення ОНЮА, д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України

Шишка Роман Богданович – Національний університет державної податкової служби України, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, д.ю.н., професор

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеської національної юридичної академії
(протокол № 1 від 01.10.2010)

Засновник– Одеська національна юридична академія
Адреса редакції: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дор., 23. Тел. 8 (048) 719-88-11.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 10996 від 15.02.2006.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО

БІОГРАФІЯ ПРОФЕСОРА, ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТА НАПрН УКРАЇНИ Ю. С. ЧЕРВОНОГО 5

КЛАДЕЗЬ ЦИВИЛИСТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ (ВОСПОМИНАНИЯ О ПРОФЕССОРЕ Ю.С.ЧЕРВОНОМ) 6

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

ПРЕДМЕТ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА УКРАИНЫ

Червоный Ю. С. 8

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Голубєва Н.Ю. 13

ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ПРАВА

ОХОРОНА МАЙНОВИХ ПРАВ ПОДРУЖЖЯ : ПІДСТАВИ І МОМЕНТ ВИНИКНЕННЯ СПІЛЬНОСТІ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Червоний Ю. С. 17

ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ДИТИНИ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ І ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Зілковська Л. М. 22

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ

Червоный Ю. С. 26

ПРЕДСТАВНИЦТВО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Чванкін С. А. 31

НОВЕЛИ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Мінченко Р.М. 36

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН НА МОРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ

К ВОПРОСУ О ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОМ ПОЛОЖЕНИИ МОРСКОГО ТОРГОВОГО ПОРТА

Червоный Ю. С., Перекрест Г. А. 39

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА МОРСЬКОГО ТОРГОВОГО ПОРТУ

Харитонова О.І. 44

ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ

ПОНЯТТЯ ПРЕДМЕТА І МЕТОДУ СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Червоний Ю. С. 50

ПРЕДМЕТ І МЕТОД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДЕЯКІ ІНШІ ЧИННИКИ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА У СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Харитонов Є.О. 57

АНТОЛОГІЯ АВТОРЕФЕРАТІВ

Червоный Юрий Семенович.
Общее имущество супругов по советскому праву: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук 63

Арзиани Сергей Эдуардович.
Право общей собственности социалистических организаций в советском гражданском праве: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук 70

УЧНІ ПРОФ. Ю. С. ЧЕРВОНОГО 78

БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ Ю. С. ЧЕРВОНОГО 79

ВСТУПНЕ СЛОВО

Продовжуючи традицію, започатковану друком сьомого номеру часопису, присвяченого пам'яті професора Іллі Веніаміновича Шерешевського, цей випуск часопису редколегія вирішила присвятити пам'яті ще одного видатного науковця, знаного представника вітчизняної школи цивілістики – Юрія Семеновича Червоного.

Юрій Семенович Червоний був незвичайною людиною. Народившись у складні часи, пройшовши випробовування Великої Вітчизняної війни, переживши зміну влад та епох, він зумів прожити своє життя в науці чесно і достойно. Ю. С. Червоний вніс значний внесок у розвиток юридичної науки України, зміцнення законності та правопорядку, виховав та сприяв вихованню багатьох відомих наукових та практичних працівників-правознавців України.

Юрій Семенович мав гострий розум, чудове почуття гумору, був прекрасно ерудованою людиною. Він чітко й ясно викладав свої думки, мав чудову пам'ять – пам'ятав майже усіх своїх студентів, – з радістю ділився з колишніми учнями знаннями та власним досвідом, із задоволенням приймав участь в обговоренні законодавчих ініціатив і проектів з колегами викладачами та юристами-практиками.

20 грудня 2008 року в стінах Одеської національної юридичної академії відбулося прощання з цим видатним науковцем. Провести його в останній путь прийшло багато людей, які його знали, любили, поважали. За ініціативою колег, які працювали разом з ним в Одеській національній юридичній академії на честь цього видатного науковця було започатковано проведення щорічної наукової міжнародної конференції «Актуальні проблеми цивільного права та процесу: присвяченої пам'яті Ю. С. Червоного».

Відомий науковець, професор, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, завідувач кафедри цивільного процесу ОНЮА, учасник бойових дій, ветеран праці, Заслужений юрист України, відзначений багатьма урядовими нагородами – він, безумовно, заслуговує на те, щоб його творчий спадок став набуттям широкого кола дослідників проблем вітчизняної цивілістики

Маючи метою збереження звичайної рубрикації журналу, і разом із тим, бажаючи продовжити започатковану сьомим номером Часопису традицію, редколегія прийняла рішення у кожній рубриці, присвяченій певним сферам наукових інтересів Ю. С. Червоного, представити його публікації, а паралельно – схожі за тематичним спрямуванням дослідження публікації сучасних правознавців. Статті Ю. С. Червоного подаються із збереженням усіх посилань та самобутнього авторського стилю.

Доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
ректор Національного університету
«Одеська юридична академія»
Сергій Васильович Ківалов

БІОГРАФІЯ ПРОФЕСОРА, ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТА НАПРН УКРАЇНИ Ю. С. ЧЕРВОНОГО

Юрій Семенович Червоний народився 28 грудня 1927 р. у Харкові, в родині військовослужбовця. Під час Великої Вітчизняної війни підлітку довелося поєднувати шкільне навчання із працею на авіаційному заводі. Після закінчення у 1945 р. середньої школи Юрій Семенович вступив до Харківського юридичного інституту ім. Л.М Кагановича (нині Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого), який закінчивши з відзнакою у 1949 р., не залишив, а продовжив навчання в аспірантурі. У 1952 р. захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 на тему «Общее имущество супругов в советском праве». Через два роки, у 1954 р., Ю. С. Червоному було присвоєно науковий ступінь кандидата юридичних наук.

Викладацьку діяльність Юрій Семенович розпочав одразу після закінчення аспірантури, спочатку старшим викладачем Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, пізніше – виконуючим обов'язки завідуючого кафедрою цивільного права і процесу. У зв'язку з ліквідацією юридичного факультету Одеського університету у вересні 1954 року був переведений до Одеського філіалу Всесоюзного юридичного заочного інституту (ВЮЗІ), де спочатку працював старшим викладачем, а з 1958 року став доцентом кафедри цивільного права. У 1959 році працював на посаді доцента Одеського філіалу Київського державного університету. У 1960 році переведений до Одеського державного університету на посаду доцента спеціальних правових дисциплін. З 1965 р. – завідуючий кафедрою цивільного права та процесу цього вузу.

У 1961 році, завдяки зусиллям багатьох науковців, зокрема, Юрія Семеновича Червоного, був відновлений юридичний факультет в Одеському державному університеті ім. І. І. Мечникова. Юрій Семенович, якому на той час було 34 роки, став першим деканом юридичного факультету і працював на цій посаді дев'ятнадцять років (1961-1965, 1973-1987).

У 1987 році Юрію Семеновичу Червоному було присвоєно вчене звання професора по кафедрі цивільного права і процесу. У 1993 р. він обирається членом-кореспондентом Академії правових наук України.

З перших днів створення кафедри цивільного процесу в складі Одеської національної юридичної академії аж до останніх днів свого життя Юрій Семенович працював завідуючим цієї кафедри. Ним підготована і видана низка наукових праць, чим зроблено вагомий внесок в науку не лише цивільного, сімейного, цивільно-процесуального права, але й в інші галузі юридичної науки.

Юрій Семенович автор більше ніж 90 наукових праць. Він приймав участь у розробці Цивільного кодексу УРСР (1963), Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР (1969). Серед його основних праць, підготованих спільно з іншими видатними вітчизняними та зарубіжними науковцями, «Советское гражданское право» (1976, 1986), «Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар» (1999, 2002), «Науково-практичний коментар Кодексу про шлюб і сім'ю України» (2000, 2002), «Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України», «Цивільний кодекс України: Коментар», «Цивільний процес України» (всі три – 2003), «Сімейне право України» (2004) тощо.

Під науковим керівництвом вченого захищені 13 кандидатських дисертацій. Троє з його учнів (Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова, І.С. Канзафарова) з часом стали докторами наук.

Свої теоретичні знання Ю. С. Червоний успішно застосовував і на практиці. В 1993 році він склав кваліфікаційний іспит та отримав свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, після чого нерідко виступав у судах в якості представника учасників цивільних спорів.

Активно займаючись науковою, викладацькою діяльністю, юридичною практикою, Юрій Семенович знаходив час і для інших різноманітних захоплень, серед яких були художня література, історія, шахи, більярд.

Одним словом, це була дійсно непересічна людина!

КЛАДЕЗЬ ЦИВИЛИСТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ (ВОСПОМИНАНИЯ О ПРОФЕССОРЕ Ю.С.ЧЕРВОНОМ)

Юрий Семенович был, фигурально выражаясь, истинно кладезем цивилистики. Здесь он помнил все наизусть и выдавал ответы любому, кто к нему обращался за советом или справкой, мгновенно и даже еще быстрее. Вы можете спросить, как это – быстрее, чем мгновенно? Объясняю. Как-то раз, молодым ассистентом, обращаюсь к Юрию Семеновичу с очень, помню, непростым вопросом по сделкам, связанным с земельными правами. Он моментально отвечает: «Саша, Вы сами не знаете, о чем Вы хотите меня спросить. Я сначала Вам объясню, о чем Вы меня спрашиваете, а потом отвечу на этот вопрос. Хорошо? Нет? Вы согласны?...». И тут же изложил четкую многоходовую правовую позицию, как будто она была у него уже заранее заготовлена на каком-то мыслительном чипе. Он учил нас тому, что в науке правильно поставленный вопрос ценится не меньше, чем гениальный ответ.

На протяжении долгих лет, и в его бытность молодым преподавателем, и заведующим кафедрой, и деканом юрфака ОГУ, а потом заведующим кафедрой юридической академии, молодежь сотнями, тысячами поступала и поступала в студенты-юристы, создавала семьи, производила на свет, а потом «поступала» своих детей, которые, в свою очередь, женились, создавали, рождали, «поступали» и т.д., – и так прошло несколько поколений. Так вот, – всех их, да-да! – всех студентов Юрий Семенович помнил в лицо и как минимум по фамилии. Совершенно так же как он помнил наизусть весь, подчеркиваю, – весь текст «Двенадцати стульев» и «Золотого теленка». Такой феноменальной памятью обладал разве что как раз персонаж одного из этих самых шедевров. Юрий Семенович не бравировал таким своим божьим даром, но все-таки частенько не отказывал себе в удовольствии при случае и кстати ставить студента в тупик, то ли на занятиях, то ли просто в беседе. Или, например, на экзамене: «... А что сказал Киса Воробьянинов тогда-то и о том-то?... Знаете? А? Знаете? Что? ...Не знаете?... . Так вот, он сказал: «Я думаю, – торг здесь неуместен»». Или, скажем, студенту попадался билет по договорному праву, – тут он мог процитировать классику утомленного нарзаном служителя театра имени Х.Колумба: «Договор есть... (Что? Знаете? Не знаете!) ... есть продукт непротивления сторон». Ему ничего не стоило воспроизводить цитаты и попространнее, слово в слово, буква и букву.

Когда словно большой корабль он плыл по факультетскому этажу, от его острого деканского взора не мог укрыться ни один нерадивый студент, или привлекательная студентка. Сделав, десяток шагов, он умудрялся переговорить с десятком студентов, каждого о чем-то спросить, что-то напомнить или «раздать на орехи». И все это ни на секунду не замедляя шаг. Прятаться не помогало, – до самого дальнего конца этажа доставал его пронзительный фальцет, на манер пляжного спасателя: «Такая-то (фамилия студентки)... вернитесь!!!». Юридический факультет университета (равно как и нынче Академия) всегда был полон искусов для таких как в свое время Юрий Семенович молодых, пышущих здоровьем представителей сильной преподавательской половины. Даже в те времена, когда поступить имели шанс только сугубо комсомолки по направлениям, факультет был и оставался, так сказать, «под сенью девушек в цвету».

Что Юрий Семенович был оригинальным человеком, – это еще ничего не сказать. Как бы там ни было, столь колоритная личность не могла не порождать сонма долго гулявших потом по юрфаку небылиц. Вот одна из них. Как-то, в 70-е годы, к нему в деканский кабинет вбегает возбужденный преподаватель. Далее в лицах: (Преподаватель: «Юрий Семенович, звонили из Венгрии, спрашивают, почему мы не ответили на приглашение, чтобы наши преподаватели посетили сегедский юрфак по обмену. Может, Вы что-то знаете о приглашении?». «Стойте, – отвечает Юрий Семенович, – что-то, по-моему было...», и долго роется в ящиках письменного стола. Наконец, с какого-то дна вытаскивает письмо. – «Вот, нашел..... так... подождите, ...так тут-же уже почти прошел срок!». (Преподаватель (все более и более возбуждаясь)): «В том-то и дело, как-же так??!!...». (Ю.С. (вчитываясь в бумагу):«Подождите, – это что – Сегед?». (Преподаватель (уже в полном возбуждении): «Сегед, Сегед!!! Вы же знаете, – у нас же с ними давно побратимские связи!!! Это но-

вое приглашение, а Вы ничего не... . Теперь уже поздно подавать на визу!» (Ю.С.: «Так,.. подождите... Сегед... . П-фуу!.. (Облегченно махнув рукой). Так я уже там раньше был»…. (Далее немая сцена).

Так ли оно было на самом деле, – неизвестно, но что точно, – sancta simplicitas и непосредственность, – были, действительно, еще одним божьим даром Юрия Семеновича. Он мог накричать на студента или повысить голос на преподавателя, но в силу природной отходчивости потом долго переживал и, остыв, почти всегда в той или иной форме извинялся. И студенты, и преподаватели, и вспомогательный персонал – все (пусть иногда не сразу, но всегда) отвечали ему пониманием, уважением и добрым чувством. Внешняя придирчивость, напускная резкость и даже местами бесцеремонность все равно, в конечном счете, у него подавлялись и вытеснялись имманентным ему университетским либерализмом и глубинной интеллигентностью, – а потому всегда и всеми прощались.

Из всех даров, которыми Господь наделил Юрия Семеновича, дражайшим был, безусловно, дар лекторский. Не в обиду никому из моих великих учителей, – среди них (и не только) равного Юрию Семеновичу в этом плане не было. Доходчиво и просто он доводил до нас – и студентов, и молодых ученых – сложнейшие категории и проблемы гражданского и семейного права, сопровождая все это яркими примерами из практики, историческими экскурсами, и еще фрагментами из жизни короля Фейсала или большевички Александры Коллонтай, примерами из текущей прессы (признавался: «Не могу начать рабочий день, не прочитав «Известия»). Он двигался между рядами парт, заглядывая каждому студенту в глаза и вкладывая ему материал лекции как ложечкой манную кашу, и при этом персонально вопрошая (студентов он называл только на вы): «Вы поняли?», «Нет? не поняли?» «Или поняли?» – и так несколько раз. Он отдал все силы своему предмету – цивилистике. А мы, студенты, очень гордились тем, что его фамилия значилась среди авторов ведущего по тем временам (60-е годы) всесоюзного учебника по гражданскому праву для юрвузов, а также среди творцов нового тогда советского кодекса о браке и семье. Это свидетельствовало о том, что одесская школа права и юрфак восстают из пепла после того, как их почти на три десятилетия изрядно сверху притоптали.

Если совсем серьезно, то кажется, когда бы не Юрий Семенович, мне бы не состояться ни как преподавателю, ни как юристу. Он не только один из близких мне учителей, – он для меня образчик беззаветной преданности правовой науке и правовой педагогике. Похоже, его жизнь на сто процентов из них и состояла. Юридические доктрины и концепции, искусство дать глубокие полноценные знания студентам были не просто его профессиональным багажом, – они были его неотъемлемой компонентой, без которой он не мог существовать. Как-то, уже выпускником, выступая с докладом на студенческой научной конференции, мне довелось охарактеризовать вину предприятия (по тем временам – «государственного социалистического производственного предприятия») как юридическую фикцию, – а теория правовых фикций была, между прочим, совсем не в почете. Юрий Семенович присутствовал на конференции (кстати, участие было абсолютно обязательным не только для студентов, но и для всех преподавателей и руководства) и тут же вступил в дискуссию, а потом долго не мог успокоиться: «Вы слышали? Фикция! Предприятие – это фикция! Как вам нравится?!». Спустя два года, когда меня принимали в преподаватели на совете юрфака, он сказал: «Мы его все знаем. И еще он считает, что вина предприятия – это фикция». Проголосовали единогласно. И потом, сначала чуть ли не при каждой встрече, даже на бегу в факультетском коридоре, он меня останавливал: «Вы говорите – фикция? Саша, а Вы знаете, – Вы в чем-то правы!», – и тут же устремлялся далее. Прошло много лет, прежде чем он сменил тему вопроса на обычную для него тупиковую, например: «Саша, почему Вы носите темные очки?», «Саша, Вы так потолстели!» (увы, к тому времени беспощадная болезнь стала превращать его в худенького старичка).

Хотя, конечно, время и болезни всегда делают свое дело, уверен, заявляю серьезно, – достойное знамя одесской школы права гордо понесут через века все новые и новые ее адепты. В глубочайшей благодарности склоняя голову, невозможно не осознать с прискорбием, что нас покинул великий представитель этой школы, трудами и талантом которого многие и многие из нас – его молодых современников – обрели свою нишу в большой юридической жизни. Грустно, господа! Или, как сказал один из литературных персонажей «Золотого теленка»: «Таких теперь уже нету и скоро совсем не будет».

А.К.Вишняков,
зав. кафедрой
права Европейского Союза и сравнительного
правоведения НУ “ОЮА”, д.ю.н.

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

ПРЕДМЕТ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА УКРАИНЫ

Червоный Ю. С. – к.ю.н., профессор, член-корреспондент АПН Украины,

Юридический институт ОГУ

Предмет гражданского права Украины // Опублікована: Юридична освіта і правова держава (до 150-річя юридичного інституту ОДУ): Зб. наук. праць / Міністерство освіти і науки України. ОДУ ім. І.І. Мечникова. Юридичний інститут. – О., 1997. – С. 144-150.

В юридической науке Украины в настоящее время проявлено значительное внимание к проблеме деления права на публичное и частное [1]. Это обусловлено тем, что в Украине, как и в других республиках бывшего СССР, происходит переход к рыночной экономике. Для рыночной экономики характерно, что участники рыночных отношений выступают как обладатели обособленного имущества – самостоятельные товаровладельцы, юридически равные стороны, обладающие правовой автономией.

Классическое определение разграничения публичного и частного права дал римский юрист Ульпиан: публичное право определяет положение римского государства (“ad statum rei romanae”), частное к пользе отдельных (“ad singulorum utillitem”), т.е. деление права на публичное и частное проводится по характеру защищаемых интересов [2]. Деление права на публичное и частное также можно проводить по признаку проявления инициативы в защите нарушенного права [3].

Вместе с тем, правильно отмечают Ф.Г.Бурчак и В.Н.Селиванов, не следует абсолютизировать “личное начало в обществе” и противопоставлять его публичным интересам [4]. Частное и публичное право, как отмечают А.А.Пушкин, О.Ф.Скакун и И.И.Влас, не отгорожены “китайской стеной” [5]. В связи с этим нельзя согласиться с утверждением этих авторов, согласно которому “Право публичное призвано регулировать только отношения, связанные с функционированием государства, его органов, с обеспечением в обществе общего порядка” [6]. Данное утверждение противоречит положению, высказанному этими же авторами, что роль государства в регулировании отношений между членами гражданского общества состоит “... в установлении и обеспечении (гарантии, защите) правил игры”, которых обязаны придерживаться участники данных отношений” [7]. “Частный интерес, – как правильно отмечают Ф.Г.Бурчак в В.Н.Селиванов, – (как индивидуальный, так и коллективный) требует не только защиты со стороны государства и общества, но и обеспечения его общественной направленности и социальной ответственности” [8]. Публичное право защищает не только общественные интересы, но и частные. Например, право частной собственности защищается не только гражданским правом, но и конституционным (в первую очередь), а также уголовным и административным правом. Это же касается личных неимущественных прав физических лиц.

Гражданское право, как отмечает Ч.Н.Азимов, является не единственной отраслью частного права [9]. К частному праву относится, например, семейное право.

Право Украины, помимо деления на право публичное и право частное, делится на отдельные отрасли. Основным критерием для деления права на отрасли является предмет регулирования, под которым понимают общественные отношения, регулируемые данной отраслью права. В результате регулирования правом общественных отношений его участники имеют субъективные гражданские права и обязанности.

Ст. 1 ГК Украины устанавливает, что гражданское законодательство регулирует имущественные отношения, связанные с ними личные неимущественные отношения, и иные личные неимущественные отношения.

Основную массу отношений, регулируемых гражданским правом, составляют имущественные отношения. Однако по вопросу о понятии имущественных отношений и соотношении понятий имущественных и производственных отношений в литературе нет единства. Так, Н. Д.

Егоров считает, что к имущественным отношениям, регулируемым гражданским правом, следует отнести имущественно-стоимостные отношения, к которым, в первую очередь, относятся товарно-денежные отношения. К имущественным отношениям, регулируемым гражданским правом, Н.Д. Егоров также относит имущественные отношения, которые непосредственно не связаны с денежным обращением, но все равно носят стоимостный характер, поскольку они связаны с действием закона стоимости, например, отношения по обмену вещами, дарению и т.п. [10]. Аналогичную точку зрения высказал и Ю.К. Толстой. Однако, он указывает еще признак –равенство участников этих отношений [11]. О.С. Иоффе к имущественным отношениям, которые регулируются гражданским правом, относит отношения, обладающие экономической ценностью [12]. С этими утверждениями вряд ли можно согласиться. Стоимость товара означает его способность обмениваться на другой товар, либо непосредственно, либо посредством всеобщего эквивалента, которым являются деньги. Поэтому все имущественные отношения являются имущественно-стоимостными, а не только те, которые регулируются гражданским правом. Представляется, что под имущественными отношениями следует понимать отношения по поводу материальных благ. Все они носят стоимостный характер.

Как было отмечено, по вопросу о соотношении понятий имущественных и производственных отношений в литературе нет единства.

Одни авторы полагают, что имущественные отношения – это производственные отношения, носящие только объективный характер. Они не имеют волевой стороны [13]. Другие – имущественные отношения рассматривают только как идеологические [14]. Третьи считают имущественные отношения волевой формой производственных отношений [15]. Четвертые под имущественными отношениями понимают объективные по своему содержанию и волевые по своей форме отношения [16]. Наконец, с точки зрения еще одних авторов, понятия производственных, материальных, экономических и имущественных отношений с разных сторон отражают различные свойства одних и тех же общественных отношений, возникающих в процессе производства, распределения, обмена и потребления материальных благ [17].

Наиболее правильной следует признать последнюю точку зрения. Нельзя противопоставлять, как это отмечает В.А.Тархов, имущественные отношения производственным [18]. Имущественные отношения – это конкретные производственные отношения между отдельными лицами. Представляется, что имущественные отношения и производственные отношения – это понятия тождественные. Иное мнение высказал В.А.Тархов, который считает, что нельзя отождествлять имущественные и производственные отношения. Имущественные отношения могут быть непроизводственного характера, равно как производственные отношения не всегда имущественные. Однако, В.А.Тархов признает, что часть общественных отношений представляет собой одновременно и производственные и имущественные [19]. Производственные отношения одновременно являются волевыми и неволевыми. Волевыми они являются потому, что вне индивидуальных актов поведения людей общественные отношения возникать не могут. Неволевыми они являются потому, что люди не могут жить, не присваивая материальных благ, а также потому, что характер производственных отношений определяется не волей отдельных лиц, а характером производительных сил. Каждое поколение людей получает в наследство от своих предшественников определенный уровень развития производительных сил, но в процессе своей жизни может его изменить. Однако, конечный результат развития производственных отношения определяется не волей отдельных лиц, а экономическими законами. Именно потому, что производственные отношения являются одновременно волевыми и неволевыми, право может регулировать эти отношения, воздействуя на волю, а тем самым на поведение лиц, вступающих в эти отношения.

Гражданское право, как правильно отмечено в литературе, занимает центральное место среди отраслей права, регулирующих имущественные отношения. Подтверждением этого служит тот факт, что нормы гражданского права могут субсидиарно применяться к семейным, трудовым, природоресурсовым и природоохранным отношениям [20].

В литературе нет единства и по вопросу о критериях разграничения имущественных отношений, регулируемых гражданским правом, от имущественных отношений, регулируемых другими отраслями права. С.С.Алексеев считает, что имущественно-распорядительная самостоятельность субъектов и есть тот единственный признак, который дает возможность отграничивать имущественные отношения, регулируемые гражданским правом, от имущественных отношений, регулируемых другими отраслями права [21]. Однако этим признаком обладают имущественные отношения, регулируемые и другими отраслями права. Например, отношения по распределению бюджетных средств. Другие авторы таким критерием считают равенство участников имущественных отношений [22]. Но этот признак может быть и в

отношениях, которые регулируются другими отраслями права. Например, отношения между пенсионерами и районными и городскими управлениями социальной защиты населения, которые выплачивают ему пенсию. Н.Д. Егоров в качестве такого признака выдвигает взаимооценочный характер отношений, регулируемых гражданским правом [23]. Данный признак характерен не только для отношений, регулируемых гражданским правом. Он имеет место и в налоговых отношениях. Лицо, подающее декларацию о доходах, оценивает их. Оценка этих доходов производится и налоговой администрацией. Однако, здесь нет отношений равенства сторон. Таким образом, перечисленные признаки присущи имущественным отношениям, регулируемым гражданским правом, но ни один из них не может быть признан решающим критерием для отграничения имущественных отношений, регулируемых гражданским правом, от имущественных отношений, регулируемых другими отраслями права. Представляется, что решающим специфическим критерием, позволяющим отграничить имущественные отношения, регулируемые гражданским правом, от имущественных отношений, регулируемых другими отраслями права, является имущественная самостоятельность субъектов, т.е. участники имущественных отношений, регулируемых гражданским правом, выступают как обладатели обособленного имущества, самостоятельные товаровладельцы [24]. В ст. 1 проекта ГК Украины отмечено, что гражданские отношения основаны на юридическом равенстве, свободном волеизъявлении, имущественной самостоятельности их участников, в том числе отношения, которые складываются в сфере предпринимательства.

Предметом гражданского права Украины являются не только имущественные отношения, но и личные неимущественные отношения. Личные неимущественные отношения, в соответствии с действующим ГК, можно разделить на две группы: личные неимущественные отношения, связанные с имущественными, и личные неимущественные отношения, которые непосредственно не связаны с имущественными, но при их нарушении могут возникнуть невыгодные личные и имущественные последствия как для носителя этого права, так и для правонарушителя. Например, в результате нарушения права предприятия на деловую репутацию уменьшился спрос на его продукцию. Предприятие вправе требовать опровержения порочащих сведений и возмещения материального и морального вреда.

Для этих групп отношений характерным является, что они не имеют непосредственного экономического содержания; предметом их являются личные неимущественные блага: имя, честь, достоинство, деловая репутация, личная жизнь, авторство на произведения литературы, науки и искусства, свобода передвижения, выбор профессии и рода трудовой деятельности и т.п. Все эти блага неотделимы от личности. Ряд из них связан с индивидуализацией личности (имя, честь, достоинство, деловая репутация, фирменное название). Ряд личных неимущественных прав принадлежит не только физическим, но и юридическим лицам. К личным неимущественным правам, субъектом которых могут быть юридические лица, в частности, относятся, право начесть, достоинство, деловую репутацию, фирменное название, производственную марку, товарный знак, право на занятие литературным, научным и техническим творчеством. В первую группу отношений входят отношения, направленные на обеспечение свободы литературной, художественной, научной и технической деятельности (ст.54 Конституции Украины). В результате этой деятельности возникает право авторства на произведения науки, литературы и искусства.

Эти права тесно связаны с правом на вознаграждение. Результатом этой деятельности также является возникновение объектов интеллектуальной собственности. Уже ввиду этого данные отношения являются предметом гражданско-правового регулирования.

К этой же группе относятся отношения, направленные на обеспечение неприкосновенности жилища (ст. 30 Конституции Украины). Сюда также относят отношения, связанные с наличием у юридических лиц права на фирменное наименование, производственную марку, товарный знак. Это объясняется тем, что от оценки этих прав другими субъектами зависит в значительной степени прибыль юридического лица [25]. Сюда же относится право на выбор профессии и рода трудовой деятельности (ст.43 Конституции).

Во вторую группу отношений входят отношения, направленные на обеспечение права на жизнь (ст.27 Конституции); права на достоинство (ст.28 Конституции); права на честь и деловую репутацию (ст.7 ГК); права на свободу и личную неприкосновенность (ст.29 Конституции); права на тайну переписки (ст.31 Конституции); права на невмешательство в личную и семейную жизнь (ст.32 Конституции); права на опровержение недостоверной информации (ст.32, ч.4 Конституции); права на свободу передвижения и выбора места жительства (ст.33 Конституции Украины); права на объединение в политические партии и общественные организации (ст.36 Конституции Украины); права на митинги и демонстрации (ст.39 Конституции); права на собственное изображение (ст.511 ГК).

Указанные две группы личных неимущественных отношений являются предметом гражданско-правового регулирования, во-первых, потому, что они направлены на защиту личных интересов, что характерно для частного права, отраслью которого является гражданское право. Кроме того, для этих отношений присущи признаки, характерные для имущественных отношений, регулируемых гражданским правом. Причем этим отношениям присущи не отдельные признаки, а их совокупность.

Так, для указанных неимущественных отношений характерно равенство сторон, они выражают принадлежность личных благ физическим и юридическим лицам; носят взаимооценочный характер. В случае нарушения прав, на обеспечение которых направлены эти отношения, к ним применимы гражданско-правовые способы защиты. Поэтому даже личные неимущественные отношения, не связанные с имущественными, нельзя считать совершенно не связанными с имущественными. Их нарушение, как было отмечено, может влечь за собой невыгодные имущественные последствия.

Поэтому следует признать правильным отсутствие в ст.1 проекта ГК Украины деления личных неимущественных отношений на личные неимущественные, связанные с имущественными, и личные неимущественные, непосредственно связанные с имущественными.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Методологічні проблеми приватного права. — Київ: Манускрипт, 1996. — С.3-42: см. также: Селиванов В.Н. Проблеми разграничения публичного и частного права в системе права Украины //Материалы международной научно-практической конференции “Проблемы методологии современного правоведения”. — К., 1996. — С.40-43; Азимов Ч.Н. Понятие и содержание частного права. Там же, С.108-111.
2. Хвостов В.М. История римского права. — Москва, 1907. — С.4; Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. Вып. 3. — М., 1992. — С.522; Римское частное право. —М., Юриздат, 1948. — С.4.
3. Подробно о делениии права на публичное и частное см.: Московенко А.М. К вопросу о разграничении частного и публичного права //Методологічні проблеми приватного права. — С.23-27.
4. Методологічні проблеми приватного права. — С.8.
5. Пушкин АА., Скакун О.Ф., Влас И.И. Теоретические проблемы разработки нового законодательства Украины. — там же. С.16.
6. Там же.
7. Там же, с.15.
8. Там же, с.8.
9. Азимов Ч.Н. Указ. работа. С.109.
10. Гражданское право, ч.1. — С.Петербург:, ТЕИС, 1996. — С.4-5.
11. Советское гражданское право, ч.1. — Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1982. -С.5,7.
12. Советское гражданское право , т.1. — Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1971. — С.5.
13. Вильнянский С.И. Лекции по советскому гражданскому праву. — Харьков, 1958. — С.22.
14. Алексеев С.С. Предмет Советского социалистического права. — Свердловск, 1959. — С.22.
15. Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права. —М.: Юриздат, 1963. — С.9.
16. Советское гражданское право, ч.1. — К.: Вища школа, 1983. —С.8.1 7.
17. Толстой Ю.К. Понятие права собственности //Проблемы гражданского и административного права. — Л., 1962. — С.143; Егоров Н.Д. Гражданско-правовое регулирование общественных отношений. — Л., 1988. — С.3-8; Гражданское право, ч,1. — Санкт-Петербург: ТЕИС, 1966. — С.9.
18. Тархов ВА. Понятие гражданского права. — Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1987. — С.61-62.
19. Тархов В А. Указ. соч. — С.61-62.
20. Гражданское право, ч.1. — М.: БЕК, 1994. — С.16.
21. Алексеев С.С. Предмет советского социалистического права. — Свердловск, 1959. — С.121.
22. Толстой Ю.К. Кодификация гражданского законодательства вСССР (1961-1965): Автореф. докт. дис. — Л., 1970. — С.6; Советское гражданское право, ч.1. — К.: Вища школа, 1983. — С.10.
23. Гражданское право, ч.1. — С.Петербург, ТЕИС, 1996. — С.7.
24. Братусь С.Н. Предмет и система гражданского права. — М.: Юриздат, 1963, -С.126; Советское гражданское право, 4.1. — М.: Юриздат, 1986. — С.12; Гражданское право, ч.1. — М.: БЕК, 1994. -С.18.
25. Гражданское право, 4.1. — М.: БЕК, 1994. — С.20-21.
26. Толстой Ю.К. Кодификация гражданского законодательства вСССР (1961-1965): Автореф, докт. дис. — Л., 1970. — С.8-9.
27. Советское гражданское право, ч.1. —- К.: Вища школа, 1983. —С.15.
28. Гражданское право, ч.1. — С.-Петербург, ТЕИС, 1996. — С.7, 11-12.

Анотація

Стаття присвячена питанням розгляду відносин, що складають предмет цивільного права України. Основну масу цих відносин становлять майнові відносини. Розглядається поняття майнових відносин, їх співвідношення з виробничими відносинами. Досліджується питання про критерії розмежування майнових відносин, врегульованих цивільним правом, від майнових відносин, що входять до предмету регулювання інших галузей права. Розглядаються ознаки і види особистих немайнових відносин, що складають предмет цивільно-правового регулювання.

Ключові слова: приватне право, публічне право, цивільне право, майнові відносини, особисті немайнові відносини.

Аннотация

Статья посвящена вопросам рассмотрения отношений, составляющих предмет гражданского права Украины. Основную массу этих отношений составляют имущественные отношения. Рассматривается понятие имущественных отношений, их соотношение с производственными отношениями. Исследуется вопрос о критериях разграничения имущественных отношений, регулируемых гражданским правом, от имущественных отношений, входящих в предмет регулирования других отраслей права. Рассматриваются признаки и виды личных неимущественных отношений, составляющих предмет гражданско-правового регулирования.

Ключевые слова: частное право, публичное право, гражданское право, имущественный отношения, личные неимущественные отношения.

Summary

The article is devoted to the consideration of relationships that constitutes the subject of civil law in Ukraine. Lots of these relations are property relations. Deals with the concept of property relations and correlation of industrial and property relations. It is explored the question of criteria of differentiation of property relations regulated by civil law, from property relations within the subject of regulation of other branches of law. The author analyzes characteristics and types of personal relations, which constitutes the subject of civil legal regulation.

Keywords: private law, public law, civil law, property, personal relations.

УДК 347.412

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Голубєва Н.Ю. – к.ю.н., доцент, докторант кафедри цивільного права НУ «ОЮА»

Актуальність розгляду правових проблем пов'язаних із класифікацією зобов'язань у цивільному праві завжди відмічалась вченими-цивілістами, особливо це помітно на сучасному етапі розвитку цивільного права, що зумовлюється тим, що регулювання зобов'язальних відносин значно вдосконалено у ЦК України. Тому **метою цієї статті** є класифікація зобов'язань у цивільному праві на сучасному етапі його розвитку.

Питання про класифікацію зобов'язань має у літературі дискусійний характер. Різними авторами неодноразово робилися спроби охопити єдиною класифікацією всю систему зобов'язань в цілому з використанням різних критеріїв. Так, у 1947 році С.І. Аскназій здійснює класифікацію зобов'язань з урахуванням, головним чином, їх економічних особливостей. Він увів загальний розподіл цивільно-правових інститутів на матеріальні та допоміжні. До перших – належать ті, що юридично обслуговують нормальну динаміку економічних відносин (договірні інститути), а до других – ті, що вирішують в економічній сфері охоронні задачі (віндикації та однопорядкові з нею правові встановлення, а також деліктні та інші зобов'язання) [1, 12, 95-105].

М. В. Гордон в основу класифікації поклав змішаний економічний (природа відношення, яке опосередковується) та юридичний (правовий результат, який досягається) критерії [2, 65-87]. Послідовник цієї класифікації О.С. Іоффе поділяв всі зобов'язання на 11 груп [3, 23-26]. А трохи пізніше сам же критикував такий поділ. Зокрема, на його думку, зобов'язання, що виникають з односторонніх дій та охоронні зобов'язання, виділені не за запропонованими критеріями, а в першому випадку – за підставою виникнення, а в другому – юридичним характером зобов'язання, що виникло [4, 419].

О.А. Красавчиков як класифікаційний критерій використовує спрямованість зобов'язальних правовідносин [5, 42-43].

І.Б. Новицький виділяв три групи зобов'язань: 1) зобов'язання, які виникають на підставі або у зв'язку з народногосподарським планом; 2) зобов'язання, які не охоплені соціалістичним плануванням; 3) зобов'язання, які сприяють правильному розвиткові відносин у кожній із попередніх груп [6, 72-73].

М.М. Агарков, взявши за підставу класифікації мету, якій підпорядковуються зобов'язальні правовідносини, виокремив інші класифікаційні групи: 1) зобов'язання, що забезпечують виконання народногосподарського плану; 2) зобов'язання, які безпосередньо мають на меті охорону та забезпечення майна держави; 3) зобов'язання, що забезпечують розвиток та охорону інших та гарантованих суспільних відносин [7, 81-82].

Неважко встановити, що наведені підходи правознавців, покладені в основу систематизації зобов'язань, були тісно пов'язані с особливостями майнового обороту в межах планово-розподільчої економіки і зумовлені відповідною метою – визначити планові завдання та державні інтереси як безумовні пріоритети [8, 630]. Існує також точка зору, що класифікація зобов'язань має бути багаторівневою (М.І. Брагінський) [9, 25-27, 30].

До сих пір не існує класифікаційної системи, яка б стала загальновизнаною. Однак традиційною і найбільш поширеною є однорівнева класифікація зобов'язань, що заснована на множинності таких критеріїв, як підстави виникнення зобов'язань, їх спрямованість, співвідношення прав і обов'язків сторін і т.ін.

В основі загальноприйнятої систематизації зобов'язань, яка закріплена в Інституціях Гая, лежить розподіл більшості зобов'язань за підставами виникнення на дві великі групи: договірні, що виникають на підставі укладеного договору, та недоговірні, що виникають на підставі інших юридичних фактів.

Вбачається, що саме класифікація з використанням принципу дихотомії – поділу на два парних поняття, є найбільш зручною [10, 67-70]. Такий розподіл зобов'язань важливий і тому, що значно розрізняється законодавча регламентація цих зобов'язань, наприклад, при вирішенні питань про характер збитків, що відшкодовуються, про значення вини потерпілого, про форми вини правопорушника тощо.

Деякі автори вважають невдалою спробу зберегти традиційну двочленну основу систематизації

за рахунок розширення недоговірних зобов'язань шляхом включення до них зобов'язань, що виникають з односторонніх правочинів. На їх думку більш зручним є поділ зобов'язань за критерієм правомірності – на регулятивні (договірні та інші зобов'язання правомірного характеру) та охоронні (із заподіяння шкоди, безпідставного збагачення) [11, 419-420; 12, 18].

У ЦК збережено загальний підхід до формування розділу, присвяченого зобов'язанням, хоча їх перелік значно розширено у порівнянні з ЦК УРСР 1964 року. Відмінністю ЦК 2003 року від ЦК УРСР 1963 року є, зокрема, чіткий поділ всіх зобов'язань на два види: договірні та недоговірні зобов'язання, що, напевне, є рецепцією поділу зобов'язань з давньоримського права.

Між договірними і недоговірними зобов'язаннями існують відмінності, які визначають їх місце в системі зобов'язального права.

Договірні зобов'язання виникають на підставі угоди між суб'єктами договору, тобто завжди є результатом правомірних дій.

Недоговірні зобов'язання виникають за відсутності погодженої волі його учасників і не завжди є результатом правомірних дій. Визначальним фактором у недоговірних зобов'язаннях є саме відсутність погодженої волі суб'єктів. Зміст і характер правоможностей суб'єктів, а також обсяг цих правоможностей визначається законом чи волею суб'єктів, що не вимагає обов'язкового узгодження з волею іншого учасника зобов'язального правовідношення, яке виникло.

Недоговірні зобов'язання, як і зобов'язання взагалі, теж не однакові за своїм характером та змістом, що викликає питання щодо класифікації цих відносин. Серед недоговірних зобов'язань у ЦК опинилися відносно різні за своєю суттю зобов'язання. В результаті того, що недоговірні зобов'язання самі по собі є достатньо неоднорідними, за підставами виникнення їх можна поділити на регулятивні та охоронні. Відмінність регулятивних зобов'язань полягає в тому, що вони виникають з правомірних дій, наприклад, правочинів. Охоронні зобов'язання є, як правило, результатом цивільних правопорушень. В основі цього поділу лежать також правові норми, що регулюють суспільні відносини. Норми, що породжують регулятивні недоговірні зобов'язання, мають свою специфіку, а саме: „Ці норми регулюють „нормальні" суспільні відносини, установлюють „нормальні" правовідносини зобов'язального типу, оскільки один із суб'єктів цього правовідношення зобов'язаний зробити певні дії, а інший вправі вимагати здійснення цих дій" [13, 15]. Недоговірні регулятивні зобов'язання хоча і виникають за відсутності погодженої волі його суб'єктів, останні пов'язані між собою взаємними правами та обов'язками зобов'язального характеру. Виконання цих зобов'язань забезпечується відповідними санкціями – несприятливими для суб'єкта правовими наслідками, передбаченими законом на випадок порушення [14, 424].

Таким чином, недоговірні зобов'язання можуть бути регулятивними та охоронними. Класифікаційним критерієм у цьому випадку виступають підстави виникнення зобов'язання. Стосовно зобов'язань, що регулюються у ЦК, а їх шість видів, то до регулятивних, тобто таких, що є результатом вчинення одностороннього правочину, адміністративного акту чи юридичного вчинку, можна зараховувати зобов'язання у зв'язку з публічною обіцянкою винагороди, зобов'язання, які виникають з факту рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи та вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення. Об'єднуючим критерієм для цих видів зобов'язань є правомірність дій, що ведуть до виникнення зобов'язання.

У рамках регулятивних недоговірних зобов'язань можна відокремити зобов'язання з односторонніх правочинів та інших односторонніх дій. Так, зобов'язання у зв'язку з публічною обіцянкою винагороди та вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення виникають з односторонніх правочинів, а зобов'язання, які виникають з факту рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи – з юридичних вчинків. Навпаки, охоронні зобов'язання виникають, як правило, з неправомірних дій (правопорушень, деліктів). У рамках правоохоронних зобов'язань можна виділити три типи – зобов'язання, що виникають внаслідок заподіяння шкоди, зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та зобов'язання у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

Розглянута класифікація за таким критерієм як підстави виникнення зобов'язання є не єдиною.

За співвідношенням прав і обов'язків зобов'язання підрозділяються на односторонні і взаємні (зустрічні або синалагматичні). В першому випадку, у однієї сторони зобов'язання є тільки права, тоді як у іншої – тільки обов'язки (наприклад, в зобов'язаннях довічного утримання або в зобов'язаннях із заподіяння шкоди). В другому випадку кожний з учасників зобов'язання має як права, так і обов'язки, тому кожна із сторін вважається боржником іншої сторони в тому, що вона зобов'язана зробити в її користь, і одночасно її кредитором в тому, що вона має право від неї вимагати. Наприклад, в договорі купівлі-продажу продавець

і покупець володіють і правами і обов'язками по відношенню один до одного. Більшість зобов'язань відноситься до категорії взаємних. При цьому важливо, що взаємні зобов'язання за загальним правилом повинні виконуватися одночасно (якщо інше прямо не передбачене законом або договором).

Залежно від характеру правового зв'язку між учасниками зобов'язання підрозділяються на складні та прості. Якщо сторони зв'язані лише одним правом і одним обов'язком, зобов'язання вважається простим, а якщо зв'язків більш ніж один, – складним. Так, зобов'язання, що виникли з договору позики – прості, а з договору оренди – складні.

З погляду визначеності предмету виконання виділяються зобов'язання альтернативні і факультативні. До альтернативних належать зобов'язання в яких боржник зобов'язаний зробити для кредитора одну з декількох дій, передбачених законом або договором, наприклад, передати якусь річ або сплатити певну грошову суму.

Право вибору звичайно належить боржнику, якщо інше не витікає із закону, договору або суті зобов'язання. Прикладом може служити ч. 3 ст. 1075 ЦК України, коли клієнт банку, що закрив рахунок, вправі вибирати – отримати самому залишок грошей на рахунку або дати доручення перевести їх на інший рахунок.

Варто відрізняти альтернативний обов'язок від факультативного. Альтернативний обов'язок складається у виконанні одного із двох варіантів, а факультативний – у можливості заміни виконання на іншу дію.

Факультативні зобов'язання передбачають, що боржник зобов'язаний вчинити на користь кредитора конкретну дію. Наприклад, боржник зобов'язується передати кредитору певну річ, а при неможливості цього – відшкодувати її вартість. Можливість заміни виконання складає право боржника, але не кредитора.

Принципова відмінність альтернативного обов'язку від факультативного у тому, що перша означає рівнозначність обох дій і здійснення кожної з них є виконанням обов'язку, а друга означає звичайний (не альтернативний) обов'язок з можливістю заміни його виконання на іншу дію, що не є виконанням і лише визнається таким.

Ця відмінність проявляється при виникненні неможливості виконання. Неможливість виконання факультативного обов'язку повністю припиняє обов'язок. Наприклад, якщо альтернативний обов'язок полягає в тому, щоб передати річ або сплатити певну суму, то втрата речі не припиняє обов'язок. Якщо ж факультативний обов'язок складається в передачі речі з можливістю заміни на сплату певної суми, то втрата речі повністю припиняє обов'язок, тому що заміняти нічого [15, 95].

За характером взаємозв'язку зобов'язань один з одним розрізняють головні (основні) і додаткові (акцесорні) зобов'язання. Головні зобов'язання можуть існувати самостійно, без додаткового зобов'язання. Додаткові (наприклад, поручительство) можуть існувати тільки за наявності головного зобов'язання. Додаткові зобов'язання автоматично припиняються з припиненням дії головних зобов'язань.

В залежності від значення для існування зобов'язання особи кредитора або боржника розрізняють зобов'язання особисті та неособисті. Для неособистих зобов'язань особа сторін зобов'язання – боржника і кредитора – не має істотного впливу для виникнення, зміни і припинення правовідношення, наприклад, смерть сторони, як правило, не припиняє зобов'язання, оскільки права і обов'язки сторін переходять до спадкоємців. Особисті зобов'язання знаходяться у залежності від особи сторін та припиняються у випадку їх зміни з різних причин. Так, тісно пов'язані з особою сторін (або одній з них) зобов'язання в яких є необхідністю здійснення відповідних дій особисто учасником (надання послуг, що за своїм характером є такими, що здійснити їх може на відповідному рівні та у відповідності до задуму кредитора тільки конкретна особа – створити винятковий дизайн, виготовити особливий виріб з дерева, металу тощо, чи послуги мають довірчій, фідуциарний характер). В таких зобов'язаннях недопустима заміна одній із сторін, і вони припиняються у разі смерті фізичної особи.

Залежно від змісту прав і обов'язків сторін розрізняють зобов'язання, направлені на відчуження майна у власність; надання майна в користування; виконання робіт і надання послуг тощо.

З точки зору визначеності змісту зобов'язання розрізняють зобов'язання з певним обсягом вимог і зобов'язання з невизначеним обсягом вимог. У зобов'язаннях з певним обсягом вимог точно відомо, виконання яких обов'язків і в якому обсязі може зажадати кредитор від боржника. Такими є переважна більшість зобов'язань. У зобов'язаннях з невизначеним обсягом вимог (алеаторних), обсяг прав і обов'язків встановлюється тільки в загальному вигляді. Конкретні суми, послуги тощо визначаються вже під час виконання зобов'язання.

Ризиковим чи алеаторним є такий обов'язок, предмет якого містить у собі елемент ризику, випадковості, невідомості. Наприклад, до алеаторних відносяться зобов'язання, що виникають із договору довічного утримання. Тут відомо тільки те, що набувач будинку приймає на себе обов'язок утримувати первісного власника будинку до його смерті.

Однак скільки буде витрачено часу та грошей, сторони не знають і не можуть знати. До цього ж виду зобов'язань можуть бути віднесені зобов'язання із заподіяння шкоди здоров'ю. У цьому випадку відомий розмір щомісячних платежів в рахунок компенсації втраченого потерпілим заробітку, але кінцева сума, як і розмір додаткової компенсації витрат на лікування, заздалегідь визначити неможливо.

Часто дія, яку належить виконати зобов'язаній особі, залежить від події, щодо якої невідомо, наступить вона або не наступить. Прикладами таких обов'язків є: обов'язок страховика за договором майнового страхування виплатити страхове відшкодування при настанні страхового випадку – тут невідомо, чи має відбутися дія (сплата грошей), невідомий момент, коли вона повинна відбутися, і сума, що підлягає сплаті; обов'язок платника ренти виплачувати безстрокову ренту одержувачеві ренти – невідомі загальна сума, що підлягає сплаті, і момент, коли дія повинна закінчитися; обов'язок банку дати кредит при недостатності коштів на рахунку (овердрафт) – невідомі момент, коли воно повинне відбутися, сума кредиту.

Зобов'язання можуть бутикласифіковані й за іншими критеріями, що має стати предметом наступних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аскназий С.И. Основные вопросы социалистического гражданского права. Автореф. дис. ... д—ра юрид. наук. — Вестник Ленинград. ун-та, 1947.
2. Гордон М.В. Система договоров в советском гражданском праве. — Учен. зап. Харьк. юрид. ин—та, 1954. — Вып. № 5.
3. Иоффе О.С. Обязательственное право. — М.: Юрид. лит., 1975.
4. Иоффе О.С. Развитие цивилистической мысли в СССР (часть II) / Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». Изд.2-е, испр. — М.: Статут, 2003. — 782с. (Серия «Классика российской цивилистики»).
5. Красавчиков О.А. Система отдельных видов обязательств // Советская юстиция. — 1960. — № 5.
6. Новицкий И.Б., Лунц Л. А. Общее учение об обязательстве. — М.: Гос. изд—во юрид. лит., 1950.
7. Агарков М.М. Обязательства по советскому гражданскому праву // Избранные труды по гражданскому праву. В 2 т. Т. 1. — М.: АО „Центр ЮрИнфоР", 2002.
8. Цивільне право України: Підручник. У 2 кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.Б. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — Кн. 2.
9. Брагинский М.И. Общее учение о хозяйственных договорах. — Минск, 1967.
10. Харитонова О.І. Рецепція ідеї дихотомії права // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. — Вип. 13. — С. 67-70.
11. Гражданское право / Под ред. А.П. Сергеева и Ю.К. Толстого. Т.1. — М.: Проспект, 1998.
12. Гражданское право: В 2 т. Т. II. Полутом 1: Учебник / Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: БЕК, 2002.
13. Носов В.А. Внедоговорные обязательства: Учеб. пособие / Яросл. гос. ун-т. — Ярославль, 1987.
14. Советское гражданское право. Т.1 / Под ред. В.А. Рясенцева. — М., 1975.
15. Фогельсон Ю.Б. Избранные вопросы общей теории обязательств: Курс лекций. — М.: Юристь, 2001.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню питань різних підходів до класифікації зобов'язань в цивільному праві. Відмічається, що найбільш зручною є класифікація зобов'язань з використанням принципу дихотомії. Автором аналізується поділ зобов'язань на договірні та недоговірні, односторонні та взаємні, складні та прості, альтернативні та факультативні, особисті та неособисті, з визначеним обсягом вимог та невизначеним обсягом (алеаторні) тощо.

Ключові слова: зобов'язання, недоговірні зобов'язання, договірні зобов'язання.

Аннотация

Статья посвящена исследованию вопросов различных подходов к классификации обязательств в гражданском праве. Отмечается, что наиболее удобной является классификация обязательств с использованием принципа дихотомии. Автором анализируется разделение обязательств на договорные и недоговорные, односторонние и взаимные, сложные и простые, альтернативные и факультативные, личные и неличные, с определенным объемом требований и с неопределенным объемом требований (алеаторные) и т.д.

Ключевые слова: обязательство, классификация, недоговорные и договорные обязательства.

Summary

The article deals with issues of different approaches to the classification of obligations in civil law. It is noted that the most convenient is the classification of , obligations using the principle of dichotomy. The author analyzes the division of obligations into the contractual and non-conventional, unilateral and reciprocal, complex and simple, alternative and optional, personal and impersonal, etc.

Key words: obligation, non-contractual and contractual obligations.

ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ПРАВА

ОХОРОНА МАЙНОВИХ ПРАВ ПОДРУЖЖЯ : ПІДСТАВИ І МОМЕНТ ВИНИКНЕННЯ СПІЛЬНОСТІ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Червоний Ю. С. – к.ю.н., доцент Одеського університету

Опублікована: Проблеми правознавства: Міжвідомчий науковий збірник. – 1968. – Вип. 9. – С. 106-112.

Соціалістична сім'я є новим вищим типом подружжя, виникнення якого зумовлене соціалістичною власністю на засоби виробництва. Як і для будь-якого іншого типу сім'ї, для неї характерні три основні функції – біологічна, ідеологічна та господарська[1].

Господарська функція соціалістичної сім'ї здійснюється у спільному споживанні уречевлених результатів праці, веденні домашнього господарства, взаємній матеріальній підтримці. Задоволення матеріальних і культурних потреб сім'ї відбувається за рахунок як суспільних фондів, так і особистої власності членів сім'ї. Істотну роль у цьому питанні відіграє вдосконалення правового регулювання їх майнових прав.

Характер шлюбу в соціалістичному суспільстві як союзу двох трудящих, в якому «нема можливості розчленувати, що із загального майна і ким саме зароблено і принесено для загального користування»[2], зумовлює необхідність поєднувати в правовому регулюванні майнових відносин подружжя принцип спільності майна, придбаного в період шлюбу, з принципом роздільності їх майна, придбаного до шлюбу.

Однак у питанні про юридичний склад, потрібний для виникнення спільності майна подружжя, і про початковий момент з'явлення цієї спільності в радянській юридичній літературі немає єдиної точки зору, хоч підстави для такого виникнення встановлені законом. Цими підставами, згідно з ст. 125 Кодексу законів про сім'ю, опіку і шлюб УРСР і відповідних статей сімейних кодексів інших союзних республік, є:

1) наявність зареєстрованого шлюбу;

2) придбання майна спільною працею подружжя.

Тільки сукупність таких умов обумовлює спільність майна подружжя.

Розглянемо кожну з цих умов.

1) Для виникнення спільності майна подружжя необхідно, щоб його учасники були в зареєстрованому шлюбі. Ця вимога прямо виходить з ст. 19 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 8 липня 1944 р.[3] і ст. 125. КЗ про сім'ю, опіку і шлюб УРСР.

Факт перебування в зареєстрованому шлюбі для виникнення спільної власності має першорядне значення, ніякий інший юридичний склад до цих наслідків не приводить. Сама по собі спільна праця двох осіб, які не перебувають у шлюбі, може, звичайно, привести до створення спільної власності на деякі речі, таке, наприклад, становище забудовників при певних умовах. Але в цих випадках для визначення правового становища учасників відіграють роль тільки господарські зв'язки. Обов'язки взаємної підтримки тощо тут не враховуються. Тільки в шлюбі (а значить, тільки при його належній реєстрації) сумісна власність виникає на основі всіх відносин подружжя – і особистих, і майнових. Це пояснюється специфікою шлюбу як особисто правового зв'язку, від якого залежать майнові права подружжя, як союзу осіб, що створює радянську трудову сім'ю, об'єднує її зусилля по придбанню майна. Спільність останнього в свою чергу є одним із засобів сумісного споживання в сім'ї, взаємодопомоги між подружжям, організації виховання дітей.

У спеціальній літературі, однак, з цього приводу висловлюються й інші думки. Так, І. С. Гуревич твердить, що факт перебування в шлюбі є доповнюючим моментом для виникнення спільного

[1] Про різний характер цих функцій у різних типах сім'ї: (Г. М. Свєрдлов, Советское семейное право, Госюриздат, 1958, стр. 6—12); Про господарську функцію соціалістичної сім'ї (А. Г. Харчєв, Брак и семья в СССР изд-во «Мысль», М., 1964, стр. 241—261).

[2] Д. И. Курский, Избранные статьи и речи, М., 1948, стр.146.

[3] Ведомости Верховного Совета СССР, 1944, № 37.

майна[1]. Але сам же він визнавав, що тільки зареєстрований шлюб породжує права і обов'язки. Значить, факт перебування в зареєстрованому шлюбі є основним, визначальним, а не доповнюючим фактором для виникнення спільності майна подружжя.

Г. М. Свердлов в 1949 р. (тобто, після Указу від 8 липня 1944 р.) заявив, що вказане положення І. С. Гуревича є правильним щодо КЗ про сім'ю, опіку і шлюб РРФСР і ст. 125 КЗ про сім'ю, опіку і шлюб УРСР[2] (у редакції 15 вересня 1945 р.). При цьому Г. М. Свердлов явно не врахував того, що при відсутності зареєстрованого шлюбу, згідно з ст. 19 Указу від 8 липня 1944 р., а також із ст. 125 КЗ про сім'ю, опіку і шлюб УРСР і ст. 10 КЗ про шлюб, сім'ю і опіку РРФСР, спільність майна подружжя не може виникнути, навіть коли є інший елемент юридичного складу, що породжує цю спільність,– спільна праця.

На необхідність спільної праці подружжя як однієї з обов'язкових умов виникнення їх спільного майна вказують сімейні кодекси УРСР, БРСР, Грузинської РСР. Ця вимога є і в ст.10 КЗ про шлюб, сім'ю і опіку РРФСР.

Під спільною слід розуміти корисну працю, яка, незалежно від її характеру, безпосередньо чи у своїй уречевленій формі, спрямована на створення спільного майна подружжя, причому ця спільність встановлюється не згодою його, явною чи такою, що мається на увазі, а самим законом, який вводить її як обов'язковий наслідок шлюбу[3].

Для того, щоб майно вважалося придбаним спільною працею, зовсім не обов'язково, щоб кожний предмет був результатом безпосередньої живої праці чи придбаним на спільні гроші, достатньо, як виходить з наведеного визначення спільної праці, щоб подружжя виконувало корисну працю, результати якої йшли на створення спільного майна.

Для визначення спільності праці подружжя, як правило, не відіграє ролі, живуть вони разом чи окремо[4]. Це пояснюється тим, що шлюб означає об'єднання результатів трудових зусиль подружжя протягом всього періоду перебування в ньому. Тому окреме проживання, коли воно не означає розриву сімейних відносин і, значить, не призводить до повного розділу господарства, не виключає спільності результатів праці. Коли ж проживання подружжя окремо є наслідком розриву сімейних відносин, це призводить до повного розділення їх господарства. За цих умов навряд чи можна визнати наявність спільної праці, а значить і спільність майна, оскільки праця подружжя не спрямована на створення такої спільності. В цих випадках, як правильно зазначає Н. В. Рабінович, визнання спільності майна подружжя не відповідало б дійсному стану речей і було б основано на фікції[5]. Положення про роздільність майна подружжя, придбаного при вказаних обставинах, наводиться і судовою практикою. Так, ухвала Судової колегії в цивільних справах Верховного Суду СРСР від 16 червня 1947 р. по справі № 510 була опублікована під заголовком «Майно, придбане одним із подружжя в період їх роздільного проживання, становить особисту власність кожного з них»[6].

Однак заголовок цієї ухвали не відповідає її змісту. В даному випадку підставою для визначення, тобто для визнання майна окремою власністю, був факт придбання спірного будинку на кошти, що належали позивачці до шлюбу. Тому наведене визначення навряд чи може бути доказом висунутого положення. Багато ясніше воно проведене в постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 16 грудня 1964 р. у справі за позовом Я. І. Єрмолінської до З.А. Єрмолінського. Сторони перебували в зареєстрованому шлюбі з 1922 р. 6 січня 1956 р. народний суд Пуховичеського р-ну Мінської обл. за позовом З. А. Єрмолінського до Я. І. Єрмолінської виніс рішення про розділ жилого будинку, що їм належав. У 1958 р. Єрмолінський, подарувавши дочці виділену йому судом частину будинку, купив половину іншого домоволодіння. В лютому 1964 р. він звернувся до суду з позовом до Єрмолінської про розірвання шлюбу. Остання пред'явила зустрічний позов про розділ придбаної Єрмолін-ським частини домоволодіння і трьох вкладів, що йому належали і були внесені ним в ощадкасу в 1953, 1956 і 1962 роках. Судова колегія в цивільних справах Мінського обласного суду шлюб між подружжям Єрмолінських розірвала, а в зустрічному позові Я. І. Єрмолінській відмовила. Судова колегія в ци-

[1] И. С. Гуревич, Брак и отношения супругов в советском семейном праве,— «Советское государство и право», 1941. № 2, стр. 107

[2] Г. М. Свердлов, Брак и развод, М.— Л., 1949, стр. 136. Правда, в роботі «Советское семейное право», Госюриздат, 1958. Г. М. Свердлов дещо змінив свою думку і пише, що наведене твердження І С. Гуревича у всякому разі не може стосуватися законодавства БРСР і Грузинської РСР, а до 15 вересня 1954 р. і УРСР (вказана робота, стор 173). Це твердження навряд чи є точним. Думка І. С. Гуревича не відповідає ні союзному, ні республіканському законодавству.

[3] М. Рейхель, Общеимущественные отношения супругов в советском праве,— «Советское государство и право», 1940, № 8—9, стр. 114.

[4] Аналогічну думку в нашій літературі висловив М. Рейхель (вказана робота),— «Советское государство и право», 1940, № 8—9, стр. 114, а також А. І. Пергамент, Практика Верховного Суда СССР по вопросам семейного права, М., 1949, стр. 29.

[5] Н. В. Рабинович, Личные и имущественные отношения в советской семье, Изд-во ЛГУ, 1952, стр. 51. Аналогічну точку зору висловлюють В. О. Рясенцев і К. О. Граве (В. А. Рясенцев, Советское семейное право 1956, стр. 35; К. А. Граве, Имущественные отношения супругов. Госюриздат, 1960, стр. 50—51).

[6] «Судебная практика Верховного Суда СССР», 1947, вып. VII (XVI), стр. 21-22

вільних справах Верховного Суду БРСР і Пленум Верховного Суду БРСР рішення залишили в силі.

Вважаючи, що судові рішення по справі, зокрема щодо відмови Єрмолінській у позові про розділ вкладів, неправильні, Голова Верховного Суду СРСР вніс відповідний протест у Пленум Верховного Суду СРСР. Останній у своїй постанові вказав: «Дійсно, після розділу судом спільного майна Єрмолінські, припинивши подружні відносини і не проживаючи спільно, сумісного майна не придбали (підкреслено мною.– Ю. Ч.). На момент розділу по суду сумісного майна у Єрмолінського було два вклади в ощадкасі на 3500 і на 6000 крб. (в старих грошах). Отже, гроші по обох вкладах були набуті в період шлюбу Єрмолинських за сумісного життя і ведення спільного господарства»[1]. Таким чином, і Голова Верховного Суду СРСР у своєму протесті, і Пленум Верховного Суду СРСР у своїй постанові по даній справі виходили з того, що хоч шлюб між подружжям Єрмолінських не був розірваний, майно, придбане в той період, коли вони припинили подружній зв'язок і не проживали разом, не може вважатися спільним.

Спільна праця є одним із елементів юридичного складу, з наявністю якого закон зв'язує виникнення спільності майна подружжя. Значить, при відсутності її спільність майна подружжя не виникає. Тому ст. 125 КЗ про сім'ю, опіку і шлюб УРСР встановлює, що майно, придбане не в результаті спільної праці подружжя, не є їх спільним майном. Згідно з ст. 125 КЗ про сім'ю, опіку і шлюб УРСР і відповідними статтями кодексів інших союзних республік наша судова практика вважає, що майно, одержане як подарунок чи спадщина одним з подружжя, навіть у період перебування в шлюбі, є роздільною власністю кожного з них. Це ж положення підкреслено в Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними конторами УРСР, затвердженій постановою Президії Верховного Суду УРСР від 22 січня 1965 р., яка у ст. 79 передбачає, що будинок (чи частина його), набутий одним з подружжя до реєстрації шлюбу, а також набутий під час перебування в шлюбі через спадщину або дарування, є роздільною власністю кожного з подружжя (підкреслено мною.– Ю. Ч.). Отже, при відсутності будь-якого з елементів юридичного складу, з наявністю якого закон пов'язує виникнення спільності майна подружжя, така спільність виникнути не може. При цьому не має значення, який з елементів відсутній: перебування в зареєстрованому шлюбі чи спільна праця.

Дещо іншої думки в цьому питанні дотримується О. С. Йоффе, який вважає, що єдиною правовою підставою для виникнення спільності майна є факт перебування в шлюбі. Праця ж чоловіка і дружини, на його думку, є не правовою підставою, а вирішальним джерелом його утворення[2]. З цією думкою навряд чи можна погодитись. Звичайно, труд подружжя є основним джерелом виникнення їх спільного майна. Однак у даному випадку з фактом праці подружжя закон (ст. 125 КЗ про сім'ю, опіку і шлюб УРСР. а також ст. 10 КЗ про шлюб і опіку РРФСР), як було сказано, зв'язує певні правові наслідки. Тому праця подружжя є не тільки вирішальним джерелом, але й правовою підставою – елементом юридичного складу, з яким закон зв'язує виникнення спільності майна подружжя.

Разом з тим положення про працю подружжя як вирішальне джерело утворення їх спільного майна має велике значення для розподілу тягару доказу по спорах, зв'язаних з спільним майном. Судова і нотаріальна практика; виходячи з того, що основним джерелом придбання майна подружжя, як і взагалі особистої власності, є праця, дотримується презумпції спільності майна, придбаного в період шлюбу. Тому, якщо один з подружжя заперечує проти наявності спільного майна, придбаного в період шлюбу, то тягар доказу протилежного лежить на ньому, тобто

він повинен довести, що майно придбане не працею одного з подружжя, а одержано ним в подарунок чи в спадщину. З зазначеної презумпції випливає також, що при вирішенні спорів, зв'язаних з спільним майном, не відіграє ролі, на ім'я кого з подружжя воно оформлене[3]. Презумпція спільності майна подружжя висловлена і в положенні про Державний нотаріат Української РСР, ст. 40 якого встановлює: «Договір про відчуження одним з подружжя будинку або іншого майна, набутого під час перебування в зареєстрованому шлюбі, може бути посвідчений, якщо на таке відчуження є згода другого члена подружжя»[4].

Сукупність елементів юридичного складу, з наявністю якого закон зв'язує виникнення спільного майна, визначає і початковий момент цієї спільності, який має не тільки теоретичне, але й практичне значення.

Це питання постало перед судом, наприклад, у справі про спадщину гр. К., який помер, не встигнувши одержати зарплату в сумі 13 тис. крб. Спадкоємницями К. залишились дві дочки і дружина. Залежно від того, який момент слід визнати початковим для виникнення спільності майна по-

[1] «Бюллетень Верховного Суда СССР», 1965, № 2. стр. 15—16.

[2] О. С. Иоффе, Советское гражданское право, ч. III, Изд-во ЛГУ, 1965, стр. 232

[3] Це положення, зокрема висловлене в п. 3 і 5 Постанови Пленуму Верховного Суду СРСР від 31 липня 1962 р., «Про судову практику по справах про право особистої власності на будівлі»,— «Бюллетень Верховного Суда СССР», 1962, № 5, стр 23.

[4] ЗП УРСР, 1964, № 8, ст. 113.

дружжя, в спадкову масу повинні були надійти 6,5 тис. крб., чи 13 тис. крб. (у старих грошах). Отже, питання про початковий момент виникнення спільності майна подружжя має значення для визначення не тільки частки другого подружжя, а й часток спадкоємців.

Маючи на увазі, що спільне майно подружжя включає не лише право власності, але й обов'язкові права[1], тут можливі три рішення:

1) майно стає спільним з того моменту, коли воно зароблене, тобто, коли на нього виникає право;

2) коли воно одержано одним із подружжя;

3) коли воно внесено для спільного користування подружжя, тобто коли для виникнення його спільності вимагається особливе волевиявлення одного з подружжя, за яким це майно формально значиться.

Друге розв'язання цього питання не можна прийняти, бо до складу спільного майна подружжя входить, як вже відзначалось, не тільки право власності, але й право вимоги, і тому одержання одним з подружжя майна не може бути вирішальним для визначення моменту виникнення спільності останнього.

Слід вважати, що спільність майна подружжя, в тому числі основного його виду – заробітку, виникає з моменту, коли виникло право на це майно.

Ця думка диктується такими мотивами.

1) Діюче законодавство для виникнення спільності майна подружжя вимагає наявності двох умов, про які вже йшлося. Ніяких інших вимог для цього, зокрема вимоги одержання майна чи передачі його в спільне користування, закон не висуває.

2) Намір зробити спільним майно, надбане у шлюбі, повинен розглядатися як законна передумова самого шлюбу, як одна з умов шлюбного відношення, а не як умова перетворення в сумісну власність кожного окремого майнового об'єкта, придбаного у шлюбі[2].

Вступивши в шлюб і ведучи спільне господарство, тобто спільно споживаючи трудові доходи, подружжя тим самим висловило згоду підпорядкувати придбане ними в період шлюбу майно режиму, встановленому ст. 125 КЗ про сім'ю, опіку і шлюб УРСР, об'єднати результати своєї праці. Тому не вимагається, щоб у кожному конкретному випадку воно висловлювало таке бажання.

Протилежне розв'язання цього питання, тобто, що спільність майна виникає з моменту волевиявлення одного з подружжя, спрямованого на передачу майна в спільне користування, призвело б до ряду небажаних наслідків:

1) Якщо дружина займається домашнім трудом, тобто виконує працю, рівну праці свого чоловіка по здобуттю засобів до життя, створює йому умови для більш продуктивної праці, вона може нічого не одержати з заробленого ним, бо виникнення спільності заробітку залежить від його розсуду.

Таким чином, у цих випадках можуть уражатися майнові права дружини-домогосподарки. Проти цього і були спрямовані правила ст. 10 КЗ про шлюб РРФСР і відповідних статей сімейних кодексів інших союзних республік. Більше того, в такій ситуації праця одного з подружжя може бути засобом безпідставного збагачення другого, бо дружина, працюючи вдома, створює чоловікові умови для продуктивнішої праці, а значить, і для більшого заробітку.

2) Виникнення спільного майна подружжя залежало б від однобічного волевиявлення одного з подружжя, що суперечить імперативному характеру ст. 10 КЗ про шлюб РРФСР і відповідних статей сімейних кодексів інших союзних республік, які встановлюють спільність майна подружжя, незалежно від його волі.

3) Спільність майна подружжя виникала б внаслідок не закону, а однобічної угоди, здійсненої одним з подружжя, що зовсім неправильно.

Єдиним аргументом, що заслуговує на увагу, є те, що хтось один з подружжя має при певних умовах право на аліментування за рахунок заробітку іншого. Однак практично питання про обов'язок платежу аліментів між подружжям виникає, як правило, після розірвання шлюбу, тобто, коли спільність майна подружжя вже не існує. Отже, цей доказ не суперечить на практиці тому, що початковим моментом виникнення спільності майна, в тому числі й заробітку, є момент виникнення права на це майно[3].

Законодавство в майбутньому повинно зберегти існуючий юридичний склад, що породжує спільність майна подружжя, бо він виходить з характеру шлюбу в соціалістичному суспільстві, підкреслює вирішальну роль особисто-правового зв'язку (зареєстрованого шлюбу) для виникнення майнових прав подружжя.

Окремо в майбутньому законодавстві слід акцентувати, що однією з умов виникнення спільнос-

[1] Наприклад, до складу спільного майна подружжя входить право на вклад, внесений у період шлюбу в кредитну установу (ст. 87 Основ, ст. 395 ЦК).
Аналогічну точку зору висловлює О. С. Иоффе (О. С Иоффе, Советское гражданское право, ч. III, Изд-во ЛГУ, 1965. ст. 26–27).

[2] Г. М. Свердлов, Брак и развод, М.— Л., 1949, стр. 139.

[3] Особливістю заробітку є лише те, що він формально лічиться на одному з подружжя, на зразок оформлення вкладу в кредитних установах. Однак це не перешкоджає визнанню цього вкладу спільним майном.

ті майна подружжя є їх спільна праця, наголосивши термін «спільний», який значить, що працювати мусять обоє.

Необхідність цієї вказівки диктується цілим рядом думок.

Спільність майна подружжя виходить з трудового характеру радянського шлюбу, який мусить знайти своє відображення, в першу чергу, в статті, що регулює їх майнові відносини. В цій статті ми хочемо підкреслити, що подружжя в радянському суспільстві об'єднує свою працю у живій чи уречевленій формі, і показати принципову різницю між джерелами виникнення майна в радянській і в буржуазній сім'ї.

Анотація

Виходячи з характеру шлюбу в соціалістичному суспільстві, майбутнє законодавство має зберегти діюче в даний час поєднання в майнових відносинах подружжя принципу спільності їхнього майна, придбаного в період шлюбу, з принципом роздільності майна дошлюбного. На основі узагальнення матеріалів судової практики автор аналізує елементи юридичного складу, необхідного для виникнення спільності майна подружжя, і розглядає питання про початковий його момент.

На закінчення пропонується редакція в майбутньому законодавстві статті про юридичний склад, необхідний для виникнення цієї спільності.

Ключові слова: права подружжя, реєстрація шлюбу, спільність майна подружжя, спільна праця подружжя.

Аннотация

Исходя из характера брака в социалистическом обществе, будущее законодательство должно сохранить действующее в настоящее время сочетание в имущественных отношениях супругов принципа общности их имущества, приобретенного в период брака, с принципом раздельности имущества добрачного. На основе обобщения материалов судебной практики автор анализирует элементы юридического состава, необходимого для возникновения общности имущества супругов, и рассматривает вопрос о начальном его моменте.

В заключение предлагается редакция в будущем законодательстве статьи о юридическом составе, необходимом для возникновения этой общности.

Ключевые слова: права супругов, регистрация брака, общность имущества супругов, совместный труд супругов.

Summary

Due to the nature of marriage in a socialist society, future legislation must retain currently in force in combination the principle of community of property acquired during marriage, with the principle of separation of property before marriage in the marital property relations. Based on the aggregation of matrimonial jurisdiction author analyzes the elements of the legal structure necessary for the emergence of common marital property, and is considering its initial momentum.

In conclusion, it is proposed to bring in future legislation the article on the legal structure necessary for the emergence of this community.

Keywords: rights of spouses, marriage registration, the common property of spouses, a joint work of the spouses.

УДК 347.157.1:347.63

ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ДИТИНИ В СІМЕЙНОМУ ПРАВІ І ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Зілковська Людмила Михайлівна – к.ю.н., доцент, заступник декана економіко-правового факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

Актуальність теми дослідження. Закон охороняє і захищає права та інтереси дітей від будь-яких зазіхань. Цьому присвячені як норми Конституції, так і інших законів. Статтею 52 Конституції України закріплено рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Цією статтею також гарантовано, що утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Окрім цього, гарантії прав та інтересів дітей закріплено й в інших положеннях Конституції, які визначають права та свободи людини незалежно від віку, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану та інших ознак. На такій основі мають ґрунтуватися й інші законодавчі акти України в сфері охорони та захисту прав та інтересів дітей.

Постановка проблеми. Проблеми охорони та захисту прав та інтересів дітей на сьогодні набувають особливої актуальності через нестабільність економічного стану країни, поширення безробіття, збільшення кількості розлучень, значної кількості дітей, які мають статуси дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Аналіз чинного законодавства в сфері охорони та захисту прав та інтересів дітей показує, що законодавець часто застосовує формулу «права та/або інтереси дітей». Однак досить часто поняття «інтереси дітей» не наповнено конкретним змістом, а одночасне вживання понять «права» та «інтереси» дає підстави вважати, що їх законодавець відрізняє і що можливе одночасне їх існування.

Така проблема є загальною для сучасного законодавства. Як зазначають дослідники проблем законного інтересу О.В. Малько та В.В. Субочев, формулювання «права і законні інтереси громадян» достатньо часто зустрічається в текстах нормативно-правових актів. Більше того, можна стверджувати, що це словосполучення стало звичним. Однак якщо наявність прав у конкретних учасників правовідносин витікає безпосередньо з тексту тією або іншої статті нормативно-правового акта, то «законні інтереси» є «завуальованим» правовим феноменом, згадка про який словосполученням «законні інтереси» в різних документах не дає чіткого поняття про їх сутність, про те, що це таке. Досить часто законодавець вживає термін «законний інтерес» достатньо довільно, не вкладаючи в нього визначеного правового смислу. Іноді в текстах нормативних актів законні інтереси не згадуються взагалі, хоча очевидно, що йдеться саме про них [1, 39-40].

Метою цієї статті є виявлення сутності інтересів дітей, які охороняються законодавством, а саме – Сімейним кодексом України (далі – СК), визначення кола суб'єктів, на яких СК покладає охорону та захист прав та інтересів дітей. На сьогодні правильне розуміння інтересів дітей набуває особливого смислу як в законотворчій, так і в правозастосовчій практиці.

Зауважимо, що категорія законного (охоронюваного законом) інтересу була об'єктом наукових досліджень з теорії права [1; 2, 95-103; 3; 4; 5; 6], однак дослідники приватного права замало уваги приділяють проблемі законного інтересу в сімейному праві, розглядаючи лише окремі об'єкти правового захисту. Серед останніх робіт, в яких найповніше розглядаються зазначені проблеми, слід назвати праці О.Ю.Ільїної, А.М. Нєчаєвої, Ж.Л.Чорної [7; 8; 9; 10; 11].

В теорії права немає єдності щодо розмежування понять суб'єктивне право і законний інтерес. Так, О.В. Малько та В.В. Субочев вважають, що суб'єктивне право – це те, що безпосередньо гарантується державою в особі її компетентних органів, а законний інтерес – це явище, від права похідне, яке полягає в прагненні суб'єкта відносин до отримання певних соціальних благ способом, який би не суперечив існуючим в суспільстві правовим установкам [1, 40]. На думку авторів, прописаним в законі може бути тільки суб'єктивне право, законний же інтерес може відповідати даним установ-

кам, охоплюючи водночас всю багатоманітність потреб і прагнень особистості [1. 40].

В літературі радянського періоду також велися спори щодо того, що саме є законним інтересом. Так, В.Л. Суховерхий зазначав, що суб'єктивне право – це охоронюваний інтерес [12, 17], О.А. Ярошенко – що це передбачене юридично прагнення до отримання тих благ, які дозволено мати законодавством [13, 19].

М.В. Вітрук також вважав, що законні інтереси, які і права і свободи, це юридично закріплені і гарантовані можливості індивіда мати і користуватися конкретними соціальними благами [14, 9-10]. Він давав таке визначення законного інтересу – це інтереси особи, які безпосередньо не охоплюються змістом встановлених законом прав і свобод, але належать захисту з боку держави, охороняються законом. Існування законних інтересів поряд з правами і свободами розширює правові можливості особистості, а в майбутньому законні інтереси можуть трансформуватися в самостійні права громадян [14, 10-11].

СК, як і інші законодавчі акти не визначає змісту та переліку інтересів дітей, так само, як і інших суб'єктів сімейного права. І в цьому, на нашу думку, є сенс, оскільки кожна особа має свої власні інтереси в певних правовідносинах, в певний проміжок часу, відповідно до рівня освіченості, матеріального забезпечення, інших чинників. Водночас в СК багато разів вживається поняття «інтерес» стосовно дітей. Так, в ньому визначається, що регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини (ч.8 ст.7). А основними завданнями СК, відповідно його до ч. 2 ст. 2, є: зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб; утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї; побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки; забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку. Таким чином, все, що суперечить цим засадам, може зашкодити інтересам дитини.

Проживання і виховання дитини в благополучній сім'ї, а саме – в сім'ї, де відносини побудовані на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки, відповідає інтересам дитини, є запорукою успішного виховання дитини, забезпечення її духовного та фізичного розвитку, освіти тощо. Захист особистих немайнових і майнових прав покладається передусім на батьків (ст. 154, ч. 2 ст. 156 СК), бабу, діда, інших родичів, а також на осіб, які замінюють батьків – усиновлювачів, опікунів, піклувальників. У разі влаштування дитини в прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу захист прав та законних інтересів дитини в повному обсязі виконують прийомні батьки, батьки-вихователі (ч.4 ст. 256-2, ч.4 256-6 СК), оскільки діють як опікуни (піклувальники) дітей.

Інші суб'єкти (родичі, органи опіки та піклування, суд, органи прокуратури, нотаріус, заклади охорони здоров'я, навчальні та інші дитячі заклади, органи місцевого самоврядування, державні органи РАЦСу, громадські організації (ч. 1 ст. 42, ч. 3 ст. 152, ч. 4 ст. 152, ч. 2 ст. 154, ст. 245 та ін. СК) мають вживати заходів з охорони та захисту інтересів дітей у разі невжиття з різних причин таких заходів батьками. Однією з особливостей захисту певної групи сімейних правовідносин, пов'язаних з реалізацією таких найважливіших принципів сімейного права, як рівноправність чоловіка та жінки, а також забезпечення інтересів матері й неповнолітніх дітей, здійснюється за ініціативою правомочних органів (органів опіки та піклування, прокурора тощо) незалежно від бажання суб'єктів сімейних правовідносин[2] (про позови щодо позбавлення батьківських прав див. коментар до ст. 165; щодо скасування усиновлення див. коментар до ст. 240). Однією з особливостей захисту певної групи сімейних правовідносин, пов'язаних з реалізацією таких найважливіших принципів сімейного права, таких, зокрема, як забезпечення інтересів неповнолітніх дітей, здійснюється за ініціативою правомочних органів [15, 38-39].

Не можуть здійснювати захист прав та законних інтересів дитини особи, які позбавлені батьківських прав, особи, у яких дитину відібрано за рішенням суду, або органу опіки та піклування, або прокурора (ч.3 ст.161, 163, 170 СК), а також особи, визнані судом недієздатними. На нашу думку, не може виступати в ролі захисника прав та інтересів своєї дитини особа, дієздатність якої обмежена з підстав зловживання нею спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами. Цей висновок слідує з тих положень СК, які обмежують права осіб, які зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами, а саме – при вирішенні судом спору щодо участі у вихованні дитини (ст. 159), вирішенні спору між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини (ст.161), при позбавленні батьківських прав (ст. 164), при вирішенні питання про усиновлення (ст. 212), про встановлення опіки та піклування над дитиною (ст. 243) тощо.

Як зазналося вище, норми СК пронизані вимогами щодо дотримання інтересів дітей. Так, з метою забезпечення охорони інтересів дітей існує державна реєстрація шлюбу (ч. 1 ст. 27 СК), від батьків вимагається здійснювати право приватної

власності (право володіння, користування, розпорядження) з урахуванням інтересів дітей (ст. 59 СК), змінювати прізвище дитини, якщо це відповідає її інтересам (ч. 5 ст. 148 СК), здійснювати свої батьківські права не суперечачи інтересам дітей (ч. 2 ст. 155), управляти майном дитини відповідно до її інтересів (ст. 177) тощо.

Низка норм СК стосуються влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, направлена на забезпечення інтересів дітей. Власне усиновлення, опіка та піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу – це ті засоби, які покликані забезпечити інтереси дітей за відсутності батьків або належного піклування з їхнього боку. Тут доречно зауважити, що заборони щодо особи усиновлювача, опікуна, піклувальника, прийомних батьків, батьків-вихователів є єдиними відповідно до ст. 212 СК, зокрема усиновлювачами не бути особи, інтереси яких суперечать інтересам дитини. Зауважимо, що така вимога, як і багато інших вимог щодо осіб, які бажають взяти дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, відсутня стосовно патронатних вихователів, що вкрай негативно характеризує існуюче правове регулювання патронату. Виходячи з цього, а також з інших чинників, вважаємо, що неможна ототожнювати патронат з усиновленням, як це робиться деякими науковцями [16].

СК також вимагає, щоб суд, розглядаючи справи, що витікають із сімейного законодавства, брав до уваги інтереси дітей, наприклад, у разі: поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя (ст. 71), зміни умов шлюбного договору (ст. 100), розірвання шлюбу за позовом одного з подружжя (ч. 2 ст. 112), визначення умов побачення з дитиною того з батьків, хто проживає окремо від неї (ч. 2 ст. 159), вирішення питання про повернення або залишення дитини за попереднім місцем проживання (ч. 1 ст. 162), надання відмови у відібранні малолітньої дитини і переданні її батькам або одному з них (ч. 3 ст. 163), вирішення питання про поновлення батьківських прав (ч. 4 ст. 169), використання майна дитини (ч. 1 ст. 177). Суду також надано право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси (ч. 3 ст. 171 СК). Правильний розгляд таких справ має велике значення, оскільки таким чином захищаються інтереси дітей. Інтереси дітей мають бути вирішальним фактором при винесенні судом рішення.

Отже, «наріжним каменем» СК є інтереси дитини, під якими ми пропонуємо розуміти створення умов, необхідних для її належного виховання, духовного та фізичного розвитку, морального становлення, тобто всього того, що безпосередньо або опосередковано може позначитися на якості формування особистості. Тому ми погоджуємося з висловленою О.Ю. Ільїною думкою, що поняття «інтерес» в сімейному праві має філософський, юридичний і певною мірою економічний аспект [17, 13].

Слід погодитися з вченими, які зазначають, що кількість інтересів є значно ширшою, ніж кількість прав. Не завжди суб'єкт може мати права, але може мати інтерес. Так, держава не має сімейних прав, але має інтерес, який має вираз у необхідності укріплення сім'ї, піклуванні про добробут і розвиток дітей, забезпеченні пріоритетного захисту прав та інтересів дітей, зменшенні або відсутності безпритульних, зменшенні кількості злочинів, вчинених дітьми тощо. Отже, поряд с приватними інтересами підлягають захисту й публічні.

В будь-якому разі, законні інтереси охороняються і захищаються державою тому, що їх здійснення є правомірною поведінкою, не порушує меж закону. Слід погодитися з З.В. Ромовською, що «зарахування інтересу в групу охоронюваних законом створює його носію можливість діями визначеним чином, претендувати на визначену поведінку іншої особи, а у випадку незадоволення цього інтересу звертатися за його захистом» [18, 77]. На жаль, не кожен інтерес дитини може бути задоволений. Так, відповідно до ч. 3 ст. 4 СК кожна особа має право на проживання в сім'ї. В інтересах дітей є проживання їх у благополучній сім'ї, де вона може отримати належне виховання, освіту. І навпаки – не в інтересах дітей проживати в сім'ї, де нехтують їх правами та інтересами, де вони зазнає психологічних травм, насилля з боку членів сім'ї. Однак забезпечити такі інтереси дитини не завжди можливо через різні причини об'єктивного і суб'єктивного характеру.

В теорії права існує багато критеріїв для класифікації законних інтересів. Так, О.В. Малько та В.В. Субочев проводячи класифікацію законних інтересів за їх суб'єктами-фізичними особами, виділяють законні інтереси дітей та законні інтереси неповнолітніх. На нашу думку, ця класифікація є неповною, оскільки вона ігнорує таку специфічну категорію дітей, як діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, права та інтереси яких значно відрізняються від дітей, які мають батьків. Вивчення проблем законних інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є вкрай актуальним і перспективним, але потребує додаткового висвітлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Малько А. В., Субочев В. В. Законные интересы как правовая категория. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. — С.39-40.
2. Керимов Д.А. Потребность, интерес и право (к вопросу об объективном и субъективном в праве) // Правоведение. — 1971. — № 4. — С. 95-103;
3. Гукасян Р.Е. Правовые и охраняемые законом интересы // Советское государство и право. — М.: Наука, 1973, № 7. — С. 113-116;
4. Малеин Н.С. Охраняемый законом интерес // Советское государство и право. — М.: Наука, 1980, № 1. — С. 27-34;
5. Ойгензихт В.А. Воля и волеизъявление. Очерки теории, философии и психологии права / Ойгензихт В.А.; Отв. ред.: Раджабов С.А. — Душанбе: Дониш, 1983. — 256 с.;
6. Малько А.В. Законные интересы и укрепление социалистической законности // Проблемы социалистической законности. — Харьков, 1988. — Вып.12. — С.66-71;
7. Ильина О.Ю. Интересы ребенка в семейном праве Российской Федерации. — М.: Городец, 2006. — 192 с.;
8. Нечаева А.М. Правовая охрана детства в СССР. — М.: Наука, 1987. — 112 с.;
9. Нечаева А.М. Охрана детей-сирот в России. — М.: Дом, 1994. — 176 с.;
10. Нечаева А.М. Семейное право: актуальные проблемы теории и практики. — М.: Юрайт-Издат, 2007. — 280 с.;
11. Чорна Жанна Леонтіївна. Цивільно-правовий захист майнових прав та інтересів малолітніх і неповнолітніх осіб: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — Л., 2005. — 17с.
12. Суховерхий В.Л. О соотношении субъективного гражданского права и интереса // Материалы конференции по итогам научно-исследовательской работы за 1966 год. — Свердловск. Юрид. институт, 1968. — С. 17.
13. Ерошенко А.А. Судебная защита охраняемого законом интереса // Советская юстиция. — 1977. — № 13. — С. 19.
14. Витрук Н. В. Правовой статус личности в СССР. — М.: Юрид. лит.,1985. — С.9-10.
15. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Ю. С. Червоного. — К. : Істина, 2003. — С.38-39.
16. Борисова В.І. До питання про форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за сімейним законодавством України // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. — Х.: Нац. юрид. акад. України, 2009. — Вип. 100. — С.123-127.
17. Ильина О.Ю. Интересы ребенка в семейном праве Российской Федерации. — М.: Городец, 2006. — С.13.
18. Ромовская З.В. Судебная защита охраняемого законом интереса // Вестник Львовского университета. — 1983. — Вып. 22. — С.77.

Анотація

У статті автором аналізується поняття законних інтересів дитини, досліджується законодавство з питань забезпечення реалізації та захисту інтересів дітей. Крім того, досліджується коло суб'єктів, на яких законом покладено обов'язок забезпечення та захисту інтересів дитини, а також інститути та норми сімейного права, покликані сприяти здійсненню цієї мети.

Пропонується авторське визначення інтересів дитини як створення умов, необхідних для її належного виховання, духовного та фізичного розвитку, морального становлення, тобто всього того, що безпосередньо або опосередковано може позначитися на якості формування особистості.

Ключові слова: законний інтерес, дитина, захист прав та інтересів.

Аннотация

В статье автором анализируется понятие законных интересов ребенка, исследуется законодательство по вопросам обеспечения реализации и защиты интересов детей. Кроме того, исследуется круг субъектов, на которых законом возложена обязанность обеспечения и защиты интересов ребенка, а также институты и нормы семейного права, призванные способствовать осуществлению этой цели.

Предлагается авторское определение интересов ребенка как создание условий, необходимых для его надлежащего воспитания, духовного и физического развития, нравственного становления, то есть всего того, что прямо или косвенно может сказаться на качестве формирования личности.

Ключевые слова: законный интерес, ребенок, защита прав и интересов.

Summary

The author analyzes the concept of the legitimate interests of the child, studies law on the enforcement and protection of children. In addition, the author investigates the range of subjects on which the law duty to ensure and protect the interests of the child, as well as institutions and norms of family law designed to facilitate the implementation of this goal.

Invited to author's definition of the child's interests as the creation of conditions necessary for its proper upbringing, spiritual and physical development, moral formation, that is all that might directly or indirectly affect the quality of identity formation.

Key words: lawful interests, the child, protecting the legitimate rights and interests of the child.

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВО В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ

Червоный Ю.С. – канд. юрид. наук, профессор, член-корреспондент Академии правовых наук Украины, заведующий кафедры гражданского процесса НУ «ОЮА»

Опублікована: Суспільство. Держава. Право /ОНЮА.–2002.–Вип.2: Цивільне право.– С. 28-31.

В литературе нет единой точки зрения о понятии представительства в гражданском процессе. Одни авторы считают, что процессуальное представительство – это правоотношение, в силу которого одно лицо (представитель) осуществляет в суде в пределах предоставленных ему полномочий процессуальные действия от имени и в интересах другого лица (представляемого) с целью предоставления юридической помощи при рассмотрении гражданских дел и осуществлении защиты субъективных прав и охраняемых законом интересов [1]. Другие авторы считают, что представительство в гражданском процессе – это процессуальная деятельность лица (представителя), направленная на защиту субъективных прав и охраняемых законом интересов другого лица (представляемого), который принимает участие в деле, а также содействие суду в полном и объективном выяснении обстоятельств дела и в вынесении законного и обоснованного решения [2]. В теории гражданского права также нет единой точки зрения о понятии представительства в гражданском праве. Одни авторы считают, что представительство в гражданском праве – это правоотношение, в силу которого сделки и иные юридические действия представителя, совершенные им на основании и в пределах имеющихся у него полномочий, от имени другого лица (представляемого) порождают, изменяют или прекращают права и обязанности непосредственно у представляемого [3]. Другие авторы рассматривают представительство в гражданском праве как деятельность одного лица (представителя) от имени другого лица (представляемого) на основании имеющихся у него полномочий, которая создает, изменяет и прекращает права и обязанности непосредственно у представляемого [4].

Авторы, утверждающие, что представительство в гражданском процессе – это правоотношение, не отвечают на вопрос, какое это правоотношение – процессуальное или материальное. Если считать, что это процессуальное правоотношение, то следует сделать вывод, что гражданские процессуальные отношения могут возникнуть помимо суда, что противоречит общепризнанной в теории гражданского процессуального права точке зрения, согласно которой суд является обязательным субъектом гражданских процессуальных правоотношений, которой придерживаются и указанные авторы [5]. Если же считать, что представительство в гражданском процессе – это материальное правоотношение, то придется прийти к выводу, что институт представительства в гражданском процессе – это институт гражданского права, а не гражданского процессуального права, что противоречит признаваемой большинством авторов точке зрения, которой придерживаются и указанные авторы, о сущности представительства в гражданском процессе. Таким образом, следует считать, что представительство в гражданском процессе – это процессуальная деятельность лица (представителя), на основании имеющихся у него полномочий направленная на защиту субъективных прав и охраняемых законом интересов представляемого и содействующая суду в полном и объективном выяснении обстоятельств дела, в вынесении законного и обоснованного решения.

Процессуальные действия представителя порождают, изменяют и прекращают процессуальные права и обязанности у представляемого, если это оговорено в представленных ему полномочиях представляемым. В гражданском же праве под представительством следует понимать правоотношение, в силу которого представитель может действовать от имени представляемого в пределах имеющихся у него полномочий и своими действиями порождать, изменять и прекращать права и обязанности у представляемого. В гражданском

праве сначала возникает правоотношение между представляемым и представителем, а затем в соответствии с этим правоотношением представитель может действовать от имени представляемого.

Институт процессуального представительства соответствует положению ст. 59 Конституции, которая предусматривает право каждого на правовую помощь. Представитель должен оказывать процессуальную помощь не только представляемому, но и суду в установлении объективной истины по делу. Представитель в исковом производстве может быть у сторон и у третьих лиц, в производстве по делам из административных правоотношений – у лица, которое подает жалобу (заявление), и у органа, чьи действия обжалуются, а по делам особого производства – у лица, подающего заявление (жалобу). Представительство в гражданском процессе возможно при рассмотрении любого дела, во всех стадиях процесса. В правоотношениях процессуального представительства следует различать внешние правоотношения, которые складываются у представителя с судом, и внутренние правоотношения между представителем и представляемым. Внешние правоотношения являются процессуальными отношениями. Внутренние правоотношения между представителем и представляемым являются материальными правоотношениями. Это могут быть гражданские правоотношения, которые возникают на основании договора поручения (ст. 386 ГК 1963 г., ст. 1081 проекта ГК), на основании административного акта о назначении опекуна над недееспособным или попечителя над ограниченно дееспособными (ст. ст. 131,132 КоБС 1969 г., ст. ст. 58,59 проекта ГК, ст. 260 ГПК). Это могут быть трудовые правоотношения, возникающие на основании трудового договора организации с юрисконсультом. Внутренние правоотношения между представителем и представляемым в гражданском процессе могут быть основаны на отношениях членства в общественной организации. Наконец, внутренние правоотношения между представителем и представляемым могут быть семейно-правовыми. Это отношения между родителями и детьми в возрасте до 18 лет и отношения между опекунами и детьми в возрасте до 15 лет (ст. 131 КоБС, согласно п. 2 ст. 243 Семейного кодекса 2002 г. – над детьми в возрасте до 14 лет). Семейно-правовой характер носят и правоотношения между попечителем и детьми в возрасте от 15 до 18 лет (ст. 132 КоБС), а согласно п. 2 ст. 243 Семейного кодекса – над детьми в возрасте от 14 до 18 лет.

Представительство в гражданском процессе тесно связано с представительством в гражданском праве.

Правоотношения представительства в гражданском праве зачастую предшествуют возникновению правоотношения представительства в гражданском процессе – представительство на основании договора поручения. Даже в том случае, когда полномочия представителя в гражданском процессе возникают на основании устного заявления представляемого (доверителя), занесенного в протокол судебного заседания (п. 5 ст. 113 ГПК). Такому заявлению предшествует устный договор поручения. Вместе с тем гражданское процессуальное представительство отличается от гражданского представительства по понятию представительства, по содержанию правоотношений представительства и порядку их осуществлению, по цели представительства, по субъектам, которые могут быть представителями, по последствиям действий, которые совершает представитель. Представительство в гражданском праве, как было сказано, – это правоотношение, в силу которого сделки, иные юридические действия представителя, совершенные им на основании и в пределах имеющихся у него полномочий от имени другого лица (представляемого), порождают, изменяют и прекращают права и обязанности непосредственно у представляемого. Представительство в гражданском процессе – это процессуальная деятельность представителя на основании имеющихся у него полномочий, направленная на защиту субъективных прав и законных интересов представляемого и оказание содействия суду в вынесении законного и обоснованного решения. При представительстве в гражданском процессе представитель может вступать в правоотношение только с судом. При представительстве в гражданском праве представитель может вступать в правоотношения с любыми субъектами права, если иное не указано в доверенности. Целью гражданского процессуального представительства, как было сказано, является оказание правовой помощи представляемому и суду, целью гражданского представительства является совершение представителем сделок и других юридических действий от имени представляемого в силу имеющихся у представителя полномочий, которые порождают, изменяют и прекращают гражданские права и обязанности у представляемого. При гражданском представительстве юридические действия совершает только представитель, а при гражданском процессуальном представительстве наряду с представителем в процессе вправе участвовать и представляемый, который может в любой момент отменить процессуальные действия представителя. При представительстве в гражданском процессе законный представитель может поручить совершение процессуальных дей-

ствий другому лицу, т.е. имеет место двойное представительство. При гражданском представительстве не может быть двойного представительства. В случае передоверения (ст. 68 ГК) действует лицо, которому представитель передоверил совершение действий по представительству, но нет двойного представительства. При гражданском представительстве полномочия представителя определяются содержанием договора поручения, на основании которого выдается доверенность (за исключением полномочий опекуна, которые определяются законом); при представительстве в гражданском процессе полномочия представителя определяются законом, за исключением полномочий на совершение определенных процессуальных действий, которые должны специально быть оговорены в доверенности (ст. 115 ГПК). Представителем в гражданском процессе может быть только физическое лицо, а представителем в гражданском праве могут быть как физические, так и юридические лица. Представитель в гражданском процессе может от имени представляемого выполнять любые процессуальные действия. В гражданском же праве нельзя совершать любые действия через представителя. Так, нельзя совершить завещание через представителя. Завещание выражает волю наследодателя. В том случае, когда завещатель вследствие физического недостатка, болезни или по любым другим причинам не может собственноручно подписать завещание, по его поручению в его присутствии и в присутствии нотариуса завещание может подписать другой гражданин (ст. 543 ГПК). Однако лицо, подписывающее завещание, не является представителем наследодателя, так как это лицо выражает не свою волю, а волю наследодателя. При представительстве же сделку совершает представитель, т.е. при совершении сделки волю выражает представитель на основании имеющихся у него полномочий. На основании норм семейного права нельзя заключить брак через представителя (ст. 34 Семейного кодекса). Вместе с тем, если одно из лиц, желающих вступить в брак, не может по уважительной причине подать заявление о регистрации брака, такое заявление, нотариально удостоверенное, может подать его представитель на основании нотариально удостоверенного полномочия (п. 2 ст. 28 Семейного кодекса).

Действия представителя в гражданском процессе могут порождать, изменять и прекращать гражданские процессуальные права и обязанности представляемого, а действия представителя в гражданском праве порождают, изменяют и прекращают гражданские права и обязанности у представляемого.

Представителем может быть любое лицо, обладающее гражданской процессуальной дееспособностью, за исключением лиц, указанных в статье 116 ГПК. В соответствии со ст. 116 ГПК не могут быть представителями в суде:

1. лица, не достигшие совершеннолетия;
2. лица, над которыми установлена опека, попечительство;
3. адвокаты, принявшие поручения об оказании юридической помощи с нарушением правил, установленных законодательством Украины об адвокатуре, а также лица, исключенные из коллегии адвокатов.

Судьи, следователи и прокуроры не могут быть представителями в суде, кроме случаев, когда они действуют в качестве родителей, опекунов, попечителей или в качестве представителей соответствующего суда или органа прокуратуры, являющегося стороной в деле. В ст. 112 ГПК перечисляются лица, которые могут быть представителями. Как следует из п. 6 ст. 112 ГПК, этот перечень не является исчерпывающим, так как п. 6 ст. 112 ГПК предусматривает, что представителями могут быть, кроме лиц, перечисленных в п.п. 1-5ст. 112 ГПК, иные лица, допущенные судом, рассматривающим дело, к представительству по данному делу. Виды представительства можно различать по степени обязательности и по основаниям возникновения. По степени обязательности представительство делится на обязательное и факультативное. Для обязательного представительства не требуется согласия представляемого. Виды обязательного представительства перечислены в ст. 111 ГПК. К ним относятся, например, представительство опекунов от имени недееспособных, представительство родителей, усыновителей, опекунов от имени лиц, не достигших 15 лет (а по ст. 33 проекта ПС-14 лет), представительство попечителей от имени лиц, признанных ограниченно дееспособными, и другие. В отношении же лиц, которые достигли 15 лет, а по ст. 34 проекта ГК – 14 лет, обязательное представительство родителей, усыновителей, попечителей существует, как это следует из ч. 3 ст. 101 ГПК, по делам, которые возникают из договоров, на заключение которых несовершеннолетними требуется согласие родителей, усыновителей, попечителей.

По основаниям возникновения правоотношений представительства различают законное представительство и добровольное.

Законными представителями в отношении детей в возрасте до 15 лет (по ст. 33 проекта ГК – до 14 лет) являются их родители, усыновители, опекуны, в отношении детей в возрасте от 15 лет до 18 лет (а по проекту ГК ст. 34 – от 14 до

18 лет) в случаях, предусмотренных ч. 3 ст. 101 ГПК, законными представителями являются их родители, усыновители, попечители. Законными представителями также являются опекуны над дееспособными и попечители над ограниченно дееспособными. Основанием для осуществления опекунами и попечителями функций представителя является административный акт о назначении данного лица опекуном или попечителем. Полномочия родителей и усыновителей вытекают непосредственно из закона. При законном представительстве, как было уже сказано, может быть двойное представительство. Согласно ч. 4 ст. 111 ГПК, законные представители могут поручить ведение дела другому лицу, избранному ими в качестве представителя. В этом случае избранный представитель действует как договорный представитель.

Договорное представительство осуществляется на основе договора поручения (ст. 386 ПС 1963 г., ст. 1081 проекта ПС) либо трудового договора – представительство юрисконсультами интересов организации, в которой они работают. Добровольным представительством также является осуществление профсоюзами представительства интересов своих членов.

Закон Украины «О профессиональных союзах, их правах и гарантии деятельности» от 15 сентября 1999 года с изменениями, внесенными Законом Украины «О внесении изменений в Закон Украины «О профессиональных союзах, их правах и гарантии деятельности» от 13 декабря 2001 года [6], представляет профсоюзам, их объединениям право представлять интересы своих членов при реализации ими конституционного права на обращение по защите своих прав в судебные органы, к Уполномоченному Верховной Рады по правам человека, а также в международные судебные учреждения (ч. 4 ст. 19 Закона). В п. 8 ст. 38 этого же Закона предусмотрено, что выбранный орган профсоюзной организации может представлять интересы работников по их поручению при рассмотрении трудовых индивидуальных споров.

Судебный представитель, как было отмечено, является одним из лиц, участвующих в деле (ст. 98 ГПК). Он имеет процессуальные права этих лиц, предусмотренные в ст. 99 ГПК. Представитель на основании договора может от имени представляемого совершать все процессуальные действия, кроме передачи дела в третейский суд, полного или частичного отказа от исковых требований, признания иска, изменения предмета иска, изменения размера исковых требований, заключения мирового соглашения, передачи полномочий другому лицу, обжалования решения суд, предъявления исполнительного документа ко взысканию, получения присужденного имущества или денег. Полномочия представителя на совершение указанных действий должны быть специально оговорены в выданной ему доверенности (ст. 115 ГПК).

Полномочие представителей на ведение дела в суде может быть подтверждено документами, указанными в ст. 113 ГПК. Полномочия адвоката на ведение дела в суде может быть подтверждено ордером, выданным юридической консультацией (п. 4 ст. 113 ГПК), либо доверенностью или устным заявлением доверителя с занесением его в протокол судебного заседания. Адвокат, согласно Закону Украины «Об адвокатуре» от 19 декабря 1992 года, вправе заниматься адвокатской деятельностью индивидуально, открыть свое адвокатское бюро. При осуществлении профессиональной деятельности адвокат имеет право представлять права и интересы граждан и юридических лиц по их поручению (ст. ст. 1,4,6 Закона). Поэтому его полномочия как судебного представителя могут быть также подтверждены доверенностью либо устным заявлением доверителя, занесенным в протокол судебного заседания. Договорное представительство основано на личных доверительных отношениях между доверителем и представителем. Поэтому оно в любое время может быть прекращено как доверителем, так и представителем.

Процессуальные представители, как было сказано, обязаны действовать в интересах представляемого. Представители сторон и третьих лиц, являющиеся должностными лицами, а также членами коллегии адвокатов, за недобросовестное ведение дела отвечают в дисциплинарном порядке или в порядке общественного воздействия (ст. 117 ГПК). Кроме того, процессуальные представители, действующие на основании договора, могут нести гражданско-правовую ответственность как за неисполнение обязательства (ст. 203 ГК1963 г., ст. ст. 22,648 проекта ГК).

ЛИТЕРАТУРА:

1. См., например: Гражданский процесс: Учебник / Под ред. В.В. Комарова.-Х.: Одиссей, 2001.-С. 136; Тертышников В.И. Гражданский процесс. -Х.: Консум, 2001. — С. 73.
2. См.: Штефан М.Й. Цивільний процес. — К.: Ін Юре, 2001. -С. 148.
3. См., например: Иоффе О.С. Советское гражданское право. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1958. — Т. 1. — С. 156; Советское гражданское право. — Л.: Изд. ЛГУ, 1971. — Т. 1. — С. 196; Гражданское право Украины. — Х.: Основа, 1996. — Ч. 1. — С. 232.
4. См.: Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права. -М.: Госюриздат, 1963. — С. 184; Советское гражданское право. — М.: Юрид. лит., 1965. — Т. 1. — С. 214, 220.
5. См., например: Тертышников В.И. Указ соч. — С. 35, 43; Гражданский процесс: Учебник. — Х.: Одиссей, 2001. -С. 64, 74.
6. См.: Ведомости Верховной Рады Украины. — 2002. — № 11. — Ст. 79.

Анотація

У статті автором розглядається поняття представництва в цивільно-процесуальному праві, досліджуються різні підходи до його визначення, і пропонується авторський підхід. Автором розглядається питання подібності та відмінності правовідносин представництва в цивільному праві та цивільному процесуальному праві; досліджуються різні види представництва, а саме законне і добровільне.

Ключові слова: представництво, інститут процесуального представництва, правовідносини, законне представництво, договірне представництво, повноваження представника.

Аннотация

В статье автором рассматривается понятие представительства в гражданско-процессуальном праве, исследуются различные подходы к его определению, и предлагается авторский подход. Автором рассматривается вопрос сходства и различия правоотношений представительства в гражданском праве и гражданском процессуальном праве; исследуются различные виды представительства, а именно законное и добровольное.

Ключевые слова: представительство, институт процессуального представительства, правоотношения, законное представительство, договорное представительство, полномочия представителя.

Summary

In the article the author examines the concept of representation in the civil procedural law, examines different approaches to its definition, and suggests the author's approach. The author discusses similarities and differences in legal representation in civil law and civil procedural law, investigates various forms of representation, namely the legal and contractual.

Keywords: representation, Institute of procedural representation, legal representation, contractual representation, the representative's authority.

УДК 347.91/.95

ПРЕДСТАВНИЦТВО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Чванкін С. А. – к.ю.н., доцент кафедри цивільного процесу НУ «ОЮА», суддя Суворовського районного суду м. Одеси

Актуальність дослідження. Оновлення і розвиток існуючих галузей права, які інтенсивно змінюються та ускладнюються, поява нових категорій справ зумовлює складнощі у їх застосуванні, особливо особами, які не знають тонкощів нормативно-правових актів. У цих умовах необхідність у професійному представництві є особливо помітною, тому все більшого значення набуває представництво, що здійснюється кваліфікованими юристами на договірних засадах. Інститут представництва відіграє значну роль у системі процесуально-правових відносин щодо захисту прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у справі. Більшість спорів розглядаються судом за участю представників однієї чи обох сторін.

Стан дослідження проблеми. До теми представництва в цивільному процесуальному праві зверталися видатні вчені-юристи радянського періоду, такі як С.Н. Абрамов, Б.С. Антімонов, Г.Д. Васильєва, Д.П. Ватман, М.А. Викут, Е.В. Гусєв, А.В. Добровольський, О.Г. Дріжчаная, В.А. Єлізаров, В.Н. Івакін, І.М. Ільїнська, І. Зайцев, А.Ф. Клейман, Є.Б. Клейн, А.Ф. Козлов, Л.Ф. Лесницька, А.А. Мельников, В.К. Невзгодіна, Я.А. Розенберг, Ю.С. Червоний, Н.А. Чечина, Д.М. Чечот, М.С. Шакарян, В.М. Шерстюк, М.Й. Штефан та ін. За останній час (з 1991 року) до теми представництва у цивільному процесі з українських та російських вчених звертались: А.А. Власов, В.В. Комаров, Л.Ю. Міхєєва, І.А. Павлунік, М. К. Треушников, Л. Фединяк, С.Я. Фурса.

Метою цієї статті є аналіз особливостей представництва юридичних осіб у цивільному процесі.

У давньоримському праві без представництва неможливою була б участь у цивільному процесі юридичних осіб, які могли брати в ньому участь тільки через представників. Спочатку римське право визнало за муніципіями право бути позивачами і відповідачами в суді через особливих представників, actores, які призначалися для кожного окремого випадку декретом муніципального сенату. Вслід за муніципіями були визнані процесуально правоздатними і приватні корпорації. При цьому наголошувалося, що представник (actores) і синдик (директор) діяли в інтересах всієї общини в цілому (Д. 3.4.2.)[1].

Представництво юридичної особи могло бути організовано по-різному: 1) через збір своїх членів (цей випадок згадується в джерелах рідко); 2) через голів цих зборів (magistri, rectores)[2, с. 414]; 3) через особливих посадовців, особливо уповноважених на ведення їх процесів (actores); 4) через синдиків міських громад (директорів). Добродійні установи управлялися особами, призначеними засновником або духовною владою.

Римське приватне право визнавало дії представника тільки від свого імені. Зараз таке представництво називається непрямим. Значно пізніше (наприкінці існування республіки) було допущене пряме представництво в суді, що обумовилося, насамперед, ускладненням господарського життя[3, с. 73].

Практично в усіх пам'ятниках Руського права, починаючи з XI ст., можна зустріти положення про захисників у суді, але не про представників у цивільному процесі у тому значенні, що розуміється під цим терміном сьогодні.

За Литовським Статутом представник особи в суді називався „прокуратор", який виконував в основному функції представника у цивільних справах. Прокуратором не міг бути іноземець, а лише громадянин „у Великом Княжестве оселый"[4, с. 246]. Прокуратор брав участь у справах, що розглядали великокняжі господарські суди, а також громадські та земські.

Третій Литовський Статут 1588 року, який відрізнявся тим, що достатньо багато приділяв уваги регулюванню діяльності прокуратора, встановлював два види процесуального представництва у судах: представництво з повними процесуальними правами та помічника сторони. Свої повноваження в суді прокуратор підтверджував письмовим до-

кументом – дорученням („лист поручений", „прокурація") від сторони, належним чином оформленим, тобто власноручно підписаним довірителем та з печаткою. Якщо ж сама сторона брала участь у судовому засіданні, то достатньо було їй усно підтвердити уповноваження нею прокуратора.

У „Правах, по которым судится малороссийский народ" замість „прокуратора" вживається термін „адвокат". Адвокати перед початком своєї адвокатської діяльності давали присягу на доброякісне виконання професійного обов'язку, дотримання етичних і правових норм, збереження конфіденційності, не зволікати справ, не породжувати безпідставних спорів та ін., вони повинні були реєструватися при судах. Уповноваження на участь у справі по Кодексу називалося „вірчос челобитье", „веряще челобитье" або „вірчая", які, як правило, було письмовими. Крім професійних адвокатів Кодекс дозволяв допускати до участі у процесі й непрофесійних захисників – батьків, опікунів, тобто за сучасною термінологією – законних представників[5, с. 45-56].

У праві Російської імперії, до складу якої належала Лівобережна частина України, починаючи з 1840 р., в Україні вводиться єдина система права, і загальнообов'язковим для застосування в судах став Звід законів Російської імперії, що закріплював право будь-якої особи, яка виступала в суді позивачем чи відповідачем, „производить тяжбу и иск через поверенаго"[6, с. 184]. У цивільному процесі діяльність повіреного полягала в „хожденії по делу", тобто в складанні процесуальних паперів та їх подачі, явці до суду, представленні доказів, присутності при розглядові справи[7, с. 311].

Належну правову регламентацію інститут представництва у суді дістав за „Судовими статутами", затвердженими 20 листопада 1864 р. Було введено інститут повірених, які поділялися на дві категорії – присяжних і приватних.

Присяжними повіреними могли бути особи, які мали вищу юридичну освіту й практичний стаж відповідної судової роботи. Присяжні повірені могли брати на себе представництво в цивільних справах[8, с. 15].

Приватними повіреними могли бути громадяни, які досягли 18 років, за винятком жінок, які не мали права представляти на суді чужі інтереси. або судовій палаті.

Що стосується представницької діяльності від імені юридичних осіб, то необхідно зазначити, що нерозвиненість капіталістичних промислових відносин в дореволюційній Росії гальмувала розвиток цього виду добровільного представництва. Законодавство не мало відповідної регламентації участі юрисконсультів в цивільному судочинстві.

У відповідності до ст. 38 ЦПК України сторона, третя особа, особа, яка відповідно до закону захищає права, свободи чи інтереси інших осіб, а також заявники та інші заінтересовані особи в справах окремого провадження (крім справ про усиновлення) можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника.

Представництво в цивільному процесі – це процесуальна діяльність, яка протікає в межах правовідношення між представником та судом, однієї особи (представника) від імені та в інтересах іншої особи (яка бере участь у справі), що здійснюється з метою захисту та охорони прав, свобод та інтересів у суді особи, яку представляють, і надання допомоги суду у встановленні дійсних прав і обов'язків осіб, які беруть участь у справі.

Словосполучення „від імені особи, яку представляють", що застосований у визначенні цивільно-процесуального представництва, певним чином відрізняється від розуміння аналогічного терміна у цивільному праві. У цивільному праві дія від імені іншої особи, поряд з іншим, означає дії, що породжує безпосередній правовий результат для особи, яку представляють[9, с. 9]. У цивільному ж процесі дії представника безпосереднього результату для особи, яку представляють, не породжує. Представник у цивільному процесі вступає у відносини із судом, а тому його дії безпосередній результат для суду породжують. І тільки за допомогою суду особа, яку представляють, отримує ті чи інші права чи обов'язки.

Представництво від імені юридичних осіб необхідно відрізняти від ведення справ юридичних осіб їх органами. Цивільне процесуальне законодавство не дає чіткого та однозначного розмежування між представником юридичної особи і його органом (законодавець взагалі часто терміни „представник юридичної особи" та „орган юридичної особи" ототожнює. Тому, достатньо дискусійним у цивільному і цивільно-процесуальному праві є питання про те, чи слід вважати дії органу юридичної особи діями самої особи, чи це є дії представника.

У доктрині цивільного та цивільно-процесуального права переважає думка, що дії органу юридичної особи це суть дії самої юридичної особи. Однак існує й інша позиція, згідно з якою органи юридичних осіб належать до представників у власному розумінні цього слова, яка має тепер певне нормативне підґрунтя у положеннях ЦК та ЦПК України.

Згідно зі ст. 38 ЦПК України „юридичних осіб *представляють* їхні органи, що діють у межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням, або їх представники".

Стаття 92 ЦК України передбачає, що юридична особа набуває цивільних прав та бере на себе цивільні обов'язки через свої органи, які діють відповідно до закону або установчих документів, а ч. 3 ст. 92 ЦК при цьому встановлює: "Орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язані діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно, й не перевищувати повноважень". Таке формулювання підкреслювало представницький характер дій, який тепер можна вивести з тлумачення зазначених норм, адже, діяльність органів юридичної особи розглядається так само, як і діяльність представника.

На представницький характер дій органів юридичних осіб вказує також п. 2 ч. 1 ст. 42 ЦПК України, який передбачає, що повноваження *представників* мають бути посвідчені довіреністю юридичної особи або документами, що посвідчують службове становище і повноваження її *керівника*. Тобто керівник юридичної особи вважається, поряд із представником за довіреністю, представником юридичної особи.

Однак, думається, що визнання органу юридичної особи її представником теоретично невірне, оскільки неминуче веде до висновку про відсутність повної процесуальної дієздатності у юридичних осіб. Органи юридичної особи є його частиною і не виступають самостійним суб'єктом права. Саме тому для участі органа юридичної особи у процесі довіреність не вимагається.

Без своїх органів юридична особа не здатна була б діяти як суб'єкт права. Це дає можливість, не ототожнюючи органи юридичної особи із самою юридичною особою.

Крім того, ч. 1 ст. 29 ЦПК України указує, що юридична особа наділяється повною дієздатністю, тобто здатністю своїми діями здійснювати права і виконувати обов'язки. Звідси випливає, що компетентний орган юридичної особи, яка бере участь у справі, не займає самостійного процесуального становища, тому що його процесуальні дії – це дії самої юридичної особи.

Вважається, що деякі юридичні особи через свою організаційну структуру також не можуть безпосередньо вести свої справи в цивільному процесі, хоча і не позбавлені дієздатності – юридичні особи, очолювані колегіальними органами управління (правліннями, загальними збори членів, зборами уповноважених).

Хоча сучасне процесуальне законодавство прямо не забороняє участь у процесі від імені юридичної особи його колегіального виконавчого органу, але зі смислу п. 2 ч. 1 ст. 42 ЦПК України випливає, що від імені юридичної особи можуть виступати особи за довіреністю та її *керівник* (одноособовий орган). Про колегіальний орган юридичної особи згадки не має, а ч. ст. 38 ЦПК передбачає, що юридичних осіб представляють їхні органи, без вказівки на одноособові органи.

Участь же у справі одного із членів колегіального органа варто розглядати не як участь юридичної особи, а як його представника. Член колегіального органа юридичної особи сам по собі не може замінити цей орган у суді. Повноваження на ведення справи в суді він має не за посадою, а здобуває їх не інакше, як за рішенням колегіального органа.

Не є визначеним процесуальним законодавством і статус учасників юридичної особи. Думається, що необхідні внесення змін до ЦПК України, які аналогічно нормам цивільного права встановлювати можливість ведення в суді справ юридичних осіб їх органами, учасниками або представниками.

Що стосується участі у процесі організацій, що не мають статусу юридичної особи, наприклад, органу опіки і піклування, то вони завжди виступають у процесі через представників.

Представництво від імені держави у цивільному процесі. Держава є особливим суб'єктом цивільного судочинства. Держава не може безпосередньо здійснювати в суді свої права, її інтереси потребують захисту представниками. Це можуть бути прокурор або інші органи державної влади й управління.

Державу представляють відповідні органи державної влади в межах їх компетенції через свого представника. Так, у митних відносинах державу представляє представник митних органів, у податкових – податкових органів.

Іноді важко виявити відповідача у спорах про відшкодування шкоди, що виникла в результаті незаконних дій посадових осіб державних органів. Таке відшкодування реалізується в рамках недоговірного зобов'язання. Суб'єктами зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадових осіб, є держава та потерпілий. Заподіювач шкоди – посадова чи службова особа – не є безпосереднім суб'єктом деліктного зобов'язання.

Особливістю зобов'язання відшкодування за шкоду, заподіяну службовими особами державних органів є те, що шкода відшкодовується державою, АРК, а не особою, дії чи бездіяльність якої призвели до настання шкоди у юридичної чи фізичної особи.

Коли держава виявляється на місці особи, що має відшкодовувати шкоду, вона вимушена виступати «проти себе». Заходи примусу повинні бути застосовані не по відношенню до держави, а на-

правлені на конкретний державний орган або іншу особу, уповноважену виступати від її імені, що витікає з особливої форми представництва держави в цивільному обороті, множинністю осіб, виступаючих від її імені.

Тому питання про визначення особи, яка має право представляти інтереси держави в цивільному обороті, але і здатна фактично виконати те, що вказано в судовому рішенні має велике значення. У цьому випадку особа, чиї права порушені, не може напряму звернутися до держави і вимушена шукати уповноваженого представника (відповідний орган або особу), щоб пред'явити відповідні вимоги.

У відповідності до ст. 170 ЦК України держава набуває і здійснює цивільні права та обов'язки через органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом. Тобто, держава, будучи єдиним та неподільним суб'єктом не діє у цивільних правовідносинах безпосередньо, а лише опосередковано через відповідні державні органи чи інших уповноважених осіб, які діють від імені держави та своїми діями створюють для неї цивільні права та обов'язки.

Слід відмітити, що при здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків органи держави повинні діяти виключно в межах компетенції. Компетенцією є коло повноважень, а також напрямки діяльності та функції конкретного органу державної влади які визначаються нормативно-правовим актом.

Так, безпосередньо обслуговування державного бюджету здійснюється Державним казначейством (ст. 48 Бюджетного кодексу України), а загальна організація виконання Державного бюджету покладається на Міністерство фінансів України.

Тому, у якості відповідача у суді від імені держави у справах про відшкодування шкоди за рахунок держави повинні виступати представники відповідних фінансових органів, тобто державне казначейство, фінансові управління, районні фінансові відділи і т.д. однак, законодавство чітких орієнтирів з цього питання не дає.

При цьому варто мати на увазі, що суд не має право не прийняти позовну заяву на підставі того, що невірно указаний відповідач.

Пред'явлення фізичними і юридичними особами позовних вимог безпосередньо до державних органів і органів місцевого самоврядування, діями (бездіяльністю) яких заподіяна шкода, не може служити підставою до відмови в прийнятті позовної заяви або до її повернення без розгляду.

Цивільним процесуальним законодавством України, не передбачено повернення позову, відправка позову адресату, залишенні без розгляду і т.п. – по мотиву неправильної вказівки відповідача зокрема вказівки неналежного відповідача. Питання про відповідача розв'язується при підготовці справи до судового розгляду.

У зв'язку з відсутністю єдиного універсального відповідача, виступаючого від імені держави, було б правильно закріпити в законодавчому порядку можливість пред'явлення позову безпосередньо до держави України, з подальшим обов'язком суду визначити належний орган або особу, до компетенції якого відноситься обов'язок виконання заявленої позивачем вимоги.

Стосовно захисту інтересів держави *прокуратурою* слід зазначити, що прокурор може скористатись своїм правом на звернення до суду із заявою про захист інтересів держави у випадках, коли органи виконавчої влади, передусім державного контролю, органи місцевого самоврядування, на які відповідними законодавчими актами покладено обов'язок захищати права та інтереси громадянина, державні або суспільні інтереси, не вживають для цього передбачених законом заходів, оскільки ці інтереси лишаються незахищеними[10, с. 94].

З урахуванням того, що «інтереси держави» є оціночним поняттям, прокурор у кожному конкретному випадку самостійно визначає із посиланням на законодавство, на підставі порушення матеріальних чи інших інтересів держави, обґрунтовує, в заяві необхідність їх захисту і вказує орган, уповноважений держаною здійснювати відповідні функції у спірних підносинах.

У чинному законодавстві прямо не вирішене питання стосовно можливості представництва прокурором у суді інтересів органів місцевого самоврядування. Місцеві ради, їх виконкоми так само, як і держава, є втіленням публічної влади, відображають публічно-правові інтереси територіальних громад сіл, селиш, міст. Крім того, інтереси держави та інтереси органів місцевого самоврядування за основними позиціями співпадають[11, с. 148].

Допуск до процесу представника осіб, указаних у ст. 38 ЦПК України, це обов'язок, а не право суду, у разі наявності належним чином оформлених повноважень, оскільки особи, яких представляють, мають конституційне право на правову допомогу та цивільно-процесуальне право брати участь у процесі через представника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дигесты Юстиниана / Пер. с лат.; Отв. ред. Л.Л. Кофанов. — М.: „Статут", 2002.
2. Хвостов В.М. Система римского права. — М.,1996.
3. Римское частное право: Учебник / Под ред. И.Б.Новицкого и И.С. Перетерского. — М., 1997.
4. Статути Великого Князівства Литовського.- У 3-х томах.- Том І: Статут Великого Князівства Литовського 1529 р. / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — Одеса, 2002.
5. Права, за якими судиться малоросійський народ.- К., 1997.
6. Свод законов Российской империи, повелением Императора Николая I. — Т.10. Ч.2. Законы судопроизводства и о взысканиях гражданских — СПб., 1857.
7. Васьковский Е.В. Организация адвокатуры: в 2-х частях. — С-Пб., 1893. — Ч.1: Очерк всеобщей истории адвокатуры.
8. Данилов Е.П. Настольная книга адвоката. — М.: Кнорус, 2004.
9. Невзгодина Е.Л. Представительство по советскому гражданскому праву. — Томск, 1980.
10. Дунас Т., Руденко М. Участь прокурора у цивільному процесі / / Прокуратура. Людина. Держава. — 2005. — № 5.
11. Косюта М. Інтереси громадян і держави як предмет прокурорсько-судового представництва // Юридический весник. — 2001. — № 1.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню особливостей представництва юридичних осіб у цивільному процесі. Крім того, досліджується питання представництва юридичних осіб у римському приватному праві. У статті також аналізується участь у процесі організацій, що не мають статусу юридичної особи. Особливу увагу приділено представництву від імені держави у цивільному процесі.

Ключові слова: представництво, юридичні особи, цивільний процес, представництво держави.

Аннотация

Статья посвящена исследованию особенностей представительства юридических лиц в гражданском процессе. Кроме того, исследуется вопрос представительства юридических лиц в римском частном праве. В статье также анализируется участие в процессе организаций, которые не имеют статуса юридического лица. Особое внимание уделено представительству от имени государства в гражданском процессе.

Ключевые слова: представительство, юридические лица, гражданский процесс.

Summary

The article deals with features representative of legal persons in civil proceedings. In addition, we investigate the question of representation of legal persons in a Roman private law. The article also examines participation in organizations that do not have legal status. Particular attention is given to representation on behalf of the state in civil proceedings.

Keywords: representation, legal entities, civil litigation.

УДК 347.95:340.133

НОВЕЛИ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Мінченко Р.М. – д.ю.н., професор, Заслужений юрист України, зав. кафедри цивільного процесу НУ Одеська юридична академія

Реформування судової системи України і прийняття 7 липня 2010 року нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів» № 2453 – УІ (далі Закон) суттєво вплинуло на цивільне судочинство України взагалі та на касаційне провадження в цивільному процесі зокрема.

Саме окремим питанням змін до діючого цивільно-процесуального законодавства в області реалізації права особи на касаційне оскарження судового рішення присвячена зазначена стаття.

Як відомо, особи які вважають, що рішення суду що набрало законної сили є незаконним та таким, що порушує їх законні права та охоронювані законом інтереси, мають право на звернення до суду касаційної інстанції з метою перевірки законності рішення суду першої та апеляційних інстанцій.

До недавнього часу функції щодо касаційного перегляду цивільних справ відповідно до «Прикінцевих та перехідних положень» до ЦПК і зміни до Закону України «Про судоустрій України» здійснювала Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України. Прийняття названого Закону не тільки кардинально змінила процедуру касаційного провадження щодо перегляду судових рішень у цивільних справах але і суттєво вплинула на подальше функціонування Верховного Суду України, його компетенцію та повноваження.

Відповідно до п. 2 ст.7 Закону, для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанції і Верховний Суд України, відповідно до положення ст.. 14 Закону, учасники судового процесу та інші особи у випадках і порядку, встановлених процесуальними законом, мають право на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення, а також на перегляд справи Верховним Судом України. Згідно п.2 ст. 17 Закону, систему судів загальної юрисдикції складають: місцеві суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди та Верховний суд України. Виходячи зі змісту вказаних положень стає зрозумілим, що Верховний Суд України більше не буде відігравати функції касаційної інстанції з перегляду будь-якої категорії справ. З метою реалізації права особи на касаційне оскарження рішення у цивільній справі відповідно до п.2 ст.31 Закону, та ст..323 ЦПК вперше в історії існування цивільного судочинства в Україні передбачено створення в системі судів загальної юрисдикції Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Право на касаційне провадження можна визначити як гарантовану державою можливість сторонам та іншим особам, які брали участь у справі, а також особам, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, звернутися до суду касаційної інстанції з метою перевірки законності рішень суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, рішення і ухвали апеляційного суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду, що набрали законної сили. (ст.336 ЦПК).

У цивільному судочинстві України, як і у судочинстві багатьох інших держав, касаційний перегляд судових рішень є остаточною їх перевіркою з метою забезпечення правильного застосування судами норм матеріального і процесуального права. Правова регламентація касаційного провадження у цивільному судочинстві на сьогоднішній день базується на тому постулаті, що перегляд судових актів, що вступили в законну силу в касаційному порядку є додатковою гарантією законності судового рішення. Зміна чи скасування акту судової влади можливе лише за наявності певних умов, але в принципі, кожне судове рішення може бути переглянуте в касаційному порядку і стати об'єктом своєрідної ревізії судового акту. Зазначений вид судового провадження в цивільному процесі є особливим, так як переглянуті судові рішення в касаційному порядку на відміну від апеляційного провадження можуть бути тільки у випадку непра-

вильного застосування норм матеріального права і порушення норм процесуального права, що і є відповідно до п.2 ст. 324 ЦПК безпосередньо підставами касаційного оскарження судового акту.

До недавнього часу, до моменту створення згідно з Указом Президента України «Про Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ» від 12 серпня 2010 року, окремої судової інституції – Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ і внесення відповідних змін до ЦПК, порядок касаційного оскарження і процедура перегляду судових рішень у цивільних справах була напрочуд неефективною, оскільки із-за перевантаженості, Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України, що виконувала функцію касаційної інстанції, була неспроможна упродовж розумного строку переглянути величезну кількість цивільних справ, рішення за якими були предметом касаційного оскарження. У контексті вимог ст..6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), зазначене було суттєвим порушенням прав людини і міжнародних зобов'язань України і стало однією з основних причин необхідності проведення судової реформи в Україні. Думається, що віднині, завдяки створенню спеціалізованих судів, що будуть виконувати лише функцію касаційного провадження і не будуть перевантажені іншими повноваженнями, що здійснював Верховний Суд України, касаційне оскарження в дійсності стане додатковою гарантією захисту прав людини і сприятиме винесенню остаточного, справедливого і законного рішення суду в розумні строки, як того вимагають положення ЄКПЛ і норми ЦПК.

В українському цивільно-процесуальному законодавстві (ст.17 Закону) відповідно до організації судової влади, на ряду з принципами територіальності та спеціалізації діє принцип інстанційності, Зазначений принцип полягає в тому, що цивільний процес розподіляється на провадження щодо розгляду цивільних справ судами чотирьох судових інстанцій: місцевим судом, судом апеляційної інстанції, Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних і кримінальних справ і Верховним судом України. При такій інстанційній системі судочинства, провадження за цивільними справами відбувається на тих засадах, що розгляд справ по суті здійснюється за загальним правилом в двох судових ланках , а касаційна інстанція відіграє роль додаткової ревізійної інстанції. Що стосується перегляду справ Верховним Судом України, то питання відносно того яку функцію відіграє Верховний Суд є достатньо дискусійним, так як не дивлячись на те, що з норм цивільного процесуального законодавства виключені положення про виняткове провадження, перегляд справ Верховним Судом України по суті як і раніше залишився винятковим.(ст.355 ЦПК).

Думається що саме такий, чотирьохінстанційний судовий розгляд цивільної справи забезпечить найбільшу ефективність цивільного судочинства і остаточність та обов'язковість прийнятих судових актів.

Звертаючись до аспекту правової ефективності касаційного провадження, необхідно зазначити, що законне судове рішення, як акт судової влади, має бути стійким і може переглядатись лише в окремих передбачених процесуальним законодавством випадках, виключно з підстав об'єктивного а не суб'єктивного характеру. Це означає, що жоден з учасників цивільного процесу та інших осіб, права та обов'язки яких встановлені судовим рішенням не може вимагати перегляду судового рішення, що вступило в законну силу з метою проведення повторного слухання справи і отримання для себе більш бажаного результату. Хоча на практиці, учасники цивільного процесу досить часто зловживають своїм правом на касаційне оскарження і зумисне не « бачать» суттєвих порушень норм матеріального і процесуального права ще на стадії розгляду справи, як в суді 1-ї інстанції так і при апеляційному розгляді справи або зумисне затягують судовий процес касаційним оскарженням з метою призупинення виконавчого провадження у справі або неможливості виконання судової постанови взагалі. Саме тому дуже важливо, щоб повноваження Вищого Спеціалізованого суду, передбачені в ст. 32 Закону та ст.336 ЦПК, використовувалися виключно для виправлення суддівської помилки, що мала місце при попередньому судовому розгляді і вплинула на висновок при вирішені судової справи по суті, а не для отримання нового, більш привабливого для себе рішення. Перегляд рішень суду в касаційному порядку не може використовуватися як прихована апеляція і сама можливість двох переглядів на один предмет спору не є підставою для повторного розгляду. Необхідно погодитись з точкою зору В.В.Комарова, щодо того, що відхилення від зазначеного принципу можливе лише тоді, коли воно спричинено незалежними і непереборними обставинами [1, 597].

На закінчення хочеться відзначити, що внесені відповідно до Закону зміни до ЦПК суттєво вплинули на мету, завдання, суть і процесуальну форму касаційного оскарження і як наслідок призведуть до суттєвого поліпшення стану речей в галузі захисту порушених, невизнаних, оспорених чи охоронюваних законом інтересів учасників цивільного процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства: Монографія / В.В. Камарова, В.І. Тертішніков, В.В.Баранкова та ін..; / За заг. ред. професора В.В.Комарова. — Х.: Харків юридичний, 2008. — 928 с.

Анотація

В статті розкриваються окремі аспекти змін до цивільно-процесуального законодавства в області касаційного провадження, пов'язані з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Ключові слова: цивільне судочинство, касаційне оскарження, касаційне провадження, Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Аннотация

В статье раскрываются отдельные аспекты изменений гражданско-процессуального законодательства в области кассационного производства, связанных с принятием Закона Украины « О судоустройстве и статусе судей».

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, кассационное производство, кассационное обжалование, Высший специализованный суд по рассмотрению гражданских и уголовных дел.

Summary

This article highlights some aspects of changings in civil procedural law made in the sphere of Cassation procedure which refer to the adoption of the Law of Ukraine "On the judicial system and status of judges".

Keywords: civil legal procedure, cassation procedure, cassation appeal, the Supreme specialized court of considering civil and criminal cases.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН НА МОРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ

К ВОПРОСУ О ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОМ ПОЛОЖЕНИИ МОРСКОГО ТОРГОВОГО ПОРТА

Червоный Ю. С. – к.ю.н., доцент Одесского университета;

Перекрест Г. А. – старший преподаватель Одесского университета

Опубликована: Проблемы правоведения: Сборник научных трудов. – 1976. – Вып. 34. – С. 79-85.

В связи с дальнейшим совершенствованием управления народным хозяйством, созданием промышленных и производственных объединений значительный интерес вызывает проблема правового положения предприятий, входящих в состав этих объединений. Одним из вопросов, относящихся к данной проблеме, является вопрос о гражданско-правовом положении морского торгового порта.

Согласно Типовому положению о морском торговом порте, утвержденному Министром морского флота 5 апреля 1955 г., «морской торговый порт является хозяйственной организацией, имеющей самостоятельный баланс и действующей на основании настоящего Положения на началах хозяйственного расчета» (ст. 3).

Как хозяйственная организация, морской торговый порт выполняет хозяйственные функции, связанные в первую очередь с организацией морских перевозок.[1]

В качестве государственного производственного предприятия морской торговый порт, с одной стороны, является, объектом права государственной собственности[2], а с другой – субъектом различного рода правоотношений.

Морской торговый порт выступает как субъект административных правоотношений с вышестоящими и нижестоящими организациями. Он подчинен морскому пароходству[3] и одновременно руководит подчиненными ему предприятиями и организациями (ст. 7 Типового положения о морском торговом порте). Морской торговый порт является субъектом земельного права. Из земель промышленности, транспорта, курортов, заповедников и иного несельскохозяйственного назначения ему отводится определенный земельный участок, а также акватория, по отношению к которым он осуществляет непосредственное государственное земле- и водопользование.

Выступая и в качестве субъекта финансовых правоотношений, порт обязан вносить в бюджет плату за основные производственные фонды и нормируемые оборотные средства и свободные остатки прибыли[4]. Обладая трудовой правосубъектностью, он является также субъектом трудовых правоотношений.

Наконец, морской торговый порт – это субъект гражданского права, то есть, ему присущи права юридического лица. Правда, в Типовом положении о морском торговом порте, утвержденном Министром морского флота 5 апреля 1955 г., в отличие от Положения 1953 г. и Уставов морского торгового порта 1938 г. и 1947 г., прямо не указано, что порт является юридическим лицом, однако вопрос о юридической личности морского торгового порта в литературе не вызывал сомнения[5]. Морской торговый порт, как правильно отмечали в литературе, обладает всеми признаками юриди-

[1] Ст. 62 КТМ, ст. 10 Типового положения о морском торговом порте, утвержденного Министром морского флота 5 апреля 1955 г.

[2] См.: Корнеев С. М. Право государственной социалистической собственности в СССР. М., 1964, с. 159—164; А. В. Карасс. Право государственной собственности. М., 1954, с. 58—69.

[3] Понятие морского торгового порта имеет юридическое значение и в качестве определенной части территории (суши и воды — акватории порта), на которую распространяется суверенитет советского государства (см. А. Д. Кейлин. Советское морское право, 1954, с. 104—105; ст. ст. 67—69 КТМ).

[4] Ст. ст. 40, 41, 49 Методических указаний по переводу предприятий основной (эксплуатационной) деятельности морского транспорта на новую систему планирования и экономического стимулирования, утвержденных Министром морского флота 30 декабря 1967 г.

[5] См. например: А. К. Жудро. Правовое регулирование деятельностиморских торговых портов СССР. М., 1957, с. 11—26.

ческого лица[1]. Поэтому ст. 61 КТМ, введенного в действие с 1.X.1968г., прямо предусматривает наличие у морского торгового порта прав юридического лица. На порт, как и на другие предприятия морского транспорта, распространено Положение о социалистическом государственном производственном предприятии[2].

Вместе с тем в настоящее время вопрос о гражданско-правовом положении морского торгового порта требует дополнительного анализа. В связи с дальнейшим совершенствованием управления народным хозяйством с 1973 г. установлена следующая система управления морским транспортом: Министерство – государственное хозрасчетное объединение морского транспорта – пароходство. Созданы государственные хозрасчетные объединения «Южфлот», «Дальфлот», «Севзапфлот». Пароходства вместе с подчиненными им организациями, в том числе морскими торговыми портами, вошли в состав указанных хозрасчетных объединений. Таким образом, согласно существующей системе управления морским транспортом пароходства приравнены к производственным объединениям[3]. В связи с этим возникает вопрос о целесообразности сохранения за морскими торговыми портами прав юридического лица, так как в промышленности в состав производственных объединений входят, как правило, производственные единицы, не являющиеся юридическими лицами[4].

Для ответа на данный вопрос необходимо проанализировать правоотношения между портом и пароходством, поскольку порт входит в состав пароходства и в случае отрицательного решения поставленного вопроса между портом и пароходством сохраняются не гражданско-правовые, а только административно-правовые отношения.

В соответствии с действующими нормами права, регулирующими деятельность морских пароходств и морских торговых портов, правоотношения между портом и пароходством имеют не только административно-правовой характер. Согласно п. 1.1. «Положения о взаимоотношениях и взаимной ответственности пароходства и портов Министерства морского флота по подаче, обработке и обслуживанию транспортных судов»[5] пароходства и порты при выполнении функций, изложенных в настоящем Положении, действуют как самостоятельные государственные социалистические производственные предприятия, независимо от того, подчинен порт данному пароходству или нет[6]. Как вытекает из частей VII и VIII названного Положения, правоотношения между портом и пароходством имеют возмездный характер и за невыполнение своих обязанностей стороны несут имущественную ответственность. Все эти признаки (вступление в правоотношения независимо от подчиненности одной стороны другой, возмездный характер правоотношений и имущественная ответственность субъектов) в отличие от административных[7] присущи гражданским правоотношениям. Таким образом, между портом и пароходством существуют как административные, так и гражданские правоотношения.

Гражданские правоотношения между портом и пароходством, а также между портом и клиентурой возникают в связи с выполнением портом функций, предусмотренных Положением о взаимоотношениях и взаимной ответственности пароходств и портов. Как следует из ст. 62 КТМ, морской торговый порт в пределах отведенной ему территории и акватории осуществляет погрузку, разгрузку и обслуживание заходящих в порт советских и иностранных судов, транспортно-экспедиторские и складские операции с грузами, перевалку на морской транспорт грузов с других видов транспорта и обратно, обслуживание пассажиров морских судов, а также перевозки грузов, пассажиров и почты на судах порта. Подавляющая часть этих функций предусмотрена и Положением о взаимоотношениях и взаимной ответственности пароходств и портов.

Обслуживание советских судов с 1 января 1973 г. возложено на транспортный флот и его филиалы в составе морских пароходств[8]. Иностранные суда в советских морских портах обслуживают главморагентства «Инфлот», состоящие

[1] См.: А. К. Ж у д р о. Правовое регулирование деятельности морских торговых портов СССР, с. 16—23; см.: «Советское государство и право в период развернутого строительства коммунизма». — Тезисы докладов и научных сообщений. Харьков, 1962, с. 116.

[2] Об особенностях применения на предприятиях морского транспорта Положения о социалистическом государственном производственном предприятии. Приказ Министра морского флота от 12 февраля 1966 г., № 30 и приложение к приказу Министра морского флота от 12 февраля 1966 г., № 30.

[3] Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 2 марта 1973 г., № 140 «О некоторых мероприятиях по дальнейшему совершенствованию управления промышленностью» (СП СССР 1973 г., № 7, ст. 31);

[4] Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 2 марта 1973 г., № 140 «О некоторых мероприятиях по дальнейшему совершенствованию управления промышленностью» (СП СССР 1973 г., № 7, ст. 31); Положение о производственном объединении (комбинате), утвержденное Постановлением Совета Министров СССР от 27 марта 1974 г., № 212 (СП СССР 1974 г., № 8, ст. 38):

[5] Данное Положение утверждено приказом Министра морского флота от 9 сентября 1971 г., № 150.

[6] Функции в основном направлены на обслуживание, погрузку, выгрузку судов.

[7] См. например: Советское гражданское право, т. 1. М., 1972, с 9—10, 16, 17, 19, 20, 28.

[8] Положение о службе по обслуживанию транспортного флота морского пароходства (управление флота) утверждено приказом ММФ от 4 октября 1972 г., № 170.

в непосредственном подчинении начальников морских пароходств[1]. Поэтому порты, как отмечает В. А. Мусин, обслуживают суда, как правило, по поручению агентств, выступая по отношению к судовладельцам (пароходствам) в качестве субагентов, либо непосредственных исполнителей определенных работ[2]. При отсутствии в порту агентств по отношению к судовладельцам в качестве агента выступает порт[3].

Одной из функций порта, как было сказано, является погрузка и разгрузка судов (ст. 62 КТМ). Порт выполняет погрузочно-разгрузочные работы по поручению не перевозчика (пароходства), а клиентуры – грузоотправителя или грузополучателя, так как погрузка багажа на борт судна и его разгрузка составляют, как правило, обязанности фрахтователя[4]. Фактически же в большинстве случаев эти работы выполняют порты. Ст. 34 Общих правил морской перевозки грузов, пассажиров и багажа устанавливает: «Погрузка грузов на суда и выгрузка из судов в портах и портовых пунктах ММФ, открытых в соответствии со ст. 6 настоящих Общих правил для производства грузовых операций их силами и средствами, осуществляется портами (портовыми пунктами) за счет грузоотправителей или грузополучателей.

Погрузка грузов на суда и выгрузка их из судов в портах и портовых пунктах ММФ, не открытых для производства грузовых операций их силами и средствами, а также в портах и портовых пунктах других министерств и ведомств производится силами, средствами и за счет грузоотправителей или грузополучателей»[5].

Выполнение портами погрузочно-разгрузочных работ, как правильно отмечает В. А. Мусин, не означает их переложения на пароходство, которому порт подчинен. «В случаях, когда погрузочно-разгрузочные операции входят в обязанности грузовладельцев, порт, осуществляя погрузку и выгрузку, действует по поручению грузовладельцев»[6].

Для возникновения в данном случае правоотношений основанием служит договор между портом и клиентурой[7]. При этом на практике такие договоры в случае, если клиентура не является постоянной, не подлежат специальному оформлению. Предъявляя груз к перевозке, грузоотправитель тем самым выражает свое желание, чтобы погрузка и выгрузка данного груза была совершена портом. Порт же, как это следует из ст. 34 Общих правил перевозки, не имеет права отказаться от заключения договора.

Осуществляя по поручению фрахтователя погрузку и выгрузку судов, порт приобретает самостоятельные обязанности по отношению к третьим лицам. Он несет имущественную ответственность непосредственно перед пароходством за невыполнение норм обработки советских судов (демередж) и имеет право на получение непосредственно с пароходства премий (диспач) за перевыполнение норм обработки судов (п. 6.5. Положения о взаимоотношениях и взаимной ответственности пароходств и портов). Согласно этому же пункту Положения о взаимоотношениях и взаимной ответственности пароходств и портов взаиморасчеты по премиям (диспачу) и штрафам (демереджу) производятся непосредственно между пароходством и портом. Если же при погрузке или выгрузке, производимой портом, произойдет задержка судна по вине клиентуры, то порт обязан обеспечить пароходству уплату штрафов клиентурой (примечание 1 к. п. 6.5. Положения о взаимоотношениях и взаимной ответственности пароходств и портов). Следовательно, осуществляя погрузку и разгрузку судов, порт вступает в гражданские правоотношения от своего имени, но за счет грузоотправителей или грузополучателей (ст. 34 Общих правил морской перевозки), то есть он выступает как комиссионер клиента. Таким образом, производя погрузочно-разгрузочные работы, порт вступает в гражданские правоотношения в качестве самостоятельного субъекта права как с пароходством, так и с клиентурой.

Несколько иное правовое положение морского торгового порта при совершении операций

---

[1] Положение о главном морском агентстве «Инфлот» утверждено приказом ММФ от 17 мая 1956 г.

[2] Комментарий к Кодексу торгового мореплавания Союза ССР. М., 1973, с. 73.

[3] См.: А. К. Жудро. Правовое регулирование деятельности морских торговых портов СССР, с. 57–63; П. Д. Самойлович. Договор морской перевозки по советскому праву. М., 1952, с. 91-93; А. Л. Маковский. Правовое регулирование морских перевозок грузов. М., 1961, с. 81–82, 150.

[4] См.: А. Д. Кейлин. Советское морское право, с. 187, 189; П. Д. Самойлович. Договор морской перевозки по советскому праву, гл. 9. Противоположное мнение высказывает А. Л. Маковский (А. Л. Маковский. Правовое регулирование деятельности морских торговых портов СССР, с. 174). Свое мнение А. Л. Маковский обосновывает так: если считать, что в данном случае порт выполняет обязанности грузовладельца, то нельзя объяснить непосредственную ответственность порта перед пароходством за простои судов. Представляется, что эту ответственность можно объяснить, если признать, что, осуществляя погрузочно-разгрузочные работы, порт действует от своего имени, но за счет грузовладельца, то есть выступает в качестве комиссионера последнего (ст. 395 ГК УССР).

[5] Общие правила перевозки, утверждены Зам. министра морского флота СССР 15 октября 1970 г. (Сборник ММФ. Вып. 57, 1970).

[6] Комментарий к Кодексу торгового мореплавания Союза СССР, с. 73.

[7] В. А. Мусин считает, что основанием возникновения правоотношений в данном случае может быть как договор, так и транспортные правила (Комментарий к Кодексу торгового мореплавания, с. 73).

с внешнеторговыми грузами. Обязанности портов по транспортно-экспедиторской обработке внешнеторговых грузов возникают на основании локального договора между морским торговым портом и внешнеторговым объединением на транспортно-экспедиторскуюобработкуэкспортных и импортных грузов, который заключается с целью исполнения Генерального соглашения между ММФ, МВТ и Государственным Комитетом Совета Министров СССР по внешнеэкономическим связям («О порядке перевалки и транспортно-экспедиторской обработки экспортных и импортных грузов в портах ММФ». В случае, если локальный договор не заключается, обязанность порта по транспортно-экспедиторской обработке внешнеторговых грузов основывается на соответствующем административном акте, которому предшествует заключение указанного Генерального соглашения. Осуществляя на основании названного локального договора либо соответствующего административного акта транспортно-экспедиторскую обработку внешнеторговых грузов, порт вступает в гражданские правоотношения в качестве экспедитора определенного внешнеторгового объединения, действуя от его имени и за его счет.

Рассматривая вопрос о будущем гражданско-правовом положении морского торгового порта, следует также отметить, что функции пароходства и морского торгового порта как государственных производственных предприятий, хотя и тесно связаны между собой, но различны. Если основной функцией пароходства как производственного предприятия является осуществление морских перевозок грузов и пассажиров, то основной функцией морского торгового порта как производственного предприятия является осуществление погрузки и разгрузки судов и транспортно-экспедиторских операций с грузами (ст. 62 КТМ).

Таким образом, учитывая, что морской торговый порт и пароходство как государственные производственные предприятия, хотя и связаны между собой, но выполняют разные функции, что для выполнения возложенных на порт как на государственное производственное предприятие функций он должен вступать в гражданские правоотношения как с пароходством, так и с клиентурой в качестве самостоятельного субъекта права, что порт действует на основе полного хозяйственного расчета, необходимо в связи с изменением системы управления морским транспортом сохранить за морским торговым портом права юридического лица. Такой вывод соответствует ст. 4 Постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 2 марта 1973 г. «О некоторых мероприятиях по дальнейшему совершенствованию управления промышленностью»[23] и ст. 6 Положения о производственном объединении (комбинате) [24], которые предусматривают, что в необходимых случаях по решению соответственно министерства (ведомства) СССР или Совета Министров союзной республики производственному объединению (комбинату) могут быть подчинены отдельные самостоятельные предприятия и организации, пользующиеся правами, предусмотренными Положением о социалистическом государственном производственном предприятии.

Анотація

Автором досліджуються правовідносини, що виникають між морським торговельним портом і пароплавством. Встановлено, що цивільно-правові відносини між портом і пароплавством виникають у зв'язку з виконанням портом функцій, передбачених Положенням про взаємовідносини та взаємну відповідальність пароплавств і портів. З метою забезпечення можливості виконання морським торговельним портом покладених на нього як на державне виробниче підприємство функцій, в тому числі вступ у цивільні правовідносини як з пароплавством, так і з клієнтурою, пропонується зберегти за морським торговельним портом права юридичної особи.

Ключові слова: морський торговий порт, пароплавство, державне виробниче підприємство, цивільні правовідносини, юридична особа.

Аннотация

Автором исследуются правоотношения, возникающие между морским торговым портом и пароходством. Установлено, что гражданско-правовые отношения между портом и пароходством возникают в связи с выполнением портом функций, предусмотренных Положением о взаимоотношениях и взаимной ответственности пароходств и портов. С целью обеспечения возможности выполнения морским торговым портом возложенных на него как на государственное производственное предприятие функций, в том числе вступление в гражданские правоотношения как с пароходством, так и с клиентурой, предлагается сохранить за морским торговым портом права юридического лица.

Ключевые слова: морской торговый порт, пароходство, государственное производственное предприятие, гражданские правоотношения, юридическое лицо.

Summary

In connection with entering the country into the scale period of building of communist society, a legal regulation of relations connected with maritime transport, a clear definition of the legal status of enterprises participating in the organization and implementation of maritime transport are very important. One such enterprise is a sea port. The author has studied the legal relationship arising between the commercial sea port and the shipping company. It is established that the civil legal relations between the port and shipping company arises from the implementation of port functions under the Statute of the relationship and mutual responsibilities of shipping companies and ports. In order to ensure the possibility of the commercial sea port, conferred on him as a public industrial enterprise functions, including civil legal relationship with both shipping company and customers, it is proposed to retain the rights of legal person for commercial sea port.

Keywords: sea port, maritime transport, public industrial enterprise, civil relationship, a legal person.

УДК 347.799:346.56

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА МОРСЬКОГО ТОРГОВОГО ПОРТУ

Харитонова О.І. – доктор юрид. наук, професор, завідуюча кафедрою права інтелектуальної власності НУ «ОЮА»

Актуальність теми дослідження. Ефективне функціонування морського транспорту є необхідною умовою становлення України як морської держави. Неодмінним кроком на цьому шляху є відповідне законодавче забезпечення. Тому дослідження правового визначення, положення, основних напрямків та цілей правового регулювання діяльності морських торгових портів є доволі актуальним.

Майно є основою діяльності будь-якої юридичної особи, тому визначення правового режиму майна морського торгового порту є важливим не тільки для дослідження історичної генези режиму регулювання та діяльності цих об'єктів, а й в першу чергу для визначення правової сутності морського торгового порту.

В радянські часи основною формою власності була соціальна власність на засоби виробництва. Таким чином, морські порти, як частина сфери торгового мореплавства не були виключенням із загального правила. Вони знаходились у власності держави.

Стаття 73 КТМ України визначає, що морський порт є державним підприємством. Разом з тим, окрім КТМ України, питання торгового мореплавства як комплексної галузі, регулюють й інші норми права, приписи яких не завжди узгоджуються між собою. Тому **метою статті** є висвітлення питань правового режиму майна морського торгового порту, із позицій чинних нормативних актів, і в першу чергу кодифікованих актів – КТМ України, Цивільного та Господарського кодексів України.

Здійснення господарської діяльності її суб'єктом неможливе без майна, яке становить основу такої діяльності.

Відповідно до законодавства і статуту, морський торговий порт є організацією, майнову основу якої складає державна власність.

Щодо майна Одеського морського торговельного порту (далі – Порту), у статуті цього підприємства зазначено, що майно порту становлять основні фонди та оборотні кошти, а також цінності, вартість яких відображається у самостійному балансі Порту (ст.4.1). Майно Порту є державною власністю і закріплюється за ним на праві повного господарського відання (ст.4.2). Таким чином, необхідним є встановлення правового режиму майна, що належить Порту.

По-перше, щодо права державної власності, яким наділено Порт, слід зазначити таке.

Останнім часом у юридичній літературі набуло поширення застосування таких категорій, як «публічне право» і, відповідно – «публічна власність».

Слід зазначити, що «право публічної власності», як таке, не згадується у вітчизняному цивільному законодавстві. Натомість, Конституція України передбачає три економічні форми власності: приватну, державну, комунальну. Ці економічні відносини власності мали б опосередковуватися відповідно правом приватної власності, правом державної власності, правом комунальної власності.

Проте, різновидів права власності у Конституції України згадується більше.

По-перше, це право власності Українського народу (ст.13 Конституції України).

По-друге, це право державної власності (ст.14 Конституції України).

По-третє, – право приватної власності як невід'ємне право людини (ст.41).

По-четверте, – право власності Автономної республіки Крим (ст. 138 Конституції України).

По-п'яте, – право комунальної власності, як власність територіальних громад (ст.142).

У розділі першому книги третьої ЦК України („Право власності") також не міститься спеціального правила про поділ права власності на види. Проте, як і в Конституції України, в ньому йдеться про право власності Українського народу (ст. 324), право приватної власності (ст. 325), право державної власності (ст. 326) та право комунальної власності (ст. 327).

Слід зауважити, що у даному випадку критерієм є суб'єктний склад відносин власності, а не форми власності. Такий висновок слідує з того, що і Конституція України, і ЦК України згадують «право власності Українського народу», котре не являє собою окремої економічної форми власності, але характеризується приналежністю майна спеціальному суб'єкту права власності.

Для визначення підстав класифікації доцільно використати класичну дихотомію «публічне право – приватне право», котра, як зазначалося, може використовуватися не лише стосовно права взагалі, але й для визначення питомої ваги «приватності» чи «публічності» в окремих інститутах цивільного та господарського права [1, С. 9-10, 39-41].

З врахуванням цього критерію, право власності, як інститут, має бути поділений на два визначальних види:

1) право приватної власності;

2) право публічної власності.

Слід зазначити, що поділ власності на публічну і приватну чітко сформувався ще у Стародавньому Римі. Але попри ту обставину, що земля у Римській республіці тривалий час була державною власністю і могла належати лише римському народу (публічні землі – ager publicus), право приватної власності (dominium), як юридична категорія, було врегульоване більш повно, ніж право публічної власності [2, С. 313-318]. Dominium мав у Стародавньому Римі таке абсолютне значення, що там не було навіть натяку на право держави безоплатно відчужувати приватну власність [3, С. 27].

Натомість, публічна власність тривалий час не розглядалася як єдине поняття, а охоплювала власність держави, як суб'єкта публічного права, і власність держави, як суб'єкта приватних відносин. У останньому випадку держава виступала як власник майна і вступала з приватними особами у майнові правовідносини. Проте і у цьому випадку спеціально право державної власності не регламентувалося.

У добу феодалізму відбувається розмежування права публічної влади і власності. Відтак власність розглядається як право повного розпорядження матеріальними речами, а публічна влада – як право розпорядження особами. Тому держава лише побічно може розпоряджатися речами, що належать громадянам.

Ця теорія стає підґрунтям філософії права Нового часу, відповідно до якої державна влада полягає лише в праві управління і є пасивною по відношенню до права власності, за винятком тих випадків, коли вона потребує коштів, а також коли є суперечка між приватними особами [4, С. 376-377]. Право приватної власності оголошується священним і непорушним.

З середини XIX і до кінці XX ст. зростає невідповідність між настроями щодо приватної власності та її роллю у суспільстві. Власність набула статус священного, непорушного інституту, захищеного конституціями від порушень з боку держави і цивільним правом – від порушень з боку співгромадян. У той же час, оскільки не всі члени суспільства мають власність у рівному обсязі, громадська думка сприймає її все більш вороже, з'являються вимоги жорсткого державного регулювання права власності і навіть її скасування. В країнах демократичних вимоги більш справедливого розподілу благ задовольнялись за рахунок зваженої податкової політики, соціальних програм, тощо. Тоталітарні держави пішли шляхом експропріації або державного регулювання виробничих ресурсів, внаслідок чого власність на них стала умовною.

Двадцяте сторіччя, таким чином, характеризується зміною ставлення до права приватної власності і абсолютизацією права власності держави, яке усе більше ототожнюється з правом публічної власності, як таким. Такий підхід у країнах недемократичного спрямування стає всеохоплюючим, переважаючим і підлягає пріоритетному захисту. У зв'язку з цим слід підкреслити, що держава завжди була наділена певним майном для здійснення владних повноважень, але ніколи раніше власність не була такою всеохоплюючою і не поширювалася на більшість об'єктів матеріального світу.

Радянський період вітчизняної історії свідчить про утвердження права державної власності з перших кроків існування радянської держави. Держава стала не лише власником матеріальних цінностей, але й основним господарюючим суб'єктом, основним виробником товарів та послуг у найважливіших галузях господарства (транспорт, виробництво, фінанси, зв'язок, зовнішня торгівля). Індустріалізація та колективізація призвели до подальшого одержавлення економіки. Наприкінці 30-х років у державній власності перебували всі галузі народного господарства (за винятком сільського господарства і торгівлі. У 60-х роках була ліквідована промислова кооперація, колгоспи активно перетворювали у радгоспи. У 70-80- рр. XX ст. частка державної власності у промисловості сягнула 100 %.

Ситуація змінюється на початку 90-х років XX ст., коли внаслідок приватизації, створення приватних підприємств тощо, питома вага державної власності у пострадянських республіках помітно зменшується [5, С. 222], з'являється розуміння існування публічно-правової альтернативи держав-

ній власності у вигляді власності комунальної, власності АРК, власності суб'єктів федерації тощо.

У цей час не лише відбувається трансформація концепції права власності в Україні, але й приймається низка законодавчих актів (передусім, це Закон України від 18 лютого 1991 р. «Про власність»), які стали нормативним підґрунтям подальшого розвитку публічної власності взагалі і права державної власності, зокрема.

З врахуванням концепції права власності, яка існує у сучасній цивілістиці, право публічної власності може бути визначене як регламентована нормами права можливість суб'єктів публічних відносин використовувати (володіти, користуватися, розпоряджатися, мати корпоративні права тощо) на власний розсуд у межах своєї компетенції майно, яке їм належить.

У свою чергу, право публічної власності охоплює такі різновиди як 1) право власності Українського народу, 2) право державної власності, 3) право власності АРК, 4) права комунальної власності.

Фактором, який об'єднує усі різновиди права публічної власності, є наявність у цих відносинах владного елементу, який полягає в тому, що власник, здійснюючи своє право власності, більшою або меншою мірою використовує свої повноваження, як суб'єкта публічного права.

Разом із тим, їх відрізняє той самий обсяг повноважень і як суб'єкта публічного права, і як суб'єкта права власності.

Право державної власності може бути визначене як влада (повноваження) держави використовувати (володіти, користуватися, розпоряджатися, управляти тощо) майном, котре їй належить.

Суб'єктом права державної власності є держава Україна, яка виступає представником спільних інтересів народу.

Коло об'єктів права державної власності не обмежене. Держава може бути власником будь-яких речей, в тому числі тих, що вилучені з цивільного обігу і обмежені у обігу. Отже, у державній власності знаходиться майно, у тому числі грошові кошти, яке належить державі Україна.

Вилученими з цивільного обігу вважаються об'єкти, які не можуть бути предметом правочинів. Види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається, мають бути прямо встановлені у законі. Наприклад, Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" до об'єктів, вилучених з обігу, зараховує державні природні заповідники, державні природні заказники, національні природні парки тощо.

У літературі зверталося увагу на те, що речі, вилучені з обігу, не є об'єктами цивільних правовідносин, внаслідок чого здійснення права держави по використанню таких речей, розпорядженню ними тощо не є сферою дії приватного (цивільного) права. Здійснюючі такі дії, держава виступає як суб'єкт владних відносин, його влада над речами у цьому випадку є виявом властивостей публічної влади. У зв'язку з цим дані відносини є сферою дії публічного права з усіма наслідками, що випливають звідси (метод впливу на учасників, принципи, засіб захисту тощо) [6, С. 154].

На підтримку згаданої позиції можна навести також такі аргументи.

По-перше, правове становище речей, вилучених з обігу, визначається нормами публічного права. Навіть якщо ці норми включені у норми цивільного права, це не міняє їх правової природи.

По-друге, порядок користування та розпорядження такими речами також має публічно-правовий характер.

І, нарешті, порядок управління речами, що вилучені із цивільного обігу, також є публічно-правовим.

Таким чином, можна говорити про розмежування речей публічного і приватного права (публічних речей і приватних речей), який має практичне значення, оскільки порядок здійснення права власності щодо публічних речей, управління ними тощо визначається нормами адміністративного права.

Отже, **публічні речі мають такі ознаки**: 1) ці речі мають специфічний зв'язок з державою або іншими соціально-публічними утвореннями; 2) вони призначені для публічного користування. Таким чином, держава, представляючи суспільство, має право власності на публічні речі, основним призначенням останніх є служіння громаді, суспільству.

Однак, при цьому держава має право власності не лише на речі, що вилучені із цивільного обігу, але й на такі, що приймають участь у цивільному обігу.

Таким чином, до складу права державної власності входить право власності на публічні речі і право власності на приватні речі.

Хоча право на публічні речі не є правом власності у вузькому значенні цього слова, бо має особливий адміністративно-правовий (публічно-правовий) режим. Однак з міркувань практичної доцільності воно згідно вітчизняній концепції цивільного законодавства вважається цивільним правом, що дозволяє досягти певної уніфікованості правових рішень у цій галузі.

Що стосується права державної власності на речі приватного права, то воно є традиційним правом власності, яке охоплює звичайні повнова-

ження власника, котрі можуть бути реалізовані на звичайних цивільно-правових засадах. При цьому держава як власник речей приватного права виступає у цивільних відносинах як суб'єкт, рівний із іншими учасниками таких відносин.

Правовий режим публічного майна суперечок не викликає: воно не відчужується, виведене з цивільного обігу, не може бути обмежене сервітутами, на нього не поширюються правила про давність. Надання його приватним особам допускається лише на певний час і на умовах відміни такого надання. Право на таке майно, що належить юридичним особам публічного права, не є правом власності у тому сенсі, у якому його розуміє Цивільний кодекс.

До приватного майна держави належить все майно юридичних осіб публічного права, яке не віднесене до публічного майна. Це майно приймає участь у цивільному обігу; публічна юридична особа, якій це майно належить, є його власником, воно має право відчужувати це майно, обтяжувати його на користь інших осіб речовими правами, право власності на таке майно може набуватися по давності.

Однак тут слід зробити зауваження. По-перше, норми адміністративного права визначають, які посадові особи і на яких умовах мають право управляти і розпоряджатися цим майном. По-друге, нормами адміністративного права заборонено безоплатне відчуження цього майна і звернення на нього вимог кредиторів [7, С. 78-79].

Згідно ст. 170 ЦК України держава набуває і здійснює цивільні права та обов'язки через органи державної влади у межах їхньої компетенції, встановленої законом.

Здійснюючи зазначені функції, органи державної влади діють не як суб'єкти права власності, а як представники останнього: вони діють не від власного імені і не в своєму інтересі, а від імені і в інтересі держави в цілому, носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в якій є її народ. Через органи державної влади здійснюється воля не цих органів, а самого народу, який може висловити свою волю, здійснити свою владу й безпосередньо (ст.5 Конституції України).

Державні органи, уповноважені управляти державним майном, вирішують питання створення підприємств і визначення цілей їх діяльності, реорганізації і ліквідації, здійснюють контроль за ефективністю використання і схоронністю довіреного їм державного майна та інші правомочності відповідно до законодавчих актів України (ст. 33 Закону України „Про власність"). Бюджетними коштами розпоряджаються фінансові органи, тому саме вони найчастіше виступають у якості органів, уповноважених для участі в цивільних правовідносинах, зокрема, при випуску державних позик, наданні кредитів тощо.

Таким чином, визначивши, що господарська діяльність Порту здійснюється на основі публічної власності, наданою Порту, слід звернутися до аналізу правового режиму майна зазначеного суб'єкта.

Під правовим режимом майна суб'єктів господарювання розуміють зазвичай встановлені правовими нормами структуру цього майна, порядок його набуття (формування), використання і вибуття, а також звернення на нього стягнення кредиторів тощо. Основою правового режиму майна, що належить не власнику, є речові права: право господарського відання, право оперативного управління, право оперативного використання майна.

Слід зазначити, що у статуті Порту використовується така конструкція, як «право повного господарського відання», хоча Господарським кодексом України закріплене «право господарського відання» (ст. 136). Термін «право господарського відання» замінив більш старий термін «право повного господарського відання», який використовувався у Законі України «Про власність» (ч. 1 ст.10) та у Законі України «Про підприємства в Україні» (ч. 3 ст. 10) для майна, закріпленого за державними підприємствами.

Відповідно до положень ГК України, право господарського відання є речовим правом суб'єкта підприємництва, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом), з обмеженням правомочності розпорядження щодо окремих видів майна, за згодою власника у встановлених законом випадках. Таким чином, на відміну від власника, права якого мають абсолютний характер, Порт, за яким державне майно закріплене на праві господарського відання, обмежений у здійсненні повноваження розпорядження окремими видами цього майна.

Так, відповідно до ст. 4.4 статуту, відчуження засобів виробництва, що є державною власністю і закріплені за Портом, здійснюється за погодженням з Міністерством транспорту. Одержані в результаті відчуження зазначеного майна кошти спрямовуються переважно на інвестиції Порту і є державною власністю.

Речове право, закріплене за Портом, характеризується, крім обмеження розпорядження, ще й здійсненням контролю з боку власника за використанням та збереженням цього майна.

Право господарського відання захищається у тому самому порядку і за допомогою тих самих засобів, що й право власності.

Статтею 4.5 зазначається, що оренда майна, що належить підприємству на праві господарського відання, здійснюється відповідно до законодавства. Законом України від 14 березня 1995 р. «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про оренду майна державних підприємств та організацій» встановлено, що орендодавцями щодо цілісних майнових комплексів підприємств, їх структурних підрозділів та нерухомого майна, що є загальнодержавною власністю є Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва. Державні підприємства можуть виступати у якості орендодавців щодо окремого індивідуально визначеного майна, а з дозволу Фонду державного майна України, його регіональних відділень та представництв, також щодо цілісних майнових комплексів, їх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць) і нерухомого майна.

Навіть побіжний аналіз дозволяє стверджувати, що право господарського відання є, по суті, правом на чужі речі.

Особливість прав на чужі речі полягає в тому, що при їх реалізації уповноважена особа обмежує власника у здійсненні його правоможностей.

У період свого становлення ще у Стародавньому Римі речові права на чуже майно виникли як обмеження права власності [8, С. 177]. Однак, будучи рецепійованими у країнах Європи, інститут речових прав був дещо модифікований.

Тут слід зазначити, що права на чужі речі, на мою думку, є не обмеженням, а обтяженням права власності. На користь цього свідчить те, що обтяження встановлюється з врахуванням волевиявлення уповноваженої особи (зокрема, власника) і припиняється внаслідок здійснення останнім чітко визначених дій. Виникнення права на чужу річ супроводжується встановленням певного правового статусу в уповноваженої особи, внаслідок чого власник обмежується у своїх повноваженнях щодо використання даної речі. Більше того, власник не просто обмежується, а на його майно в уповноваженої особи виникають певні повноваження [9, С. 226]. Крім цього, речове право на чуже майно, будучи суб'єктивним цивільним правом, реалізується для досягнення певної мети, яка має приватноправовий, господарський характер. І лише в силу реалізації цього права виникають певні обмеження повноважень власника.

Таким чином, найбільш поширеною формою реалізації права на майно державними підприємствами (зокрема, морськими торговими портами) є право на чужі речі, яке у ГК України пойменоване правом господарського відання. Разом з тим, існує розбіжність у позначенні даної категорії у різних нормативних актах. Враховуючи пріоритетність у регулюванні цієї сфери такого кодифікованого акту, як Господарський кодекс України, слід дотримуватися термінології, яка застосовується у ньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне право України: Підручник: У 3 кн. Кн.1 / Є.О. Харитонов, Р.О. Стефанчук, А.І. Дрішлюк та н.; За ред. Є.О. Харитонова, А.І. Дрішлюка. — Одеса: Юридична література, 2005.
2. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 2003.
3. Ричард Пайпс. Собственность и свобода / Пер. с англ. — М.: Московская школа политических исследований, 2000.
4. Алексеев Н.Н. Собственность и социализм // В кн..: Русская философия собственности (ХУII-ХХ в.). — СПб: СП «Ганза», 1993.
5. Лапина С.Н., Лелюхина Н.Д. Государственная собственность России: некоторые исторические уроки / В кн.: Собственность в ХХ столетии. — М.: Российская политическая энциклопедия, 2001.
6. Цивільне право України: Підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. — К.: Істина, 2003.
7. Л.Жюллио де ла Морандьер. Гражданское право Франции / Пер. с фр. Е.А.Флейшиц. — М.: Изд-во иностранной литературы, 1960.
8. Пухан И., Поленак-Акимовская М. Римское право. — М., 2001.
9. Нагнибіда В.І. Теоретичний аналіз правової природи речових прав на чуже майно // Еволюція цивільного законодавства: Зб. наук. праць.— К., 2004.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню правового режиму майна морського торгового порту. Автором аналізуються законодавчі акти та установчі документи (зокрема, статут Порту), які визначають підстави здійснення господарської діяльності морським торговим портом. Досліджується зміст та визначення права господарського відання як найбільш поширеної форми реалізації права на майно державних підприємств (в тому числі морських торгових портів).

Ключові слова: морський торговий порт, право публічної власності, право приватної власності, речові права, права на чужі речі, право господарського відання, публічні речі.

Аннотация

Статья посвящена исследованию правового режима имущества морского торгового порта. Автором анализируются законодательные акты и учредительные документы (в частности, устав Порта), которые определяют основания осуществления хозяйственной деятельности морским торговым портом. Исследуется содержание и определения права хозяйственного ведения как наиболее распространенной формы реализации права на имущество государственных предприятий (в том числе морских торговых портов).

Ключевые слова: морской торговый порт, право публичной собственности, право частной собственности, вещные права, права на чужие вещи, право хозяйственного ведения, публичные вещи.

Summary

The article deals with the legal regime of property commercial sea port. The author analyzes the legislation and statutory instruments (in particular, the statute of Porto), which define the base of economic activity of commercial sea port. The content and definition of the right of economic management as the most common form of the right to property of public enterprises (including commercial sea port) are investigated in the article.

Keywords: sea commercial port, the right of public ownership, private ownership, property rights, the rights to other people's things, the right of economic management, public things.

ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ

ПОНЯТТЯ ПРЕДМЕТА І МЕТОДУ СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Червоний Ю. С. – к.ю.н., професор, член-кореспондент АПрН України

Опублікована: Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 4. – С. 157-170

Під сімейним правом розуміють сукупність правових норм, регулюючих особисті немайнові і пов'язані з ними майнові відносини, що виникають із шлюбу, спорідненості, усиновлення й прийняття дітей на виховання. Стаття 2 Сімейного кодексу України (далі – СК) встановлює: «1. Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові і майнові відносини між подружжям, між батьками і дітьми, усиновителями і усиновленими, між матір'ю і батьком дитини відносно її виховання, розвитку й утримання. 2. Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові і майнові відносини між бабкою, дідом, прабабкою, прадідом і онуками, правнуками, рідними братами і сестрами, мачухою, вітчимом і падчеркою, пасинком. 3. Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові і (або) майнові відносини між іншими членами сім'ї, вказаними в ньому». У цьому випадку перелічені відносини, які є предметом сімейного права як галузі або підгалузі права.

В літературі немає єдності щодо поняття сімейного права як галузі права. Одні автори вважають сімейне право підгалуззю цивільного права або частиною цивільного права[1], інші – самостійною галуззю права[2].

Для відповіді на питання про поняття сімейного права як галузі права потрібно визначити його предмет регулювання, метод правового регулювання, функції, принципи. Основою поділу права на галузі є предмет регулювання, тобто сукупність однорідних суспільних відносин, яка в зв'язку з її специфічністю вимагає особливого регулювання. Своєрідність регульованих відносин, як зазначає В. Яковлев, обумовлює не тільки існування галузі права, а й її функціональне призначення та особливості соціально-юридичного змісту, які знаходять свій концентрований вираз у таких загальних засадах галузі, як принципи, метод, механізм впливу на відносини, котрі вони опосередковують[3]. Більшість авторів, що досліджують питання про предмет сімейного права, вважають, що предметом сімейного права як галузі права є немайнові та пов'язані з ними майнові відносини, що виникають із шлюбу, спорідненості, усиновлення і прийняття дітей на виховання[4].

Однією з особливостей предмета сімейного права є співвідношення особистих немайнових і майнових відносин, регульованих сімейним правом. Донедавна переважна більшість вчених, що займаються проблемами сімейного права, вважали, що в сімейному праві на перший план виступає регулювання особистих немайнових відносин в сім'ї. Цю точку зору висловлювали як автори, котрі стверджують, що сімейне право є самостійною галуззю права (В. Рясенцев, Г. Матвеев, Є.

[1] Див.: Вильнянский С. И. Лекции по советскому гражданскому праву. Ч. 1. — Х., 1958. — С 14—15; Иоффе О. С. Советское гражданское право (курс лекций). — 1958. — С. 15, 28—29: Советское семейное право. — К., 1982. — С. 18-19: Антокольская М. В. Семейное право. — М., 1999. — С. 31-36; Гражданское право. Т. 3. — М., 1999. — С. 258-267. Розробники проекту ЦК також вважають, що сімейно-правові відносини є цивільно-правовими (див.: Українське право. — 1999. — № 1.— С 21). Іншої думки дотримуються розробники проекту Сімейного кодексу України.

[2] Див.: Рясенцев В. А. Семейное право. — М., 1971. — С 8-20; Белякова А. М., Ворожейкіт Е. А. Советское семейное право. — М., 1974. — С. 10—12; Матвеев Г. К. Советское семейное право. — М., 1985. — С. 34—37; Сімейне право України. — К., 1997. — С. 14; Косова О. Ю. Предмет семейного права и семейное законодательство // Государство и право. — 2000. — № 7. — С. 73—77; Советское семейное право. — М., 1982. — С. 3—10; Толстой Ю. К. Гражданское право и гражданское законодательство. — Правоведение. — 1998. — № 2.— С. 136; Сімейне право України.— К., 2002.— С. 13-14.

[3] Див.: Советское семейное право. — М., 1982. — С. 3.

[4] Дещо своєрідно визначає предмет сімейного права В. Гопончук. Він вважає, що предметом сімейного права є сукупність норм, які регулюють особисті немаинові права і випливаючі з них майнові відносини людей, що виникають на грунті шлюбу і сім'ї (див.: Сімейне право України. — К., 2002. — С 14). В цьому визначенні є два недоліки: 1) предметом галузі права не може бути сукупність норм. Сукупність норм — це галузь права, а не її предмет; 2) норми права не регулюють права, а встановлюють права. Особисті суб'єктивні права та обов'язки виникають внаслідок урегулювання правом суспільних відносин.

Ворожейкін, В. Яковлев, Є. Суханов), такі автори, котрі стверджують, що сімейне право є складовою частиною, підгалуззю цивільного права.[1]

Разом з тим М. Антокольська і Н. Єгоров[2] вважають, що в сімейному праві на перший план виступає регулювання майнових відносин. Свою думку вони обґрунтовують не тільки тим, що, як вони стверджують, є незначна кількість норм сімейного права, котрі регулюють особисті немайнові відносини. Ця обставина, як зазначає Н. Єгоров, не має вирішального значення. На його думку, переважне значення майнових відносин у сімейному праві зумовлено тим, що особисті немайнові відносини в сім'ї регулюються державою остільки, оскільки вони тісно пов'язані з майновими відносинами і певним чином впливають на них. Так, особисті немайнові відносини з виховання дітей залучаються до сфери правового регулювання передусім тому, що вони тісно пов'язані з майновими відносинами по утриманню і вихованню дітей і внаслідок цього зачіпають економічні інтереси суспільства, яке не спроможне взяти на себе турботу і витрати по утриманню і вихованню дітей[3]. З наведеною точкою зору навряд чи можна погодитися, оскільки майнові відносини в сім'ї виникають лише за наявності особистих немайнових відносин і обслуговують їх. Так, між подружжям спочатку виникають особисті немайнові відносини, а потім – майнові відносини. Майнові відносини, регульовані сімейним законодавством, можуть виникнути лише за наявності особистих немайнових відносин. Вони сприяють виконанню одного з основних завдань сімейного законодавства – зміцненню сім'ї. Аліментні правовідносини між батьками і дітьми сприяють належному здійсненню особистих правовідносин щодо виховання дітей, тобто обслуговують ці особисті немайнові правовідносини, а відтак, похідні від них. Слід зазначити, що регульовані сімейним законодавством особисті немайнові і майнові відносини мають низку спільних ознак. Вони залежать від сімейно-правового становища особи, для них характерні непередаваність і невідчужуваність прав і обов'язків. Вони, як правило, виникають на основі своєрідних юридичних фактів: шлюбу, спорідненості, встановлення опіки і піклування, хоча зараз майнові відносини між подружжям можуть регулюватися шлюбним контрактом (шлюбним договором), але для вступу шлюбного контракту (шлюбного договору) в силу необхідна наявність шлюбу, тобто і тут виявляється похідність майнових відносин від особистих немайнових. Правове регулювання сімейних особистих немайнових і майнових відносин спрямоване на виконання завдань, передбачених ст. 1 Сімейного кодексу України. Таким чином, однією із специфічних ознак відносин, що регулюються сімейним правом, є переважне значення особистих немайнових відносин. Майнові відносини, регульовані сімейним правом, похідні від особистих немайнових відносин.

Особливістю сімейних відносин, як підкреслено в літературі, є їх суб'єктний склад. Їх учасниками можуть бути тільки члени сім'ї[4].

Разом з тим не всі відносини між членами сім'ї, як зазначає Н. Єгоров, є сімейними правовідносинами. Так, при укладанні договору позики між сестрою і братом, що проживають в одній сім'ї, виникають майнові відносини, які регулюються не сімейним, а цивільним правом. У разі поширення одним членом сім'ї відомостей, що порочать честь, гідність і ділову репутацію іншого члена сім'ї, між ними виникають особисті немайнові відносини, які регулюються цивільним правом. Між членами сім'ї можуть виникнути також трудові, адміністративні правовідносини[5]. Однак з наведених прикладів не можна робити висновок, який роблять М.Антокольська[6] та Н. Єгоров[7], про відсутність у сімейному праві матеріального критерію для відмежування сімейних відносин від цивільних. У зазначених випадках правовідносини виникають не з шлюбу, спорідненості, усиновлення і прийняття дітей на виховання, а з інших фактів.

Для сімейних відносин також характерно, що їх регулювання залежить від сімейно-правового стану особи. Сімейне право регулює відносини між членами сім'ї залежно від їх сімейно-правового стану, як між подружжям, між батьками і дітьми і т. ін., а не як між членами громадянського суспільства. У зв'язку з тим, що сімейне право регулює відносини, котрі виникають із шлюбу, спорідненості, усиновлення і прийняття дітей на виховання, вони, як зазначає Є. Ворожейкін, мають особисто-довірчий характер[8].

Сімейні відносини, як зазначають у літературі, мають безеквівалентний і невідплатний характер[9].

Для відносин, регульованих сімейним правом, на відміну від відносин, регульованих цивільним правом, характерним є таке:

---

[1] Див.: Иоффе О. С. Советское гражданское право. Ч. 3 — Л., 1965. — С. 176; І Советское семейное право. — К., 1982. — С. 12.

[2] Див.: Антокольская М. В. Вказ праця. — С. 14-17; Гражданское право. Т. 3.— М., 1999.— С. 255-258, 286-267.

[3] Див.: Гражданское право. Т. 3. — М., 1999. — С 258.

[4] Див.: Советское семейное право. — К., 1982 — С. 16.

[5] Див.: Гражданское право. Т. 3. — М., 1999. — С. 253.

[6] Див.: Антокольская М. В. Вказ. праця. — С. 11-12.

[7] Див.: Гражданское право. Т. 3. — М., 1999. — С. 254.

[8] Див.: Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР.—М., 1972.— С. 47, 49.

[9] Див., напр.: Советское семейное право. — М., 1982. — С. 10: Белякова А. М., Ворожейкин Е. А. Вказ. праця. — С.11; Советское семейное право.— К., 1982.— С. 16: Косова О. Ю. Вказ. праця.— С. 76.

а) ці відносини виникають із шлюбу, спорідненості, усиновлення і прийняття дітей на виховання;

б) у відносинах, регульованих сімейним правом, особисті немайнові відносини мають визначальний характер. Майнові відносини похідні від особистих немайнових відносин. Вони можуть виникнути лише за наявності особистих немайнових відносин.

в) вони є специфічними за своїм суб'єктним складом. Учасниками їх можуть бути тільки члени сім'ї;

г) регулювання відносин між членами сім'ї залежить від їх сімейно-правового становища як подружжя, батьків і дітей і т. ін., а не як членів громадянського суспільства;

ґ) відносини, регульовані сімейним правом, мають особисто-довірчий характер[1]. У зв'язку з цим сімейні права і обов'язки не передаються і не відчужуються ні за одностороннім волевиявленням, ні за угодою сторін[2]. Це положення закріплено в п. 1 сі. 14, п. І ст. 15 СК. Особисто-довірчий характер сімейних правовідносин визначає і таку особливість регулювання сімейних правовідносин як недопустимість правонаступництва[3].

д) для сімейних відносин характерним є і те, що вони мають безеквівалентний і невідплатний характер.

Майнові відносини, регульовані сімейним правом, мають низку особливостей, що відрізняють їх від майнових відносин, регульованих цивільним правом. Спільним для майнових відносин, регульованих цивільним правом, і для майнових відносин, регульованих сімейним правом, є те, що ці відносини мають майново-вартісний характер. Однак, як зазначалося, майново-вартісні відносини регулюються не тільки цивільним правом. Майновими відносинами є податкові й інші фінансові відносини, а також відносини з видачі зарплати, пенсій. Однак вони не регулюються цивільним правом. Для майнових відносин, регульованих сімейним правом, характерні перелічені ознаки відносин, регульованих сімейним правом. Крім того, для майнових відносин, регульованих сімейним правом, характерно те, що учасники цих відносин виступають не як самостійні товаровласники, а як члени сім'ї. Вони не опосередкують обмін товару на гроші і товару на товар. Тому вони не мають еквівалентного і відплатного характеру. Майнові відносини, регульовані цивільним правом, пов'язані з виробництвом, обміном і розподілом матеріальних цінностей. Майнові відносини, регульовані сімейним правом, спрямовані на зміцнення сім'ї, виконання сім'єю її функцій, при цьому не тільки господарської функції, а й виховної. При регулюванні сімейних відносин до більшості з них не застосовується взаємооціночний критерій, який, на думку Н. Єгорова, становить ту загальну властивість, що дозволяє об'єднати майново-вартісні і особисті немайнові відносини в одному предметі цивільного права[4]. При цьому Н. Єгоров підкреслює, що оціночний характер мають всі суспільні відносини, а взаємооціночна ознака характерна тільки для тих відносин, які входять до предмета цивільного права. У майнових відносинах взаємна оцінка виявляється у вартісній формі, а в немайнових – в етичній чи інший соціальній формі[5].

Як уже говорилося, взаємооціночний характер властивий не тільки відносинам, що регулюються цивільним правом. Він може мати місце і у відносинах, що регулюються трудовим правом. Для більшості ж сімейних відносин ця ознака не характерна[6]. Це зазначав і Н. Єгоров. Згодом він змінив свою точку зору і почав стверджувати, що сімейне право є однією з підгалузей цивільного права[7]. На думку Н. Єгорова, взаємооціночний характер застосовується до аліментних відносин, до відносин загальної спільної власності людей, до особистих немайнових відносин між подружжям і до особистих немайнових відносин між батьками і дітьми[8]. З цим твердженням навряд чи можна погодитися. Діти і батьки не вибирають один одного. До особистих немайнових прав і обов'язків батьків належать права батьків визначати прізвище дитини, її ім'я, право і обов'язок по вихованню дитини, право на спілкування з дитиною, право на визначення місця проживання дитини (статті 145, 146, 150, 151, 153, 160 СК) та інші особисті немайнові права. Ці права виникають у батьків з моменту народження дитини і дитина не в змозі їх оцінювати. Навіть у разі позбавлення батьківських прав поведінку батьків оцінює не дитина, а суд, що вирішує дане питання (ст. 164 СК). При цьому суд може врахувати думку дитини, а може винести рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають інтереси дитини (ст. 171 СК). Не застосовується взаємооціночний характер і до більшості особистих немайнових правовідносин людей. Подружжя мають право на материнство і батьківство, на повагу до

[1] Див.: Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР. — С. 47, 49; Косова О. Ю. Вказ. праця. — С. 73; Белякова А. М., Ворожейкин Е. М. Вказ. праця.— С. 11.

[2] Див.: Рясенцев В. А. Вказ. праця. — С. 13; Матвеев Т. К. Вказ. праця —С. 35; Гражданское право. Т. 3. — М.,1999. — С. 307; Советское семейноеправо.-К., 1982.-С. 18.

[3] Див.: Рясенцев В. А. Вказ. праця. — С. 13.

[4] Див.: Гражданское право. — Т. 1. — М., 1998 — С. 5, 25, 27; Рясенцев В. А. Семейное право . — М., 1971. — С 17; Толстой Ю. К. Гражданское право и гражданское законодательство. // Правоведение. —- 1998. — № 2. — С. 136.

[5] Див.: Гражданское право. Т. 1. — М., 1999. — С. 7.

[6] Див.: Гражданское право. Ч. 1. — СПб., 1996. — С. 14.

[7] Див.: Гражданское право. Т. 1. — М., 1999. — С. 15, 22.

[8] Див.: Гражданское право. Т. 3.— М., 1999.— С. 260-261.

своєї індивідуальності, своїх звичок і прагнень, на зміну прізвища, на вибір місця проживання (статті 49, 50, 51, 53, 56 СК) та інші особисті немайнові права і обов'язки. Подружжя, які будь-яка людина, мають право на життя, свободу і особисту недоторканність, на невтручання в особисте і сімейне життя, на свободу віросповідання, на вибір професії і роду трудової діяльності, право на освіту. При здійсненні більшості зазначених прав чоловік і жінка, як будь-яка людина, самі оцінюють свою поведінку, їх поведінку оцінює і держава. Оцінка іншої людини правового значення не має. Як правило, взаємооціночний критерій не застосовується і при регулюванні аліментних відносин. Безперечно, аліментні відносини мають майново-вартісний характер. Однак розмір аліментів, що стягуються на користь однієї з осіб, батьків і дітей, а також інших осіб, які зобов'язані платити аліменти, визначає, як правило, суд (статті 80, 182, 183, 200, 272 СК). Застосування взаємооціночного критерію при стягненні аліментів може мати місце тільки в тому випадку, якщо подружжя укладуть між собою договір про сплату аліментів або передбачать сплату аліментів на утримання одного з них у шлюбному договорі (статті 78, 92 СК). Батьки можуть також укласти між собою договір про сплату аліментів на дитину, в якому передбачаються розмір і строки сплати аліментів (ст. 189 СК). У цьому випадку також застосовується взаємооціночний критерій, якщо один з батьків виступає як представник дитини. Отже, при стягненні аліментів тільки в двох випадках може мати місце застосування взаємооціночного критерію.

Взаємоціночний критерій також не застосовується до відносин спільної сумісної власності людей. Ці відносини мають майново-вартісний характер. Однак визначити, яку участь брав кожен з людей у придбанні їх спільного майна, неможливо. Цю обставину відзначав ще Д. Курський, який у пояснювальній записці до проекту КЗпШС РРФСР 1925 р. писав: «Тому в ст. 9 проект встановлює спільну власність подружжя на все те майно, яке у них з'явилося внаслідок їх спільного шлюбного житія, не ставлячи собі явно безнадійного і принципово неправильного завдання врахувати і розчленувати, що і в якій мірі хто з подружжя вніс у цю спільну справу»[1]. Закон в цьому випадку встановлює презумпцію рівності частки людей, надаючи право суду в певних випадках відступити від засад рівності частки людей (ст. 70 СК).

Таким чином, більшість сімейних відносин не мають взаємооціночного характеру. Дана обставина є ще одним підтвердженням того, що сімейне право не є підгалуззю цивільного права.

1 Курский Д. И. Избранные статьи и речи. — М., 1948. — С. 147

Особисті немайнові відносини, пов'язані з майновими відносинами, в сімейному праві відрізняються від таких самих відносин у цивільному праві. Для особистих немайнових відносин, пов'язаних з майновими, в цивільному праві характерно те, як відзначають у літературі, що об'єктом цих відносин є результати інтелектуальної творчості (твору науки, літератури і мистецтва, винаходу, програми для ЕОМ і т. д.), а також засобу індивідуалізації товарів та виробників (товарних знаків, фірмових найменувань і т. п.), які можуть використовуватися як товари[2]. У сімейному праві особисті немайнові відносини, пов'язані з майновими, виникають у зв'язку з вихованням дітей у результаті укладання шлюбу, а також у випадках, зазначених у СК, між іншими родичами. Особисті немайнові відносини по вихованню дітей спрямовані на виховання дитини в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї, свого народу, своєї Батьківщини. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний і моральний розвиток, отримання дитиною загальної середньої освіти, підготовки дитини до самостійного життя (ст. 150 СК). Особисті немайнові відносини між подружжям спрямовані на здійснення турботи подружжя про сім'ю, на побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги (ст. 55 СК). Об'єктом цих правовідносин є блага, які не можуть бути використані як товари. Предметна різнорідність особистих немайнових відносин у галузі цивільного і сімейного права, як зазначає В. Рясенцев, настільки велика, що включення особистих сімейних відносин у систему права було б методологічно невиправданим[3].

Однією з особливостей відносин, регульованих сімейним правом, є те, що в цих відносинах часто суб'єктивні права правочинного суб'єкта одночасно є і обов'язком стосовно іншого учасника цих правовідносин[4]. Наведене положення не поділяє Н. Єгоров, який вважає, що суб'єктивні права в принципі не можуть бути одночасно обов'язками. Право батьків на виховання дітей, на його думку, є елементом абсолютної правовідносини, в якій всі інші особи повинні утримуватися від здійснення будь-яких дій, що перешкоджають батькам вихову-

2 Див.: Гражданское право Т. 1. — М., 1998. — С. 31: Красавчикова Л. О. Понятие и система личных, не связанных с имущественными, прав граждан (физических лиц в гражданском праве Российской Федерации): Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук. — Екатеринбург, 1994. — С. 1—2.

3 Див.: Рясенцев В. А. Семейное право. — М., 1971. — С. 19.

4 Див.: Рясенцев В. А. Советское семейное право. — М., 1956. — С. 5-6: Гражданское право Т. 3. — М., 1999. — С. 265, 306, 406: Рясенцев В. А. Семейное право.— С. 184; Советское семейное право. — М., 1982. — С. 158; Ворожейкин Е. М. Вказ. праця. — С. 187: Антокольская М. В. Вказ. праця. — С. 196.

вати своїх дітей. У правовідносинах між батьками і дітьми на батьках лежить обов'язок по вихованню дітей, який не може одночасно розглядатися і як право на виховання щодо дітей[1]. З думкою Н. Єгорова навряд чи можна погодитися. Більш правильною видається точка зору В. Рясенцева, який стверджує, що правовідносини між батьками і дітьми є відносними правовідносинами, бо вони звернені лише до дитини. Одночасно ці права мають абсолютний характер захисту від порушення з боку всіх інших осіб[2]. Як правильно зазначено в літературі, своєрідність відносин, регульованих сімейним правом, полягає в тому, що в них міра юридично значущої і забезпеченої поведінки може бути одночасно і правом, і обов'язком. Так, право батьків на виховання дітей є і їх обов'язком стосовно тих же дітей. Цьому обов'язку відповідає право дітей вимагати від батьків його належного виконання. З іншого боку, праву батьків на виховання дітей відповідає обов'язок дітей не чинити батькам перешкод при здійсненні цього права в інтересах дітей[3]. Так, ст. 150 СК передбачає обов'язки батьків по вихованню і розвитку дітей, а ст. 151 – права батьків по вихованню дітей.

Одним із доводів прихильників точки зору, згідно з якою сімейне право є частиною (підгалуззю) цивільного права, є те, що відносини, регульовані цивільним правом, тісно переплітаються з відносинами, регульованими сімейним правом[4], наприклад, спадкове право тісно пов'язане з сімейними відносинами[5], а відносини власності, що виникають між членами сім'ї, є різновидом відносин особистої власності[6] (тепер – приватної власності). Дійсно, відносини, врегульовані цивільним правом, тісно переплітаються з відносинами, врегульованими сімейним правом. Це визнають і автори, які вважають сімейне право самостійною галуззю права. Так, О. Косова зазначає, що норми сімейного права пов'язані не тільки з цивільним правом, але і з іншими галузями права: адміністративним, цивільно-процесуальним правом[7]. Однак взаємозв'язок суміжних галузей права характерний не тільки для сімейного права. Тому наведений довід не може бути основою для розгляду сімейного права як самостійної галузі права[8]. Тісне переплетення відносин, урегульованих цивільним і сімейним правом, пояснюється тим, що цивільне право і сімейне право є галузями єдиного права України, навіть більше, галузями приватного права. Цивільне право посідає центральне місце серед галузей права, регулюючих майнові відносини. Тому його норми можуть субсидіарно застосовуватися до сімейних, трудових, природоресурсових і екологічних відносин. Переплетення норм різних галузей права не означає, що ці норми є нормами однієї галузі права.

Одним із доводів прихильників точки зору, згідно з якою сімейне право повинно бути визнане частиною або підгалуззю, є можливість субсидіарного застосування норм цивільного права до регулювання сімейних відносин, яка передбачена в ст. 8 СК України і ст. 4 СК Російської Федерації. Однак з цього не можна, подібно до Н. Єгорова, робити висновок про однорідність особистих немайнових відносин. Ст. 8 СК України, на відміну від ст. 4 СК Російської Федерації, передбачає можливість субсидіарного застосування норм цивільного законодавства тільки до майнових відносин між членами сім'ї. Таким чином, можливість субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до сімейних відносин і умова, передбачена в ст. 8 СК України і ст. 4 СК Російської Федерації, свідчать не про однорідність цивільних і сімейних відносин, а, навпаки, підтверджують висновок, згідно з яким сімейне право є самостійною галуззю права[9]. Субсидіарне ж застосування норм сімейного цивільного права, як було сказано і як зазначає Є. Суханов, пояснюється тим, що цивільне право становить основу приватноправового регулювання. Тому загальні норми і принципи цивільного права можуть застосовуватися для регулювання будь-яких відносин, що входять до приватноправової сфери, якщо про це відсутні прямі розпорядження спеціального законодавства (тобто в субсидіарному порядку). Це стосується не тільки сфери сімейного права, а й приватноправових відносин, що регулюються інститутами трудового, природноресурсового, екологічного права[10].

Кожна галузь права має не тільки свій предмет, а й метод правового регулювання. Під методом правового регулювання розуміють сукупність прийомів і засобів, за допомогою яких норми права впливають на регульовані цими нормами суспільні відносини, а також засоби захисту цих відносин. Метод правового регулювання тісно пов'язаний з предметом правового регулювання і визначається ним.

[1] Гражданское право Т. 3. — М., 1999. — С 264-265.
[2] Рясенцев В. А. Семейное право. — С 51; Советское семейное право. — М., 1982.-С. 49.
[3] Див.: Гражданское право Т. 3. — М., 1999. — С. 265.
[4] Див.: Вильнянский С. И. Вказ. праця. — С. 14.
[5] Див.: Там само.
[6] Див.: Иоффе О. С Вказ. праця. — С 15
[7] Див.: Косова О. Ю. Вказ. праця. — С 75;
[8] Див.: Гражданское право. Т I.— М., 1998. — С. 143-144; Рясенцев В. А. Семейное право. — С. 10; Кодекс о браке и семье Украины: Научно-практический комментарий. — Х., 2001. — С. 12; Толстой Ю. К. Гражданское право и гражданское законодательство // Правоведение. — 1998. — № 2. — С. 147.
[9] Слід відзначити, що Г. Матвеев заперечував субсидіарне застосування норм цивільного права до сімейних відносин (див.: Матвеев Г. К. Советское семейное право. — М., 1985. — С. 38
[10] Див.: Гражданское право Т. 1. — М., 1998. — С 23.

Сімейно-правовий метод є дозвільно-імперативним[1], або, більш правильно, імперативно-дозвільним, оскільки в сімейному праві переважають імперативні норми[2]. Сутність імперативного регулювання, як зазначав І. Покровський, полягає в тому, що веління виходять від єдиного центру, яким є державна влада. Ця влада своїми нормами вказує кожній окремій особі її юридичне місце, її права і обов'язки стосовно цілого державного організму і окремих осіб. Для диспозитивної засади характерно те, що державна влада принципово стримується від безпосереднього владного регулювання відносин. Держава не визначає цих відносин від себе і примусово, а лише посідає становище органу, який охороняє те, що буде визначено іншими. Якщо воно і дає свої визначення, то за загальними правилами, лише на той випадок, якщо приватні особи чомусь своїх визначень не зроблять, отже, лише на заповнення чого-небудь недостатнього[3].

Дозвільність сімейно-правового методу проявляється в тому, що сімейне право наділяє громадян правовими засобами задоволення їх потреб та інтересів в життєво важливій сфері – в галузі сімейних відносин[4]. Однак зміст цих прав визначається імперативно. Імперативний характер розпоряджень, що використовуються, дозволяє сімейному праву однозначно визначати основи побудови сімейних відносин, виключаючи залежність цих основ від довільних рішень або угод учасників сімейних відносин. Так, сімейне право імперативно визначає основні подружні відносини, встановлюючи, що вони повинні будуватися на основі повної рівноправності чоловіка і дружини. Також категоричний сімейний закон у визначенні прав і основних обов'язків батьків перед дітьми, а дітей – перед батьками похилого віку[5].

Своєрідність, притаманна сімейно-правовому методу, як зазначає В. Рясенцев, виявляється в специфічних рисах сімейних правовідносин[6]. Основу сімейних відносин становить шлюб, спорідненість, усиновлення, прийняття дітей на виховання. Тому вони мають тривалий характер[7]. Сімейні правовідносини мають також особисто-довірчий характер[8]. У зв'язку з цим сімейні права і обов'язки непередавані і невідчужувані ні за одностороннім волевиявленням, ні за згодою[9]. Це положення закріплено в п. 1 ст. 14 і п. 1 ст. 15 СК. Особисто-довірчий характер сімейних правовідносин визначає таку особливість правового регулювання сімейних відносин, як недопущення правонаступництва[10]. Різними є також підстави виникнення сімейних і цивільних правовідносин. Найважливішою підставою виникнення цивільних правовідносин є договір. Сімейні ж відносини виникають зі шлюбу, спорідненості, усиновлення. Договір, як правило, не може бути самостійною підставою виникнення сімейних правовідносин. Тільки в одному випадку – при встановленні патронату над дітьми – договір є самостійною підставою виникнення сімейних правовідносин (ст. 252 СК). В інших же випадках договір може бути підставою для зміни сімейних правовідносин, але не для їх виникнення. Так, шлюбний договір не може бути самостійною підставою для виникнення сімейних відносин. Якщо шлюбний договір укладено до реєстрації шлюбу, він набирає чинності в день реєстрації шлюбу або може бути укладений між подружжям. В останньому разі він набуває чинності з моменту його посвідчення нотаріусом. Разом з тим у шлюбному договорі можна передбачити різний правовий режим для майна подружжя (роздільного або спільного), для окремих предметів, що належить згідно із законом до спільного або роздільного майна подружжя, порядок розділу їх спільного майна у разі розлучення. У шлюбному договорі можна також передбачити порядок користування житлом на момент укладення договору і в майбутньому, а також у разі розірвання шлюбу. В шлюбному договорі можна передбачити і обов'язок однієї з осіб по сплаті аліментів іншій особі незалежно від непрацездатності і потреби в матеріальній допомозі (статті 97-99 СК).

Специфіка сімейно-правового методу регулювання проявляється і в особливому характері санкцій, передбачених в нормах сімейного права, і сімейних правовідносин, що служать захисту. На відміну від цивільного права, яке широко використовує майнові санкції, в сімейному праві вони застосовуються вельми обмежено. У сімейному праві переважають санкції особистого характеру[11]. У сімейному праві можуть застосовуватися такі засоби захисту прав: встановлення правовідносин; примусове виконання добровільно невиконаного зобов'язання; припинення правовідносин, а також їх анулювання; припинення дій, що порушують сімейні права; відновлення правовідносин, які існу-

[1] Див.: Советское семейное право. — М., 1982. — С 11.
[2] Див.: Антокольская М. В. Вказ. праця. — С. 23, 26.
[3] Див.: Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. — Пг.,1917.- С. 9-10.
[4] Див.: Советское семейное право.—М.,1982.—С.11; Яковлев В.Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. — Свердловск, 1972. — С. 153.
[5] Див.: Советское семейное право. — М., 1982. — С. 12.
[6] Див.: Рясенцев В. А. Вказ. праця. — С 13.
[7] Див.: Там само. — С. 13; Матвеев Г. К. Вказ. праця. — С. 35; Косова О. Ю. Вказ. праця. — С. 73.
[8] Див.: Ворожейкин Е. М. Вказ. праця.—С.47.49; Косова О. Ю. Вказ. праця. — С. 73.
[9] Див.: Рясенцев В. А. Вказ. праця. — С. 13; Матвеев Г. К. Вказ. праця. — С. 35; Гражданское право. Т. 3. — М., 1999. — С. 307; Советское семейное право.-К., 1982.-С. 18.
[10] Див.: Рясенцев В. А. Вказ. праця. — С 13.
[11] Див.: Советское семейное право. — М., 1982. — С 16.

вали до порушення права; стягнення матеріальної і моральної шкоди, якщо це встановлене СК або договором сторін (ст. 18 СК). Проте не всі засоби захисту сімейних прав є засобом реалізації санкцій у сімейному праві. Так, не є засобом реалізації санкцій встановлення правовідносин, наприклад, встановлення батьківства, материнства і відновлення правовідносин, які існували до порушення права, наприклад, відновлення в батьківських правах. Для сімейного права характерні такі санкції, як витребування по суду дитини, позбавлення батьківських прав, визнання шлюбу недійсним, скасування усиновлення, визнання усиновлення недійсним, стягнення аліментів[1]. У сімейному праві, як правило, немає штрафних санкцій (стягнення штрафу, пені, неустойки). Однак ст. 196 СК передбачає можливість присудження неустойки при виникненні заборгованості з вини особи, зобов'язаної сплачувати аліменти на утримання неповнолітньої дитини. Захист сімейних прав звичайно здійснюється судом у позовному порядку на вимогу правомочних осіб.

Разом з тим однією з особливостей захисту сімейних правовідносин є те, що захист певної групи сімейних правовідносин, пов'язаних з реалізацією найважливіших принципів сімейного права (рівноправність чоловіка і жінки в сімейних відносинах, забезпечення інтересів матері та неповнолітніх дітей), здійснюється з ініціативи правомочних органів (органів опіки і піклування, прокурора, інших органів) незалежно від бажання суб'єктів сімейних правовідносин[2]. Особливістю захисту сімейних прав також є те, що захист цих прав у випадках, передбачених законом, може попередньо здійснюватися органами опіки і піклування (п. 1 ст. 19 СК).

Таким чином, розглянуті особливості відносин, що становлять предмет сімейного права, і особливості сімейно-правового методу регулювання свідчать про те, що сімейне право має свій предмет і метод правового регулювання. Інститути сімейного права утворюють свою галузеву єдність, якісно відмінну від галузевої єдності цивільної та інших галузей права, тобто сімейне право є самостійною галуззю права України.

Анотація

В літературі немає єдності щодо поняття сімейного права як галузі права, і це знаходить своє вираження у віднесенні сімейного права або до підгалузі чи частини цивільного права, або до самостійної галузі права. Для вирішення цього питання автором досліджуються поняття сімейного права, предмет та метод його правового регулювання, функції, принципи сімейного права; розглядаються ознаки та особливості сімейних відносин. На цьому підґрунті автором робиться висновок про необхідність визнання сімейного права самостійною галуззю права України.

Ключові слова: сімейне право України, особисті немайнові відносини, майнові відносини, сімейні відносини, предмет правового регулювання, сімейно-правовий метод.

Аннотация

В литературе нет единства относительно понятия семейного права как отрасли права, и это находит выражение в отнесении семейного права либо к подотрасли или части гражданского права, либо к самостоятельной отрасли права. Для решения этого вопроса автором исследуются понятие семейного права, предмет и метод его правового регулирования, функции, принципы семейного права; рассматриваются признаки и особенности семейных отношений. На этой почве автором делается вывод о необходимости признания семейного права самостоятельной отраслью права Украины.

Ключевые слова: семейное право Украины, личные неимущественные отношения, имущественные отношения, семейные отношения, предмет правового регулирования, семейно-правовой метод.

Summary

In the literature, there is no consensus on the concept of family law as a branch of law, and it is reflected in the assignment of family law either to the sub-sectors and parts of civil law, or to an independent branch of law. In order to resolve doubts, the author investigates the concept of family law, the subject and its method of legal regulation, functions and principles of family law, and revealed the peculiarities and characteristics of martial relationship. On this basis the author concludes that there is a need to recognize family law independent branch of law in Ukraine.

Keywords: family law in Ukraine, moral relations, property relations, family relations, the subject of legal regulation of family and legal method.

[1] Див.: Рясенцев В. А. Вказ. праця. — С. 14.

[2] Див.: Ворожейкин Е. М. Вказ.праця. — С. 258.

УДК 347.61/.64

ПРЕДМЕТ І МЕТОД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДЕЯКІ ІНШІ ЧИННИКИ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА У СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Харитонов Є.О. – д. юд. н., професор, завідувач кафедри цивільного права НУ «ОЮА»

Відправною точкою визначення галузевої приналежності юридичних норм є предмет правового регулювання, тобто та сфера, на яку відповідні норми права поширюються. Відповідно до сфери сімейного права, у самому загальному вигляді, його предметом може бути визначена певна сукупність суспільних відносин, що є сімейними відносинами.

Очевидно, коло та специфіку тих відносин, які регулюються Сімейним кодексом, мав би визначити сам СК України, оскільки від визначення предмета правового регулювання залежить відповідь на практично важливі питання стосовно того, якою є сфера дії сімейного права, норми якого Кодексу (Сімейного, Цивільного тощо) мають застосовуватися у кожному конкретному випадку тощо.

Однак ст. 1 СК цього не робить, обмежуючись вказівкою на ті завдання, які покладені на Сімейний кодекс. Отже, для того, щоб з'ясувати вітчизняну законодавчу концепцію з цього питання, залишається звернутися до концепції більш загального кодифікованого акта, який визначає статус приватної особи, – до Цивільного кодексу України, а відтак провести порівняльний аналіз предмету його правового регулювання та предмету регулювання СК України.

Предметом регулювання цивільного права, як галузі національного права, є цивільні відносини, котрі неодноразово були предметом наукових досліджень, як вітчизняних, так і зарубіжних науковців [1, 134-151; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

При характеристиці предмету цивільного права у радянському цивільному праві традиційно називалися: майнові відносини; особисті немайнові відносини, пов'язані з майновими; інші особисті немайнові відносини. Зокрема, такий підхід був відображений і у ст. 1 ЦК УРСР 1963 р. У зв'язку з цим визначенню поняття майнових відносин і встановленню критеріїв віднесення їх до сфери цивільного права свого часу у радянській цивілістичній літературі приділялася значна увага. У якості такого критерію одні автори називали товарно-грошовий характер майновий відносин, інші – майнову самостійність суб'єктів і те, що останні виступають "як самостійні товаровласники".

З прийняттям ЦК України 2003 р. підґрунтя для таких суперечок було практично ліквідоване, оскільки ст.1 ЦК відносить до предмету цивільно-правового регулювання як майнові, так і особисті немайнові відносини. Крім того, він відносить до цивільних, лише ті з майнових відносин, що засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Слід зазначити, що немайнові відносини, як предмет цивільно-правового регулювання, у ст. 1 ЦК УРСР 1963 р. поділялися на дві групи: особисті немайнові відносини, що пов'язані з майновими, та суто особисті немайнові відносини. Але ЦК України не містить підстав для такого поділу, просто вказуючи, що немайнові відносини належать до сфери цивільно-правового регулювання. Для цих відносин характерним є те, що вони не мають безпосереднього економічного змісту. Їх предметом є: ім'я, честь, гідність, ділова репутація, особисте життя, авторство на твори літератури, науки та мистецтва, свобода пересування та інші блага, невід'ємні від особистості. Деякі з особистих немайнових прав можуть належати також юридичним особам: право на честь, гідність, ділову репутацію, фірмове найменування, виробничу марку, товарний знак тощо.

Як особисті немайнові так і майнові відносини є відносинами цивільними.

Цивільні відносини, котрі є предметом цивільного права, характеризуються такими ознаками:

1) Суб'єктами. Учасники цивільних правовідносин стосовно один до одного виступають як юридично рівні суб'єкти, відокремлені одне від одного у організаційно-правовому і майновому сенсі. До майнових відносин, що засновані на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, цивільне законо-

давство застосовується лише у випадках, коли це прямо передбачене законом. Такі відносини не є цивільними, оскільки регулюються за допомогою імперативного методу, котрий не властивий цивільному праву.

2) Характером зв'язку між суб'єктами. Цивільні правовідносини це правовий зв'язок, що виникає з приводу нематеріальних і матеріальних благ, що належать приватній особі.

3) Змістом. Учасники цього виду відносин виступають як носії цивільних прав і обов'язків.

4) Характером захисту суб'єктивних прав і спонукання до виконання суб'єктивних обов'язків. Це відбувається за допомогою специфічних заходів впливу і, як правило, у судовому порядку.

5) Особливістю підстав виникнення, зміни і припинення цивільних правовідносин. Зокрема, такими підставами є не лише обставини, передбачені законом чи іншими актами, але також дії суб'єктів, які хоч і не передбачені цивільним законодавством, але внаслідок його загальних засад і значення породжують відповідні відносини [8, 111-113].

Якщо тепер порівняти немайнові та майнові відносини, які складаються між членами сім'ї у процесі спільного існування, проживання, побуту тощо, і цивільні відносини, то можна дійти висновку про відсутність між цими поняттями принципово важливих (сутнісних) відмінностей. (Так само як непомітними є відмінності правоздатності та дієздатності приватних осіб у галузі створення та функціонування сім'ї від цивільної правоздатності приватних осіб).

В результаті «сімейні відносини» виглядають такими, що практично поглинаються відносинами цивільними, котрими відповідно до ст. 1 ЦК є особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

У зв'язку з цим варто згадати, що більшість варіантів проекту ЦК України включали норми, які регулювали сімейні відносини, до структури ЦК [9; 10]. Тільки на останньому етапі прийняття Цивільного кодексу СК був виокремлений у самостійний акт законодавства, що загалом відповідає візантійській традиції права у цій галузі.

Отже, нормами сімейного законодавства регулюються: відносини, що виникають у зв'язку зі шлюбом; особисті та майнові відносини між членами сім'ї; особисті та майнові відносини між іншими родичами; відносини, що виникають у зв'язку із влаштуванням дітей, які позбавлені батьківського піклування.

Таким чином, предметом сімейного права є особисті немайнові та майнові відносини, що випливають із шлюбу, споріднення, усиновлення, опіки та піклування, прийняття дитини в сім'ю для виховання та з інших підстав, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства і ґрунтуються на рівності та майновій самостійності їх учасників.

Відносини, які регулюються сімейним законодавством, можна поділити на кілька груп.

До першої групи відносин, що складають предмет сімейного права, належать відносини, пов'язані із виникненням та припиненням шлюбу, а також визнанням шлюбу недійсним. Ці відносини виникають або у процесі створення сім'ї або її припинення. Так, у сімейному законодавстві містяться норми, що встановлюють умови і порядок укладення шлюбу, порядок реєстрації шлюбу, наслідки заручин, умови і порядок припинення шлюбу, визнання його недійсним тощо.

Друга група охоплює особисті та майнові відносин, що виникають між членами сім'ї: подружжям, батьками та дітьми.

До третьої групи відносин належать особисті та майнові відносини між іншими членами сім'ї та родичами: відносини баби, діда, прабаби та прадіда з їх онуками та правнуками стосовно спілкування та захисту прав онуків та правнуків.

Особливу групу складають відносини, що виникають у процесі влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування (відносини усиновлення, патронату, тощо).

Разом із тим, оскільки ст.1 ЦК України відносить до предмету цивільно-правового регулювання як майнові, так і особисті немайнові відносини, предмет регулювання не може бути обраний критерієм встановлення галузевої приналежності відносин. Отже виникає необхідність встановлення тієї обставини, чи може слугувати таким критерієм метод правового регулювання, під яким, у найбільш загальному вигляді, розуміють прийоми юридичного впливу, комплекс юридичних засобів, за допомогою яких досягається мета впорядкування відносин певного виду.

У деяких сучасних підручниках з сімейного права часом йдеться про «метод сімейного права» [11, 19], «сімейно-правовий метод» [12, 22]. Однак, про наявність такого методу згадують, навіть, не всі прихильники виокремлення сімейного права [13; 14]. Тому виправданим здається проаналізувати особливості цивільно-правового методу регулювання сімейних відносин, щоб надалі визначити чи є вони достатніми для виокремлення самостійного методу правового регулювання. Отже почнемо з визначення згаданого методу.

Цивільно-правовий метод регулювання сімейних відносин – це сукупність специфічних за-

собів впливу на учасників сімейних відносин, що характеризуються, передусім, юридичною рівністю сторін, використанням імперативного підходу для забезпечення прав та інтересів учасників цих відносин, а також наданням останнім можливості врегулювання цих відносин на засадах їхнього вільного розсуду за винятками, встановленими законом.

До того, як з'ясувати особливості цивільно-правового методу регулювання сімейних відносин, згадаємо, що головними проявами правового методу звичайно вважається вирішення за його допомогою питань про те:

1) яким є юридичне становище осіб, визначене правовою нормою;

2) з якими обставинами (юридичними фактами) норма права пов'язує виникнення, зміну, припинення та інші трансформації правовідносин;

3) яким чином визначаються права і обов'язки учасників відповідних правовідносин;

4) порядок захисту прав та інтересів учасників правовідносин.

На такому підґрунті набула поширення характеристика імперативного та диспозитивного методів правового регулювання, як найпростіших, і разом із тим, головних прийомів юридичного впливу, котрі визначають головне у правовому статусі суб'єктів, у їх вихідних юридичних позиціях.

Імперативний метод (метод субординації) характеризується тим, що регулювання здійснюється згори вниз і ґрунтується на владно-імперативних засадах.

Диспозитивний метод (метод координації) характерний для регулювання на засадах формальної рівності, ініціативності та вільного розсуду учасників відповідних відносин: на процес такого регулювання впливає активність учасників суспільних відносин, що регулюються за його допомогою [15, 119-120].

На такій основі і має визначатися зв'язок категорій «диспозитивний» та «імперативний» метод, а також «метод цивільно-правового регулювання» з дихотомічними поняттями «приватне право» та «публічне право», котрі використовуються як ключові при характеристиці цивільного права.

При цьому приватне право розуміється як сукупність юридичної доктрини, правил і норм, що стосуються визначення статусу і захисту інтересів окремих осіб, які не є фігурантами держави, не знаходяться у відносинах влади – підпорядкування стосовно одне одного, рівноправно і вільно встановлюють собі права і обов'язки у відносинах, що виникають з їх ініціативи. Характерним для сфери приватного права є диспозитивний метод правового регулювання [8, 23-24]. Публічне право можна визначити як сукупність правових інституцій, правил та норм, що є основою функціонування певним чином структурованої владно-організаційної системи, за допомогою якої шляхом використання імперативного методу досягається мета забезпечення публічного правопорядку і в кінцевому підсумку – реалізації та захисту прав людини [15, 120-122].

Приватне право разом із правом публічним у сукупності утворює єдину загальну (наднаціональну) систему об'єктивного права, яка є складовою частиною цивілізації (культури). Що стосується реальних відносин, то вони підлягають регулюванню на засадах приватного або публічного права в залежності від їх конкретного змісту.

Ґрунтуючись на згаданій вище характеристиці диспозитивного та імперативного методів правового регулювання, можемо далі звернутися до аналізу особливостей методу правового регулювання сімейних відносин. Оскільки сімейні відносини існують та слугують предметом правового у межах цивільних відносин, то логічно припустити, що й метод регулювання сімейних відносин має існувати у межах методу цивільно-правового регулювання, котрий тут розуміється як сукупність специфічних засобів впливу на учасників цивільних відносин, що характеризуються, передусім, юридичною рівністю сторін, а також наданням останнім можливості врегулювання цих відносин на засадах їхнього вільного розсуду за винятками, встановленими цивільним законодавством.

Цивільно-правовий метод включає в себе як правонаділяючий елемент, так і елемент імперативний.

Характерними рисами диспозитивного уповноважувального (правонаділяючого) елементу цивільно-правового методу правового регулювання є: 1) юридична рівність сторін; 2) ініціатива сторін при встановленні правовідносин; 3) можливість вибору учасниками цивільних відносин варіанту поведінки, що не суперечить засадам цивільного законодавства і моральності суспільства.

Характерними рисами імперативного елементу цивільно-правового методу правового регулювання є: 1) юридична рівність сторін; 2) виникнення правовідносин незалежно від бажання учасників цивільних відносин внаслідок безпосереднього припису закону та інших публічних актів; 3) можливість вибору учасниками цивільних відносин варіанту поведінки, лише у межах точно визначених актами цивільного законодавства.

Отже, метод цивільно-правового регулювання охоплює як уповноважувальні диспозитивні (у регулятивних цивільних відносинах), так і імперативні засоби впливу на учасників цивільних відносин, маючи, однак, при цьому підґрунтям засади юри-

дичної рівності сторін, справедливості, добросовісності і розумності [8, 115].

Особливості застосування цивільно-правового методу для регулювання сімейних відносин полягає в тому, що, хоча тут застосовуються і уповноважувальні (диспозитивні), і імперативні засоби впливу на учасників сімейних відносин, однак, значною є питома вага саме останніх (що випливає, передусім, із засадничих положень ст.5 СК «Державна охорона сім'ї», ст.7 СК «Загальні засади регулювання сімейних відносин» та ін.).. Проте, слід підкреслити, що від використання імперативного методу правового регулювання відповідні особисті та майнові відносини із сімейних не перетворюються на адміністративні.

Розглянуті вище уявлення про сутність сімейних відносин, врахування особливостей методу їхнього регулювання дозволяють тут визначитися стосовно бачення поняття та сутності сімейного права.

Слід зазначити, що ці питання в Україні практично протягом останнього століття є дискусійним, що знайшло відображення, як у правовій доктрині [12, 5-22; 11, 3-16; 14, 20-22], так і у практиці законодавства. Варто згадати, що більшість варіантів проекту ЦК України включали норми, які регулювали сімейні відносини, до ЦК України. В цілому рішення проекту Цивільного кодексу України в цьому відношенні виглядали привабливо, об'єднуючи в досить струнку систему весь комплекс відносин, що стосуються визначення становища приватної особи (зокрема, в сімейно-побутовій сфері). Відповідно, шлюб та сім'я розглядалися не як самоцінність, а як інститути цивільного права. Однак, таке концептуальне рішення викликало супротив не тільки представників «лівих», але й, навіть, деяких «центристів». Цілком логічно в цьому контексті з'явилися і пропозиції регламентувати шлюбний-сімейні відносини за допомогою самостійного кодексу, як це було у радянські часи. Об'єднання прихильників виокремлення сімейного права виявилося настільки могутнім і продуктивним, що зусилля останніх увінчалися ухваленням Сімейного кодексу України, що відбулося навіть раніше, ніж був прийнятий Цивільний кодекс.

Природно, постає питання, чому виникла така ситуація?

У пошуках відповіді на нього необхідно повернутися в початкову точку, поглянути на ті основи, які визначають в нашому суспільстві розуміння суті шлюбно-сімейних відносин, іншими словами – філософію браку і сім'ї.

У зв'язку з цим доречно пригадати те, що право є елементом культури (цивілізації), відображаючи особливості світогляду того або іншого співтовариства людей.

Оскільки, у свою чергу, світогляд більшої частини суспільства формується та розвивається на основі певної релігії (або іншого, але схожого за сутністю філософського вчення), то й суть, принципи, зміст права в значній мірі (прямо або опосередковано) визначаються згаданим чинником.

Значною мірою саме вказаними обставинами обумовлене існування в Європі Західної і Східної традицій, в рамках яких відбувається розвиток окремих галузей права.

Філософсько–етична основа християнського шлюбу починає впливати на правове регулювання цього суспільного інституту вже незабаром після надання християнству статусу офіційної релігії в Римській імперії.

Якщо, наприклад, в класичному римському приватному праві шлюб розглядається, перш за все, як договір, спрямований на зміну правового, особистого і матеріального стану громадян, то з приходом християнства йому надають значення самостійного суспільного і правового інституту. Шлюб стає таїнством, а його соціальна значущість визначається тим, що він розцінюється як основа сім'ї, суспільства, Церкви, держави і разом з тим як регулятор моралі, а також взагалі всіх позитивних елементів людського співтовариства.

Разом із тим, у міру формування двох гілок християнства – західної (католицької) і східної (православної) відбувається диференціація розуміння значення шлюбу на Заході і Сході Європи.

Одним з головних положень православного християнства у цій сфері є визнання ним «помилковості» характерного для Заходу так званого «реалістичного» підходу до оцінки мети шлюбу, суть якого полягає в тому, що шлюб розцінюється, перш за все, як засіб створення умов для продовження роду, внаслідок чого знижується значення духовного і інтелектуального аспектів шлюбу. Саме ж православ'я практично від часів свого виникнення як гілка християнства дотримується протилежного підходу – ідеалістичного, згідно якому головна мета шлюбу полягає не в задоволенні потреби продовження роду, а в прагненні до розвитку, вдосконалення, повноти буття.

Обґрунтування такого бачення сутності шлюбу Іоанн Златоуст бачив у тому, що людина, яка не перебуває в шлюбі, це не людина, а тільки її половина. Чоловік і дружина не двоє людей, а одна людина.

Природно, що з таких позицій сімейні (шлюбно–сімейні) відносини н ряд чи можуть розглядатися як складова частина предмету цивільно-правового регулювання, оскільки це приземлює

їх, позбавляє духовності і применшує значення морально-етичних основ. Звідси випливає той висновок, що вони мають регулюватися спеціальним законодавством, яке визначає особливий характер шлюбу як соціального інституту. З цих позицій, прийняття Сімейного кодексу України, як окремого кодифікованого акту, виглядає цілком логічним, хоча й викликає істотні зауваження щодо визначення особливостей останнього та співвідношення його норм з положеннями Цивільного кодексу України.

Зокрема, найбільш істотною з таких особливостей методологічного характеру є визначення нормативної бази регулювання сімейних відносин, до яких, окрім СК України, як вказано в його ст. 7, належить також низка інших законодавчих актів. Це можуть бути як спеціальні акти сімейного законодавства, так і договори учасників відповідних відносин, нормативно-правові акти іншої галузевої приналежності, міжнародні договори, конвенції, звичаї тощо. При цьому принципово важливим є положення, що закріплює можливість субсидіарного застосування до сімейних відносин норм цивільного законодавства. Так, відповідно до ст. 8 СК України, якщо майнові відносини між подружжям, батьками і дітьми, іншими членами сім'ї і родичами не врегульовані СК України, вони регулюються відповідними нормами ЦК України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин.

Таке становище зумовлює також необхідність спеціального підходу до тлумачення і застосування норм Сімейного кодексу, який полягає в тому, що вони мають розглядатися у контексті загального правового регулювання становища приватної особи, з урахуванням норм Цивільного кодексу, а також особливостей морально-етичних переконань щодо сутності та призначення шлюбу та сім'ї в нашій державі

Таким чином, проблема визначення місця сімейного законодавства в системі вітчизняного права полягає в тому, що недостатньо враховуються особливості традиції приватного права в Україні, які полягають у співіснуванні та одночасному впливі в Україні Західної та Східної традицій приватного права. Це зумовило ту особливість українського цивільного права, що інститути речового і зобов'язального права мають основою принципові положення римського права (як правило, в німецькій інтерпретації), в той час як сімейне і, частково, спадкове право тяжіють до Східної традиції.

Ця особливість мала б враховуватися і в процесі правотворчості, і при тлумаченні та застосуванні норм права, які регулюють відносини за участі приватної особи.

Однак, поки що враховується цей чинник недостатньо. В результаті, наприклад, через дискусії стосовно місця сімейного права у системі українського права, співвідношенні Цивільного та Сімейного кодексів створюються додаткові перешкоди комплексному оновленню цивільного законодавства, а головне, формуванню сучасної концепції останнього.

Тут варто згадати, що для правознавства багатьох країн, що належали до так званої «соціалістичної» системи (СРСР, НДР, ЧРСР та ін.), характерним було наголошування на особливому характері сімейних відносин, підкреслювання специфіки сімейного законодавства, прагнення надати останньому статусу самостійної галузі права. Проте, після того як «радянські» режими відійшли в історію, у країнах колишньої «соціалістичної співдружності» потьмяніли й ідеї самостійності сімейного права

В Україні поділ права на приватне і публічне, а також віднесення сімейних відносин до сфери цивільно-правового регулювання досі залишається предметом більш чи менш жвавих дискусій, про які вже згадувалося вище. Крім того, особливістю цивільного права України на сучасному етапі його розвитку є реформування цивілістичної доктрини (концепції цивільного права). Результатом такого реформування має бути (при сприятливих умовах) перехід від соціалістичної, радянської доктрини цивільного права до нового розуміння його як категорії, практично тотожної приватному праву, що є проявом останнього на рівні національного законодавства [16, 38]. Очевидно, у процесі зазначеного реформування має бути точно визначене й місце сімейного права у системі вітчизняного права, як підгалузі (розділу) цивільного права.

Із врахуванням викладеного можна охарактеризувати сімейне право як розділ приватного (цивільного) права, норми якого одночасно і визначають статус приватної особи, і спеціально регулюють низку сімейних та пов'язаних з ними відносин за участі останньої. При цьому поняття сімейного права може виглядати таким чином:

Сімейне право – це сукупність юридичних норм та правил, що визначають сімейний статус приватної особи та регулюють її відносини з подружжям, дітьми, іншими членами сім'ї, а також суміжні з цими відносинами особисті немайнові та майнові відносини, визначені у законі (сімейні відносини).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азімов Ч. Про предмет і метод цивільного права // Вісник Академії правових наук Україні. N 1 (16).-Х.: 1999.- С.143-151;
2. Алексеев С.С. Выражение особенностей предмета советского гражданского права в методе гражданско-правового регулирования. Виды гражданских правоотношений и метод гражданско-правового регулирования // В кн.: Антология уральской цивилистики. 1925 — 1989: Сборник статей. — М.: «Статут», 2001. — С. 7 — 53;
3. Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права.—М.: Госюриздат, 1963.— 149 с;
4. Гонгало Б.М. Предмет гражданского права // Проблемы теории гражданского права /Институт частного права. — М.: Статут, 2003. — С. 3 — 23;
5. Малеина М.Н. О предмете гражданского права // Государство и право. — 2001. — № 1. — С. 25 — 31;
6. Федюк Л.В. Концептуальні підходи до особистих немайнових прав як предмету цивільного права // Право України. — 2005. — № 9. — С. 105 — 107;
7. Червоный Ю. С. Предмет гражданского права Украины // Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя юридичного інституту ОДУ): Збірник наукових праць). — Одеса: Астропринт, 1997. — С. 144 — 150.
8. Харитонов Є.О. Вступ до цивільного права України. Навч. посібник. — К.: Істина, 2006.
9. Цивільний кодекс України. Проект у редакції від 25 серпня 1996 р. // Українське право. — 1996. — Число 2 (спецвипуск). — С. 32 — 523;
10. Цивільний кодекс України. Проект, прийнятий Верховною Радою України в першому читанні 5 червня 1997 р. // Українське право. — 1999. — Число 1. — С. 31 — 558.
11. Сімейне право України: Підручник / Л.М.Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова та ін.; За заг. ред. В.І.Борисової та І.В. Жилінкової. — К.: Юрінком Інтер, 2004.
12. Сімейне право України: Підручн./ За ред. Ю.С.Червоного. — К.: Істина, 2004.
13. Матвеев Г.К. Советское семейное право/ Учебник. — М.: Юрид. лит., 1985. — 208 с.;
14. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Зорислава Ромовська. — К.: Правова єдність, 2009. — 500 с.
15. Харитонова О.І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії): Монографія. — Одеса: Юридична література, 2004.
16. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Цивільні правовідносини. Навчальний посібник. — К.: Істина, 2008.

Анотація

У статті досліджуються питання сутності сімейних відносин, аналізуються особливості методу правового регулювання цих відносин, розглядаються особливості впливу Західної та Східної традицій приватного права в Україні, та розуміння шлюбно-сімейних відносин в українському суспільстві. На такому підґрунті досліджуються сутність та поняття сімейного права, як розділу приватного (цивільного) права, норми якого визначають статус приватної особи, і спеціально регулюють низку сімейних та пов'язаних з ними відносин за участі останньої.

Ключові слова: цивільні відносини, сімейні відносини, предмет сімейного права, цивільно-правовий метод регулювання, приватне і публічне право, Західна традиція приватного права, Східна традиція приватного права

Аннотация

В статье исследуются вопросы сущности семейных отношений, анализируются особенности метода правового регулирования этих отношений, рассматриваются особенности влияния Западной и Восточной традиций частного права в Украине, и понимания брачно-семейных отношений в украинском обществе. На такой почве исследуются сущность и понятие семейного права, как раздела частного (гражданского) права, нормы которого определяют статус частного лица, и специально регулируют ряд семейных и связанных с ними отношений с участием последнего.

Ключевые слова: гражданские отношения, семейные отношения, предмет семейного права, гражданско-правовой метод регулирования, частное и публичное право, Западная традиция частного права, Восточная традиция частного права

SummaryIn the article questions of the essence of family relations are explored, the features of the method of regulation of these relations are analyzed, the features of the influence of Western and Eastern traditions of private law in Ukraine, and the understanding of marriage and family relations in the Ukrainian society are discussed. On this basis the author investigates the nature and concept of family law, as a section of private (civil) law, the rules which determine the status of an individual, and specifically regulate the number of system cleaning and related relations with the latter.

Keywords: civil relations, family relations, the subject of family law, civil law method of regulation, private and public law, the Western tradition of private law, the Eastern tradition of private law

АНТОЛОГІЯ АВТОРЕФЕРАТІВ

Червоный Юрий Семенович. Общее имущество супругов по советскому праву: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук / Харьковский юридический інститут им. Л. М. Кагановича. – Харьков, 1952.

Великая Октябрьская социалистическая революция избавила человечество на одной шестой части земного шара от ярма эксплуатации. Эта революция полностью преобразовала всю систему общественных отношений, установила новый строй, привела к созданию нового базиса общественных отношений и новой надстройки.

Создание новых общественных отношений, основанных на социалистической собственности на средства производства, привело также к образованию новой социалистической семьи.

Социалистическая семья на всех этапах существования советского государства выступает как важнейшая ячейка коммунистического воспитания подрастающего поколения. В связи с огромным значением социалистической семьи для всего общества, советское государство стремится к всемерному укреплению этой семьи.

Различные по содержанию, в зависимости от фаз развития советского государства, законодательные акты в области семейного права связаны единой целью активно влиять на создание такой правовой надстройки, которая обслужила и закрепила бы существование новых семейных отношений.

При изучении вопросов правового регулирования семейных отношений в социалистическом обществе единственно научным является решение этих вопросов на базе положений исторического материализма о базисе и надстройке, гениально развитых товарищем Сталиным.

Вопросы укрепления советской семьи приобрели особо важное значение во второй главной фазе развития советского государства, когда получила полное развитие функция хозяйственно-организаторской и культурно-воспитательной работы.

Для успешного разрешения задачи укрепления советской семьи необходимо в первую очередь правильно урегулировать личные и имущественные отношения супругов, ибо брак является основой семейных отношений.

В советском обществе на первый план из числа вопросов семейных выступают личные отношения между супругами. Однако для разрешения задачи укрепления советской семьи большое значение имеет и правильное регулирование имущественных отношений супругов, то есть в основном отношений между супругами по поводу принадлежащей им личной собственности, возникающей в результате их труда в социалистическом производстве.

Необходимость правильного урегулирования личной собственности граждан в СССР вытекает из основного экономического закона социализма, ибо удовлетворение материальных и культурных потребностей граждан СССР происходит как в форме развития общественного обслуживания граждан, так и в форме роста их личной собственности.

Отражая основной экономический закон социализма, директивы XIX съезда коммунистической партии по пятилетнему плану в разделе IV устанавливают:

«I. На основе непрерывного роста социалистического производства и повышения производительности общественного труда увеличить национальный доход СССР за пятилетие не менее чем на 60 процентов и в связи с этим обеспечить дальнейший рост доходов рабочих и служащих и доходов крестьян».

Непрерывный рост личной собственности и материального благосостояния трудящихся ставит все новые и новые проблемы по поводу отношений в советской семье, в частности отношений между супругами. Дальнейшее укрепление советской семьи требует от советских юристов отчетливого решения в теории и на практике каждой проблемы из области этих отношений.

Настоящая работа имеет своей целью дать анализ правоотношений супругов в социалистической семье по поводу их общего имущества, вы-

яснить особенности имущественных правоотношений супругов в социалистической семье, показать принципиальную противоположность имущественных отношений супругов в социалистической семье имущественным отношениям супругов в буржуазной семье.

В работе автор ставит перед собой задачу собрать и систематизировать нормативный материал, регулирующий вопрос об имущественных отношениях супругов; обобщить судебную и нотариальную практику его применения и дать теоретическое освещение относящихся к теме вопросов.

В итоге работы автор вносит некоторые предложения, направленные на решение ряда вопросов, поставленных главным образом судебной практикой, с тем, чтобы эти решения служили делу укрепления советской семьи.

В соответствии с указанными задачами работа состоит из введения и шести глав.

В первой главе автор дает характеристику имущественных отношений супругов в социалистической семье и показывает принципиальную противоположность имущественных отношений супругов в социалистической семье имущественным отношениям супругов в буржуазной семье.

Решающим условием для создания социалистического типа семьи явилось возникновение общественной собственности на средства производства.

Социалистическая семья, как новая форма отношений развивалась и укреплялась постепенно на базе развития социалистической экономики, воспитания сознания трудящихся, мероприятий партии и правительства по государственной охране матери и ребенка, по борьбе с пережитками прошлого.

Основной задачей социалистической семьи является воспитание подрастающего поколения в духе коммунистической идеологии.

Вместе с тем в советской семье существуют и определенные хозяйственные функции. В семье осуществляется совместное потребление овеществленных результатов труда членов семьи в социалистическом производстве, совместное ведение домашнего хозяйства, взаимная материальная поддержка.

В советской семье оба супруга, в результате своего труда в социалистическом производстве, приобретают личную собственность на предметы потребления. Эта личная собственность является материальной базой для удовлетворения потребностей семьи, в том числе потребностей по воспитанию детей.

По поводу этой личной собственности, принадлежащей членам семьи и возникающей в результате их труда в социалистическом производстве, в семье складываются имущественные отношения между ее членами, в том числе между супругами.

Целью социалистического производства, как учит товарищ Сталин, является человек с его потребностями, то есть удовлетворение.. его материальных и культурных потребностей. Поэтому личная собственность граждан в СССР, направленная на всестороннее удовлетворение их индивидуальных потребностей, является необходимым дополнением к социалистическим формам хозяйства и социалистической собственности на средства производства.

Личная собственность в СССР принципиально отличается от капиталистической собственности на средства производства, которая является источником эксплуатации человека человеком. Удовлетворение потребностей буржуазной семьи происходит путем присвоения чужого неоплаченного труда. Поэтому имущественные отношения в буржуазной семье, как и сама буржуазная семья, могут существовать только на основе эксплуатации наемных рабочих.

Уже из этого видно, что имущественные отношения в социалистической семье, т. е. отношения между ее членами по поводу принадлежащей им личной собственности, возникающей в результате их труда в социалистическом производстве, ничего общего не имеют с имущественными отношениями в буржуазной семье, отношениями, наличие которых обусловлено присвоением чужого неоплаченного труда.

Имущественные отношения супругов в социалистической семье основаны на полном фактическом и юридическом равенстве мужа и жены, единстве их интересов, взаимной материальной поддержке.

Имущественные отношения супругов в социалистической семье, являясь отношениями между мужем и женой по поводу принадлежащей им личной собственности в целях удовлетворения материальных и культурных потребностей семьи, тем самым направлены на достижение более широкой цели – укрепление социалистической семьи.

Совершенно противоположный характер, по сравнению с имущественными отношениями супругов в социалистической семье, носят имущественные отношения супругов в буржуазной семье.

Экономической основой буржуазной семьи является частная собственность на средства производства. Капиталистическая собственность на средства производства обусловила тот факт, что при вступлении в брак, как правило, представители эксплуататорских классов интересуются не столько

самой личностью человека, как его капиталом. Брак для буржуа является средством обогащения. Поэтому на первый план при заключении брака выступают имущественные отношения сторон.

Автор путем анализа ряда буржуазных кодексов, говорящих об имущественных отношениях супругов, разоблачает сущность буржуазного брака, превращающегося чаще всего в способ приобретения имущества.

Имущественные отношения в буржуазной семье – это отношения собственников капиталов по поводу принадлежащего им имущества. Эти отношения, также как и сама буржуазная семья, могут существовать благодаря присвоению чужого неоплаченного труда.

Решающим условием для уничтожения буржуазной семьи, а следовательно, и имущественных отношений в ней, является экспроприация частной собственности на средства производства.

Таким образом, Великая Октябрьская социалистическая революция произвела коренной переворот в жизни людей, создала систему общественных отношений, при которых появилась совершенно новая семья, семья, существующая только в социалистическом обществе. Имущественные отношения в социалистической семье, как и сама социалистическая семья, ничего общего не имеют ни по базе своей, ни по системе правового регулирования с отношениями в разлагающейся семье буржуазного общества.

Во второй главе автор ставит себе целью показать историю развития принципов построения имущественных отношений супругов и значение правового регулирования имущественных отношений супругов в деле укрепления семьи.

Для этого во второй главе рассматривается история правового регулирования имущественных отношений супругой в СССР. Эта история рассматривается в соответствии с двумя главными фазами развития советского государства.

Автор показывает, что уничтожение старого царского семейного законодательства было произведено по существу уже Декретном о суде № 1 от 24 ноября 1917 г.

Нормы царского семейного законодательства, которые узаконивали неравенство между мужчиной и женщиной, были отменены в силу примечания к ст. 5 указанного Декрета.

Эта отмена была затем закреплена декретами от 18 и 19 декабря 1917г., которые вместе с тем заложили основы нового семейного права.

Автор дает характеристику правового режима имущества супругов по кодексу законов об актах гражданского состояния, брачном, семейном и опекунском праве 1918 г., показывает огромное значение, которое на том этапе имело правило о раздельности имущества супругов и особое значение этого режима для селянок, живших при царском режиме под действием норм обычного права. Вместе с тем в работе показаны те особенности режима раздельности имущества супругов, которые привели к тому, что, начиная с 1922 года, в РСФСР судебная практика стала толковать ограничительно ст. 105 КЗАГС 1918 г. и признавать общность имущества супругов. В УССР общность имущества супругов стала признаваться судебной практикой с 1923 г.

В работе дается характеристика правового режима имущества супругов по проектам семейных кодексов РСФСР и УССР, а затем и по самим семейным кодексам РСФСР и УССР 1926 г.

Автор показывает, что положения семейного кодекса РСФСР и УССР 1926 г. об общности имущества супругов не означали (как это иногда излагалось в советской юридической литературе) перехода к новой системе регулирования имущественных отношений супругов, отличной от положений о раздельности имущества, установленного ст. 105 КЗАГС 1918 г., а было лишь развитием и усовершенствованием ранее изложенных в 1918 г. принципов. Положения как ст. 10 КЗОБ РСФСР, так и ст. 105 КЗАГС 1918 г. являлись звеньями единой политики советской власти, направленной на установление равенства между супругами, на укрепление связей в семье, а следовательно и самой семьи нового типа.

Анализируя судебную практику, начиная с 1922 г., автор показывает, что советское законодательство и судебная практика придают огромное значение вопросам правового регулирования имущественных отношений между супругами, рассматривая задачу уравнения имущественных прав мужа и жены, как важнейшее средство в деле достижения равноправия женщины.

Вследствие успехов социалистического строительства и в результате специальных мероприятий, проведенных партией и правительством, к началу второй главной фазы развития советского государства равенство между мужчиной и женщиной стало непреложным фактом.

Это равенство получило свое выражение и закрепление в ст. 122 Сталинской Конституции. Ст. 122 Сталинской Конституции среди гарантий равенства мужчины и женщины на первое .место ставит равное с мужчиной право женщины на труд и на оплату труда, т. е. на первом месте стоят те гарантии, которые обеспечивают женщине равное с мужчиной имущественное положение.

Во второй главной фазе развития советского государства, когда получила полное развитие функ-

ция хозяйственно-организаторской и культурно-воспитательной работы, задача укрепления советской семьи приобрела особое значение.

Значительный шаг в деле укрепления советской семьи был сделан Указом Президиума Верховного Совета СССР от 8 июля 1944 года.

Одной из мер укрепления советской семьи, предусмотренной Указом от 8 июля 1944 года, было придание правовых последствий только зарегистрированному браку. Укрепление семьи, признание правового значения только за зарегистрированным браком, четко ограничило круг субъектов общей собственности супругов.

В свою очередь общность имущества в течение всего времени существования зарегистрированного брака является одним из средств борьбы с фактическим разводом, а тем самым средством укрепления семьи.

Автор показывает, что во второй главной фазе развития советского государства, когда усилился рост материального благосостояния советской семьи, задача правильного и детального регулирования имущественных отношений супругов стала особо настоятельной.

В третьей главе автор рассматривает вопрос о правоотношениях супругов по их общему имуществу и приходит к следующим выводам:

1. Советское право, исходя из трудового характера брака в социалистическом обществе, в целях укрепления семьи, содействуя организации воспитания детей, осуществлению совместного потребления в семье, усилению принципа взаимной поддержки между членами семьи, охране интересов жены, как матери, и учитывая общественно необходимый характер домашнего труда, устанавливает принцип общности имущества супругов.

Общая совместная собственность супругов, являясь разновидностью права личной собственности, производна от социалистической собственности и носит потребительский характер. Ее задачей является удовлетворение как личных потребностей каждого из супругов, так и потребностей всей семьи в целом, в том числе потребностей, связанных с организацией воспитания детей.

Общность имущества супругов основана на полном равенстве имущественных прав супругов, на единстве их интересов.

2. Несмотря на то, что принцип общности имущества супругов в различных кодексах союзных республик сформулирован по разному, различий между кодексами союзных республик по вопросу об определении понятия общего имущества супругов и об основании его возникновения нет. Все правила кодексов основаны на едином принципе построения советской семьи, поэтому их следует рассматривать в полном единство, как базирующиеся на идее укрепления новой социалистическом семьи,

Система общей собственности в отношении имущества, приобретенного во время брака, лежит в основе советского семейного права как в первой, так и во второй главной фазе развития советского государства.

3. Для общей совместной собственности также, как и для общей долевой собственности характерным является наличие нескольких управомоченных субъектов. Вместе с тем, общая совместная собственность обладает рядом специфичных черт, которые отличают ее от общей долевой собственности.

4. Основанием возникновения общего имущества супругов является сложный фактический состав, элементами которого являются: а) факт состояния в “зарегистрированном браке; б) факт приобретения имущества совместным трудом супругов. Оба эти элементы между собой тесно связаны и имеют решающее значение в том смысле, что при отсутствии хотя бы одного из них общность имущества не возникает. Поэтому только совокупность этих элементов приводит к возникновению общности имущества супругов.

5. В соответствии с основанием возникновения общего имущества супругой следует определять и начальный момент возникновения этой общности. Таким начальным моментом возникновения общности имущества супругов является момент, когда на имущество возникло право у одного из супругов.

6. В соответствии с. принципом социализма «от каждого по его способности, каждому – по его труду», исходя из трудового характера советского брака, а также в целях обеспечения реальности требования закона об общности имущества супругов следует и в будущем законодательстве оставить тот же фактический состав, с наличием .которого закон связывает возникновение общего имущества супругов.

7. В связи с уничтожением квалификационной отсталости женского труда стало возможным более последовательное проведение трудового начала и по вопросу об определении размера доли каждого из супругов в их общем имуществе. Размер доли должен, в случае спора, определяться судом в зависимости от количества и качества труда, затраченного каждым из супругов на создание общего имущества.

В советской юридической литературе и судебной практике обсуждался вопрос о том, в какой мере должен существовать заранее установленный размер доли в общем имуществе супругов. На

основе анализа судебной практики и принципов семейных отношений в настоящее время, автор приходит к выводу, что при решении споров суд должен исходить из презумпции равенства долей супругов. Эта презумпция может быть нарушена только тогда, когда количество и качество труда одного супруга резко не соответствует количеству и качеству труда другого супруга. В этом находит свое выражение в имущественных отношениях между супругами, которые основаны на трудовом начале, принцип социализма: «от каждого по его способности, каждому – по его труду».

8. В связи со всем сказанным об основании возникновения общего имущества супругов и по вопросу об определении размера доли каждого из супругов в этом имуществе автор предлагает новую редакцию статьи об общности имущества супругов.

9. Субъектами общего имущества супругой являются только сами супруги. При этом нетрудоспособность одного из супругов не может являться основанием для лишения его права быть субъектом общего имущества супругов.

10. Круг объектов общего имущества супругов должен соответствовать ст. 10 Сталинской Конституции. Объектами общего имущества супругов могут быть не только вещи, но и права. Одним из объектов общей совместной собственности супругов является авторский гонорар, полученный или причитающийся супругу-автору за использование кем-либо произведения во время брака, независимо от времени создания произведения.

Особенностью объектов общей совместной собственности супругов является то, что эти объекты входят в состав общего имущества супругов, независимо от того, на имя кого из супругов они формально числятся.

11. Наше законодательство и судебная практика в настоящее время, исходя из трудового характера советского брака и из отсутствия имущественной или личной зависимости супругов друг от друга, понимают под общим имуществом супругов только общность приобретенного во время брака трудом прав на имущество, т. е. общность актива.

Понятие общности имущества супругов, как общности актива и пассива, которое проводилось судебной практикой в 19.27–28 г.г., объясняется необходимостью борьбы с злоупотреблением нетрудовых элементов и применялось только по отношению к нетрудовой семье.

12. В связи с указанным пониманием общего имущества супругов возникает вопрос о различии между общими и личными долгами супругов во время брака.

Под общими долгами супругов следует понимать: а) долги супругов по общему их имуществу; б) долги, возникшие в результате сделки, которая совершена обоими супругами, или хотя бы совершена одним из супругов, но при наличии презумпции согласия на эту сделку другого супруга. Все иные долги супругов следует считать их личными долгами.

По общим долгам супруги отвечают как своим раздельным имуществом, так и всем своим общим имуществом. При этом, ответственность супругов по общим долгам предполагается солидарной.

По личным долгам супруга, взыскание, как правило, обращается на его раздельное имущество и на долю в общем имуществе. Однако, в тех случаях, когда личный долг одного супруга сделан в интересах семьи, взыскание можно обратить на все общее имущество супругов и на раздельное имущество супруга-должника. Основанием для обращения взыскания на долю другого супруга в общем имуществе в этом случае является неосновательное обогащение этого супруга.

13. Порядок осуществления правомочий супругов по их общей совместной собственности в РСФСР и в УССР регулируется различными нормами.

В семейном кодексе РСФСР имеется специальная статья 9, которая регулирует этот вопрос.

В УССР для регулирования этого вопроса применяются в силу аналогии закона правила ст. 62 ГК.

14. Для осуществления правомочий по общей совместной собственности супругов требуется общее согласие супругов. В силу единства интересов супругов в советской семье, существует презумпция такого согласия одного супруга при совершении другим супругом обычных сделок по ведению домашнего хозяйства. При совершении сделок, выходящих за пределы обычных сделок по ведению домашнего хозяйства, требуется прямо выраженное согласие обоих супругов.

Совершение сделки одним из супругов, выходящей за пределы обычных сделок по ведению домашнего хозяйства, без соблюдения указанного требования, дает право другому супругу оспорить такую сделку.

Вопрос о действительности такой сделки должен решаться в зависимости от добросовестности приобретателя.

Однако, в случае фактического оставления одним из супругов своей семьи, другому супругу предоставляется право самостоятельного распоряжения общим имуществом супругов.

15. Супруги также имеют право вступать между собой во все дозволенные законом имущественные сделки.

При этом правило ст. КЗоБСО РСФСР и соответствующих статей семейных кодексов других союзных республик о недействительности сделок, направленных к ущемлению имущественных прав жены или мужа должно толковаться ограничительно в том смысле, что недействительными являются сделки между супругами, направленные к ущемлению имущественных прав жены или мужа, вытекающих из факта состояния в браке.

Конечно, к таким сделкам применимы и общие нормы ГК о недействительности сделок.

В четвертой главе рассмотрен вопрос о раздельном имуществе супругов. В работе показано, что, несмотря на различную формулировку, семейные кодексы как РСФСР, так и УССР к раздельному имуществу супругов относят добрачное имущество и имущество, приобретенное безвозмездным путем, хотя бы во время брака.

Автор дает теоретическое обоснование положений, выработанных судебной практикой, согласно которым к раздельному имуществу супругов относятся предметы их личного пользования, за исключением предметов роскоши; и вклады в сберегательную кассу, внесенные на имя одного из супругов.

Разбирая вопрос об орудиях профессионального труда каждого из супругов, автор приходит к выводу, что эти орудия в тех случаях, когда они приобретены совместным трудом супругов во время брака, должны быть признаны общей собственностью супругов. Однако, в случае раздела, орудия профессионального труда одного из супругов должны быть оставлены в собственности у супруга-пользователя с тем, чтобы другой супруг получил соответствующую компенсацию.

В этой же главе автор показывает, что добрачное имущество и имущество, приобретенное безвозмездным путем, может перейти в состав общего имущества супругов. Такой переход возможен в силу ст. 13 КЗоБ РСФСР на основании договора между супругами об объединении их раздельного имущества. Однако, гораздо чаще на практике основанием для перехода раздельного имущества супругов в их общее имущество является переработка, разумеется, при условии, что в такую переработку вложен труд супруга–не собственника материала,

Анализируя судебную практику по вопросу о раздельном имуществе супругов автор показывает, что решение отдельных вопросов носило в этой области не случайный характер, а вытекало из общих принципов советского семейного права.

В пятой главе разобран вопрос о случаях прекращения общей совместной собственности супругов. Автор детально останавливается на вопросе о прекращении общей совместной собственности супругов в связи с прекращением брака.

В зависимости от того, что является основанием прекращения лично-правовой связи между супругами могут наступить различные правовые последствия прекращения общей совместной собственности супругов

Прекращение брака разводом приводит к разделу общей совместной собственности. Раздел производится либо в порядке добровольного согласия, либо в порядке судебного разбирательства спора о разделе имущества. В обоих случаях вместо общей собственности возникает раздельная личная собственность обоих супругов. При определении размера принадлежащей каждому из бывших супругов доли в их общем имуществе суд учитывает признаки, характеризующие участие каждого из супругов трудом в создании материальной базы семьи. При разделе предметов в натуре суд учитывает интересы воспитания детей, а также профессиональные и потребительские интересы каждого из супругов.

Раздел имущества в судебном порядке до развода, как правило, не допустим, ибо на практике это ведет к осуществлению фактического развода, противоречит интересам наблюдения за крепостью семьи в порядке рассмотрения дел о расторжении брака.

При прекращении брака вследствие смерти одного из супругов или признания одного из супругов умершим, практическая необходимость раздела общего имущества супругов может и отсутствовать. Это бывает в том случае, когда единственным наследником первой очереди является переживший супруг, или когда все прочие наследники первой очереди отказались от своей доли в имуществе умершего супруга. В этом случае общая совместная собственность переходит в личную индивидуальную собственность пережившего супруга.

Если же, кроме пережившего супруга, наследуют и иные наследники первой очереди, то общая совместная собственность супругов переходит в общую долевую собственность – ст.ст. 61–65 ГК, участниками которой являются переживший супруг и прочие наследники первой очереди. При этом, пережившему супругу принадлежит, на основании ст. 125 КЗоС УССР и соответствующих статей семейных кодексов других союзных республик, определенная доля в общем имуществе супругов, и, на основании ст.ст. 418, 420 ГК, доля, равная другим наследникам первой очереди в той части общего имущества супругов, которая причиталась умершему.

В шестой главе автор разбирает вопрос об имущественных правах лиц, состоящих в незаре-

гистрированном браке, или в браке, который затем признан недействительным.

Проведение в жизнь положений, установленных Указом Президиума Верховного Совета СССР от 8 июля 1944 г., требует строгого разграничения правовых отношений возникающих по поводу имущества при наличии зарегистрированного брака от отношении при браке незарегистрированном или недействительном.

Имущество, приобретенное трудом фактических супругов в период состояния в фактическом браке, признается общей совместной собственностью только в случаях, если оно было приобретено до издания Указа Президиума Верховного Совета СССР от 8 июля. 1944 г., или даже если оно было приобретено после 8 июля 1944 г., но наличие фактических брачных отношений признано судом в порядке, установленном Указом Президиума Верховного Совета СССР от 10 ноября 1944 г., или если фактические брачные отношения, возникшие до 8 июля 1944 г., к моменту рассмотрения спора об имуществе ,были оформлены путем регистрации.

В остальных случаях между лицами, состоящими в фактическом браке, возникают имущественные правоотношения, отличные от имущественных правоотношений при браке зарегистрированном. Наиболее характерным признаком, отличающим эти виды отношений является то, что при незарегистрированном браке, кроме случаев приведенных выше, не возникает совместная собственность на имущество, приобретенное в период совместного проживании, а может возникнуть лишь общая долевая собственность на отдельные предметы, да и то только при условии, что этот отдельный предмет непосредственно возник в результате общего труда фактических супругов, либо был приобретен на их общие деньги.

В соответствии с этим изменяется и порядок доказывания принадлежности имущества тому или иному лицу, из числа лиц, состоящих в незарегистрированном браке, ибо для имущества такого рода лиц не действует ни предположение об общей собственности на все принадлежащее им имущество, если оно приобретено в период совместной жизни, ни презумпция равенства долей в таком имуществе.

Аналогичные правила действуют и по отношению к имуществу лиц, состоящих в браке, признанном недействительным.

Арзиани Сергей Эдуардович. Право общей собственности социалистических организаций в советском гражданском праве: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук; Специальность 12.00.03 – гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право / Харьковский ордена трудового красного знамени юридический институт им. Ф. Э. Дзержинского. – Харьков, 1984.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность темы исследования. «В серьезной перестройке нуждается система управления экономикой, весь наш хозяйственный механизм»[1]. Развитие производительных сил требует совершенствования производственных отношений, в частности, развития межхозяйственного кооперирования. Межхозяйственные производственные связи опосредствуются различными организационно-правовыми формами. При некоторых из них создается общее имущество хозяйств, участвующих в кооперации, так как одним из условий межхозяйственной кооперации является объединение части финансовых, материально-технических, трудовых и других ресурсов кооперирующихся хозяйств. Общая собственность социалистических организаций способствует повышению экономической эффективности производства и повышению уровня его обобществления и, следовательно, сближению колхозно-кооперативной собственности с государственной.

Июньский (1983 г.) Пленум ЦК КПСС указал на необходимость совершенствования производственных отношений, основой которых является общественная собственность на средства производства в форме государственной и колхозно-кооперативной. В материалах Пленума подчеркнуто, что в перспективе должно произойти слияние этих двух форм в единую, общенародную собственность, но не путем механического преобразования колхозов в совхозы, а иным, например, путем агропромышленной интеграции, развития межколхозных и колхозно-совхозных объединений.[2]

Гражданско-правовое регулирование общественных отношений и, в частности, отношений общей собственности социалистических организаций является одним из средств выполнения задач современного этапа.

Анализу правового режима общей собственности социалистических организаций уделялось серьезное внимание в работах таких ученых, как Р. С. Ажимов, З. С. Беляева, Ц. В. Бычкова, Л. Н. Баховкина, В. В. Богдан, А. Б. Годес, П. И. Гусев, В. М. Зимелева, М. И. Козырь, Н. Д. Казанцев, В. Ф. Маслов, Н. С. Малеин, Н. Б. Мухитдинов, В. П. Мозолин, З. А. Подопригора, В. К. Попов, А. А. Пушкин, И. В. Павлов, В. И. Семчик, В. А. Тархов, Ш. Тагайназаров, Ю. С. Червоный и др.

Вместе с тем их исследования не исчерпали полностью всех вопросов темы. Многие аспекты правового режима общей собственности социалистических организаций до сих пор остаются дискуссионными в литературе и недостаточно четко и единообразно, урегулированы в нормативных актах. Вызывает затруднение и решение ряда вопросов на практике, Кроме того, в последние годы был принят ряд важных нормативных актов, регулирующих эти отношения: Конституция СССР, Конституция УССР, Общее положение о межхозяйственном предприятии (организации) в сельском хозяйстве (1977 г.), Положение о производственном объединение в сельском хозяйстве (1978 г.), Типовое положение об областном, краевом, республиканском (АССР); агропромышленном объединении (1982 г,) и ряд других, которые по-новому урегулировали некоторые вопросы правового положения имущества, межхозяйственных предприятий и объединений. Издание этих нормативных актов обусловило необходимость исследования правового режима имущества, возникающего в результате, создания межхозяйственных предприятий и объединений.

После принятия вышеназванных нормативных актов и по настоящее время отсутствуют монографии и диссертации, всецело посвященные комплексному исследованию правоотношений общей собственности социалистических организаций при межхозяйственной кооперации в сельском хозяйстве. Перед наукой гражданского права, как

[1] Черненко К. У. Речь на Пленуме ЦК КПСС 13 февраля 1984 года, — Правда, 1984, 14 февраля.

[2] См.: Материалы Пленума Центрального Комитета КПСС 14—15 июня1983 года. — М.: Политиздат, 1983, с. 11.

отмечали Р. О. Халфина и С. Н. Братусь, стоит задача дальнейшей разработки проблем правового режима собственности на имущество межколхозных и государственно-колхозных предприятий и объединений.[1]

Вышеизложенное свидетельствует об актуальности проблемы правового регулирования отношений общей собственности социалистических организаций, что и послужило основанием для выбора ее в качестве темы диссертации.

Целью диссертационного исследования является теоретическая разработка вопросов правового режима общей собственности социалистических организаций при межхозяйственном кооперировании в сельском хозяйстве, определение практической эффективности положений, выработанных в результате этого теоретического анализа, и в соответствии с этим – внесение предложений по совершенствованию норм действующего законодательства для наиболее точного и экономически обоснованного правового регулирования общественных отношений.

Методологической основой исследования служат труды основоположников марксизма–ленинизма, Программа КПСС, решения партийных съездов и Пленумов ЦК КПСС и. ЦК Компартии Украины, выступления руководителей Коммунистической партии, Советского правительства, а также другие материалы об аграрной и продовольственной политике КПСС и Советского государства.

В процессе исследования отношений общей собственности социалистических организаций использовались методологические принципы партийности и историзма, формально-логический, сравнительный, системный и некоторые другие методы познания юридической практики.

В работе дан анализ действующего общесоюзного и республиканского законодательства, специальной литературы и складывающихся на практике отношений.

Научная новизна диссертации определяется тем, что она является первым после издания вышеназванных нормативных актов монографическим исследованием, полностью посвященным комплексному анализу проблем правоотношений общей собственности социалистических организаций, возникающих при межхозяйственной кооперации в сельском хозяйстве.

[1] См.: Халфина Р. О. Актуальные проблемы теории гражданского права. — В кн.: XXVI съезда КПСС и проблемы гражданского и трудового права, гражданского процесса. М.; ИГП АН СССР, 1982, с. 18; Братусь С. Н. Гражданско-правовые проблемы регулирования имущественных отношений между хозяйственными организациями. В кн.: XXVI съезд КПСС и проблемы гражданского и трудового права гражданского процесса. — М.: ИГП АН СССР, 1982, с. 35.

На защиту выносятся следующие положения:

1. Обосновывается мнение, согласно которому правоотношение общей собственности – это система правовых связей сособственников между собой и с третьими лицами; единое правоотношение с множественностью управомоченных субъектов. Правоотношения общей собственности являются абсолютными, хотя и имеют некоторые черты относительных.

2. Сделан вывод о том, что в общей собственности, как в долевой, так и в совместной, существует доля в праве и доля в имуществе. Под долей в праве следует понимать неполноту, неисключительность, стесненность субъективного права каждого сособственника. Это право стеснено в равной .мере (ч. 1 ст. 113, ч. I ст. 121, ч. I ст. 431 ГК УССР и ст. 22 КоБС УССР). Размером определяется не доля в праве, а доля в имуществе, являющаяся идеальной, арифметически выраженной (в виде дроби или процентах) долей в общей вещи.

3. Содержанием правоотношений общей долевой собственности являются правомочия по владению, пользованию и распоряжению общим имуществом, осуществляемые с согласия всех сособственников в пределах, установленных законом, и правомочия распоряжения общим имуществом (выдел, отчуждение доли), осуществляемые управомоченным; сособственником в пределах, установленных законом, и обязанность всех третьих лиц, в том числе каждого сособственника, не нарушать этих прав других сособственников.

4. Экономические отношения общей собственности социалистических организаций при межхозяйственном кооперировании являются основой обобществления производства, при котором процесс присвоения происходит уже не в рамках отдельных хозяйств, а осуществляется всеми хозяйствами–сособственниками сообща.

5. Размер долей в имуществе участников договора о совместной деятельности всегда определен.

6. Ограничение права распоряжения долей согласием остальных сособственников – участников договора о совместной деятельности носит не вещноправовой характер, как это имеет место при ограничении общим согласием права владения, пользования и распоряжения общим имуществом в целом. Данное ограничение обусловлено наличием договорной связи сособственников.

7. Денежные взносы хозяйств – участников договора о совместной деятельности являются объектом права общей собственности лишь при условии их индивидуализации головным колхозом.

8. При прекращении договора о совместной деятельности отношения общей собственности

следует регулировать нормами института права общей долевой собственности (гл. II ГК УССР).

9. Имущество, закрепленное за межхозяйственными объединениями, является общей долевой собственностью хозяйств, входящих в него. Создание таких объединений предусмотрено Положением о производственном объединении в сельском хозяйстве, Типовым положением о районном агропромышленном объединении, Типовым положением об областном, краевом, республиканском (АССР) агропромышленном объединении.

10. Обосновывается мнение, согласно которому объединения межхозяйственных организаций (областные и республиканские межколхозные строительные объединения) создаются на членских началах с внесением вступительных и паевых взносов и являются собственниками закрепленного за ними имущества.

Практическое значение результатов диссертационного исследования определяется тем, что изучение этой проблемы способствует познанию сложившихся и далее развивающихся отношений общей собственности социалистических организаций при межхозяйственной кооперации и их четкому и экономически обоснованному правовому регулированию.

Выводы диссертации позволили сформулировать рекомендации по дальнейшему совершенствованию действующего законодательства, в частности, отдельных норм ГК УССР, Общего положения о межхозяйственном предприятии (организации) в сельском хозяйстве, Положения о производственном объединении в сельском хозяйстве, Типового положения о районном агропромышленном объединении, Типового положения об областном, краевом, республиканском (АССР) агропромышленном объединении, Устава Укрмежколхозстроя, Примерного устава областного межколхозного объединения по строительству «Облмежколхозстроя» УССР и ряда других нормативных актов.

Апробирование результатов исследования. Основные выводы диссертационного исследования доложены на XXXVIII отчетной научной конференции профессорско-преподавательского состава Одесского университета по итогам научно-исследовательской работы за 1982 год; научно-практической конференции, посвященной 110-й годовщине со дня рождения В. И. Ленина; областной научно-практической конференции молодых ученых, посвященной 60-й годовщине образования Союза Советских Социалистических Республик, а также изложены в научных статьях и тезисах конференций.

Основные положения и материалы диссертации используются при преподавании курсов «Советское гражданское право» и «Советское колхозное право», в лекциях и практических занятиях, проводимых на юридическом факультете Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова.

Структура работы. Диссертация состоит из введения, трех глав с краткими выводами после каждой главы и списка литературы.

СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обосновывается актуальность темы диссертационного исследования, определяется его цель, указывается методологическая основа, научная новизна и практическая значимость результатов работы.

В первой главе «Понятие правоотношений общей собственности социалистических организаций» дается общая характеристика отношений собственности и правоотношений собственности. В диссертации отстаивается высказанное в литературе мнение (Ю. С. Червоный) о том, что правоотношения общей собственности не имеют адекватной им экономической формы собственности.

Далее автор обосновывает высказанное в литературе положение о том, что правоотношение общей собственности – это система правовых связей сособственников между собой и с третьими лицами. Это единое правоотношение с множественностью управомоченных субъектов. В связи с этим диссертант делает вывод, согласно которому внешних и внутренних самостоятельных правоотношений при общей собственности не существует. Указанное деление является теоретической условностью, необходимой лишь при исследовании правовой связи сособственников.

При определении понятия доли в правоотношении общей собственности в работе на основе анализа нормативных актов, судебной практики и высказанных в литературе точек зрения делается следующий вывод. В правоотношении общей собственности, как в долевой, так и в совместной, существует доля в праве и доля в имуществе. Под долей в праве следует понимать неполноту, неисключительность, стесненность субъективного права собственности каждого сособственника. Субъективные права сособственников стеснены в равной мере (ст. 22 КоБС УССР; ст. 121; ч. I ст. 113 ГК УССР). Размером определяется не доля в праве, а лишь доля в имуществе. В отличие от общей долевой, в совместной собственности размер доли в имуществе до раздела и выдела не определен. Доля в имуществе – это идеальная арифметически выраженная в виде дроби или процентах доля в общем имуществе, а не конкретная часть имущества в натуре (Д. М. Генкин).

В диссертации обосновывается положение о том, что правоотношения общей собственности, являясь разновидностью правоотношений собственности, не могут не быть абсолютными, хотя и имеют некоторые черты относительных. Каждый собственник является носителем не только прав, но и обязанностей согласовывать свое поведение по владению, пользованию и распоряжению общим имуществом с другими сособственниками. В необходимости согласия (ст. 113 ГК УССР) проявляется стесненность субъективных прав сособственников. Правоотношения, возникающие при достижении согласия, являются собственническими, так как опосредствуют специфику отношений нескольких субъектов к одной и той же вещи и «как к своей», и как к чужой. Следует отличать согласие, предусмотренное ст. 113 ГК УССР, от соглашения (ст. 118 ГК УССР), являющегося договором между сособственниками.

Далее диссертант делает вывод о там,, что не все отношения, возникающие между сособственниками и урегулированные гл. II ГК УССР, являются собственническими. К обязательственным правоотношениям относятся: соглашение о способе выдела доли (ч. 11 ст. 115 ГК УССР); соглашение о порядке пользования общим имуществом (ст. 118 ГК УССР); право преимущественной покупки продаваемой доли (ст. 114 ГК УССР), для возникновения которого, помимо права общей долевой собственности и закона, необходим дополнительный юридический факт – продажа доли постороннему лицу с нарушением требований ч. 11 ст. 114 ГК УССР; право .кредитора – участника общей долевой собственности предъявить иск о выделе доли его должника для обращения на нее взыскания (ст. 116 ГК УССР); правоотношения между сособственниками по расходам, связанным с общим имуществом (ч. III ст.113 ГК УССР). Для возникновения последних необходимы дополнительные юридические факты: наличие расходов и производство их одним из сособственников в размерах, превышающих размер его доли в имуществе.

Анализируя правомочия сособственников, автор приходит к выводу о том, что при выделе и отчуждении доли сособственник распоряжается своим субъективным правом собственности в отношении всего объекта общей долевой собственности. Он перестает быть сособственником. Правомочия выдела и отчуждения доли входят в правомочие распоряжения общим имуществом. Для осуществления этих прав не требуется общего согласия всех сособственников. Поэтому правомочия сособственников следует делить на правомочия, осуществляемые с согласия остальных сособственников, и на правомочия, осуществляемые вне зависимости от согласия других сособственников.

На основании анализа, приведенного в настоящей главе, диссертант дает определение содержания правоотношения общей долевой собственности. Содержанием правоотношения общей долевой собственности являются правомочия по владению, пользованию и распоряжению общим имуществом, осуществляемые с согласия всех сособственников в пределах, установленных законом, и правомочия распоряжения общим имуществом (выдел и отчуждение доли), осуществляемые управомоченным сособственником вне зависимости от согласия остальных сособственников в пределах, установленных законом, и обязанность всех третьих лиц, в том числе и каждого сособственника, не нарушать этих прав других сособственников.

Далее в диссертации раскрывается значение общей собственности социалистических организаций. С ростом производительных сил развиваются межколхозные производственные связи, процесс обобществления хозяйств выходит за рамки отдельных колхозов.[1] Сближение двух форм социалистической собственности – не механический процесс расширения обобществления колхозно-кооперативной собственности путем создания межколхозных и государственно-колхозных организаций. Основой сближения двух форм социалистической собственности является развитие производительных сил. В этом направлении государство содействует развитию колхозно-кооперативной собственности и ее сближению с государственной (ч. III ст. 12 Конституции СССР, ч. III ст. 12 Конституции УССР).

Более высокий уровень обобществления колхозно-кооперативной формы собственности на средства производства, являющейся основой (вместе с государственной собственностью) производства в сельском хозяйстве, ведет к совершенствованию производственных отношений и постепенному устранению существующих различий между городом и деревней. Общая собственность социалистических организаций способствует повышению экономической эффективности производства и повышению уровня его обобществления, а следовательно, сближению, колхозно-кооперативной собственности с государственной.

Общая собственность колхозно-кооперативных организаций содействует развитию и укреплению межхозяйственных производственных связей, придает их совместной деятельности общий интерес. Повышение уровня обобществления производства и уровня обобществления колхозно-

[1] См.: Программа Коммунистической партии Советского Союза. М.: Политиздат, 1975, с.83.

кооперативной собственности приводит к тому, что процесс присвоения происходит уже не в рамках отдельных хозяйств, а осуществляется всеми хозяйствами – собственниками сообща. В зависимости от результатов производственной деятельности межхозяйственной организации сособственники имеют право на прибыль и несут убытки, размер которых зависит от доли в общем имуществе.

Во второй главе диссертации «Правоотношения общей собственности колхозно-кооперативных организаций, возникающие по договору о совместной деятельности» показана область применения данного договора. В главе дается вывод о том, что правоотношения общей собственности социалистических организаций, возникающие по договору о совместной деятельности, обладают признаками, присущими данному институту в целом, и вместе с тем имеют ряд особенностей.

Поскольку участники договора являются одновременно сособственниками общего имущества и сторонами договора, между ними возникают как вещные, так и обязательственные правоотношения. Отношения общей собственности по договору о совместной деятельности шире, чем обязательственные отношения между участниками договора, так как первые не исчерпываются правовой связью участников договора. В диссертации дается разграничение собственнических и обязательственных правоотношений между участниками договора.

Анализируя содержание правоотношений собственности социалистических организаций по договору о совместной деятельности, диссертант приходит к следующим выводам: в ведение общих дел (ч. I ст. 431 ГК УССР) входит осуществление правомочий по владению, пользованию и распоряжению общим имуществом; участники договора о совместной деятельности обладают долей в общем имуществе; ограничение права распоряжения долей согласием остальных участников договора носит не вещноправовой характер, как это имеет место при ограничении общим согласием права владения, пользования и распоряжения общим имуществом в целом. Данное ограничение обусловлено наличием договорной связи сособственников. Содержанием правоотношений общей собственности по договору о совместной деятельности являются правомочия каждого сособственника по владению, пользованию и распоряжению общим имуществом с общего согласия всех сособственников (ч. 1 ст. 431 ГК УССР) и правомочия каждого сособственника распоряжаться своей долей с согласия остальных сособственников (ч. III ст. 432 ГК УССР), осуществляемые в пределах, установленных законом, и обязанность всех третьих лиц, в том числе и каждого сособственника, не нарушать прав остальных сособственников.

Далее автор обосновывает отличие основания невозможности выдела доли в натуре (несоизмеримое ухудшение хозяйственного назначения имущества), предусмотренное ч.II ст. 115 ГК УССР, от основания невозможности выдела доли в натуре из общего имущества, приобретенного по договору о совместной деятельности. В последнем случае невозможность выдела в натуре (даже и делимого, с правовой точки зрения, имущества) обусловлена тем, что общее имущество служит не только удовлетворению потребностей в пользовании, как это имеет место при общей долевой собственности, урегулированной гл. II ГК УССР, а и цели совместной хозяйственной деятельности.

Правовой режим объектов общей собственности государства и колхозов, по мнению диссертанта, определяется режимом как государственной, так и колхозно-кооперативной собственности. Поэтому отношения общей собственности государства и колхозов по договору о совместной деятельности должны регулироваться нормами института права государственной собственности (ст. 89-93 ГК УССР, Положением о социалистическом государственном производственном предприятии), нормами института права колхозно-кооперативной собственности (ст. 94-96 ГК УССР, Примерным уставом колхоза) и нормами права общей собственности института договора о совместной деятельности в части, не противоречащей вышеназванным, а также нормами гл. II ГК УССР в части неурегулированности этих отношений нормами гл. 38 ГК УССР.

Исследуя режим объектов права общей собственности колхозно-кооперативных организаций по договору о совместной деятельности, диссертант приходит к следующим выводам. Денежные взносы хозяйств – участников договора являются объектами права общей собственности лишь при условии их индивидуализации головным колхозом. При совместном строительстве объектов, тесно связанных с землей и неотделимых от нее без существенного ухудшения хозяйственного назначения объекта, право общей собственности не возникает. Право собственности на эти объекты принадлежит государству (А. Б. Годес). В данном случае право общей собственности возникает лишь на имущество, отделимое от земли без существенного ухудшения его хозяйственного назначения, а также на средства производства, переданные в общую собственность по договору о совместной деятельности.

Если наряду с. колхозами участником договора о совместной деятельности является меж-

хозяйственная организация, то право общей собственности возникает между этими колхозами и колхозами, являющимися участниками данной межхозяйственной организации.

Далее в работе исследуются вопросы, связанные с прекращением, договора о совместной деятельности. Наиболее важным и заслуживающим внимания основанием прекращения данного договора является достижение общей хозяйственной цели. Под хозяйственной целью следует понимать либо строительство и эксплуатацию объекта, либо только строительство (М. И. Козырь). В связи с этим в работе делается вывод о том, что договор о совместной деятельности колхозно-кооперативных организаций прекращается с окончанием строительства и передачей объекта в управление соответствующему государственному органу (райздравотделу, районо и т.д.). С прекращением договора о совместной деятельности снимается ограничение права распоряжения долей, так как основанием этого ограничения является договорная связь сособственников. Поэтому отношения общей собственности после прекращения договора следует регулировать нормами института права общей долевой собственности (гл. II ГК УССР).

При исследовании правоотношений, возникающих вследствие поставки скота на откорм, в работе делается вывод о том, что эти отношения, в зависимости от содержания конкретных договоров, опосредствуются либо договором купли-продажи, либо договором о межхозяйственной деятельности.

Рассматривая вопрос о праве собственности на межколхозные и государственно-колхозные централизованные страховые натуральные и денежные фонды, автор солидаризируется с мнением, высказанным в литературе (Ю. С. Червоный) о том, что эти фонды принадлежат на праве собственности государству. Колхозы же являются собственниками этих фондов лишь в экономическом смысле.

Глава третья диссертации «Право собственности на имущество межхозяйственных предприятий и объединений» посвящена исследованию правового режима имущества соответствующих организаций.

Анализируя организационно-правовые формы межхозяйственной кооперации, автор разграничивает такие организационно-правовые формы межхозяйственных предприятий и объединений, пользующихся правом юридического лица, как межхозяйственные предприятия, межхозяйственные производственные объединения, а также объединения межхозяйственных организаций.

Исследуя связь вышеназванных форм межхозяйственной кооперации в сельском хозяйстве с правовым режимом собственности на имущество межхозяйственных предприятий и объединений, автор разделяет мнение З.А.Подопригоры о необходимости учета тенденции развития правоотношений собственности при межхозяйственной кооперации.

Первый параграф главы посвящен исследованию правоотношений собственности на имущество межхозяйственных предприятий (организаций) в сельском хозяйстве, приводится ряд положений о межхозяйственных организациях, принятых в 50-60-х годах, и анализируются высказанные в литературе мнения о правовой природе отношений собственности на имущество, закрепленное за межхозяйственными предприятиями, действовавшими на основе этих положений.

Анализируя содержание правоотношений общей долевой собственности государства и колхозов на имущество, закрепленное за межхозяйственными предприятиями, диссертант делает следующий вывод. Отношения общей собственности государства и колхозов на имущество межхозяйственных предприятий следует регулировать нормами института права государственной собственности и нормами института права колхозно-кооперативной собственности (ст. 89–96 ГК УССР, Положение о социалистическом государственном производственном предприятии, Примерный устав колхоза и т. д.), нормами об общей собственности Общего положения о межхозяйственном предприятии (организации) в сельском хозяйстве и нормами Положений этих организаций в части, не противоречащей первым, а также нормами института права общей долевой собственности (гл. II ГК УССР) в части, не урегулированной и не противоречащей вышеназванным. При участии в межхозяйственном предприятии нескольких государственных организаций размер доли государства в общем имуществе определяется суммой размера долей государственных организаций.

Имущество межхозяйственных предприятий является одновременно объектом права общей собственности хозяйств-участников и объектом права оперативного управления межхозяйственных предприятий. Право общей собственности направлено на удовлетворение интересов сособственников, а право оперативного управления – на удовлетворение интересов межхозяйственного предприятия. В связи с этим в диссертации делается вывод о необходимости разграничивать ситуации, когда по поводу этого имущества осуществляются правомочия собственности хозяйствами-участниками, а когда – правомочия оперативного управления

межхозяйственным предприятием. Рассматривая этот вопрос, автор обосновывает положение о том, что собрание уполномоченных представителей не осуществляет правомочий собственников. Это высший орган межхозяйственного предприятия, которое, владея, пользуясь и распоряжаясь закрепленным за ним имуществом, реализует свое право оперативного управления, являющееся средством осуществления права общей собственности хозяйств-участников.

Хозяйства–участники межхозяйственной организации как сособственники осуществляют свое правомочие по распоряжению общим имуществом. В соответствии со своими уставами, положениями они выносят решения о даче согласия на распоряжение имуществом, осуществляемое межхозяйственным предприятием, как это требует п. 20 Общего положения. В диссертации делается вывод о том, что при отсутствии такого согласия всех сособственников необходимо руководствоваться ч. I ст. 113 ГК УССР. Давая такое согласие, сособственники реализуют свое правомочие распоряжения общим имуществом. Межхозяйственные предприятия, осуществляя после дачи согласия правомочие распоряжения этим имуществом, реализуют свое право оперативного управления. В этом, в частности, проявляется то, что право оперативного управления – это средство осуществления права собственности.

Далее в работе рассмотрены вопросы, связанные с выходом организаций из состава хозяйств-участников межхозяйственного предприятия и приемом новых хозяйств в состав участников межхозяйственного предприятия. Обременение права выдела доли из общего имущества участием в межхозяйственном предприятии снимается после выхода из состава участников межхозяйственного предприятия. Сособственник выделяет свою долю. Способ выдела доли, урегулированный п. 10 Общего положения, отличен от урегулированного ч. II ст. 115 ГК УССР. По общему правилу, выделяющийся получает не часть общего имущества в натуре, как это требует ст. 115 ГК УССР, а денежную компенсацию, так как выдел доли в натуре обычно невозможен без существенного ухудшения хозяйственного назначения имущества межхозяйственного предприятия.

Рассматривая вопрос о реорганизации межхозяйственных предприятий, а также о вступлении и выбытии хозяйств из межхозяйственного предприятия, автор обосновывает необходимость изменения размера долей в общем имуществе в этих случаях. На основе исследования, проведенного в настоящем параграфе, делаются предложения по совершенствованию отдельных норм действующего законодательства.

Во втором параграфе главы анализируется законодательство, регулирующее отношения общей собственности на имущество, закрепленное за производственными и агропромышленными объединениями в сельском хозяйстве. Исследуются различные точки зрения, высказанные в литературе о правовой природе и характере общей собственности на имущество, закрепленное за объединениями, действующими на основе Положения о производственном объединении в сельском хозяйстве. Автор присоединяется к мнению Ю. К. Толстого, согласно которому это имущество следует считать общей долевой собственностью хозяйств, входящих в состав объединений. В работе приводятся новые обоснования этой точки зрения.

Рассматривая вопрос о субъектном составе правоотношений, автор приходит к выводу о том, что если в состав производственного объединения входит и межхозяйственное предприятие, то имущество объединения является общей долевой собственностью хозяйств, входящих в него, а также хозяйств, не входящих в него, но являющихся участниками межхозяйственного предприятия, входящего в производственное объединение. Это объясняется тем, что имущество межхозяйственного предприятия является общей долевой собственностью хозяйств-участников (п. 2 Общего положения). Вышеизложенное свидетельствует, что имущество производственного объединения не может быть общей совместной собственностью. Иначе получалось бы, что часть имущества производственного объединения принадлежит на праве общей совместной собственности хозяйствам, входящим в него, а часть – на праве общей долевой собственности хозяйствам-участникам межхозяйственного предприятия, входящего в производственное объединение.

В диссертации проводится идея, согласно которой имущество, закрепленное за районными агропромышленными объединениями и за областными, краевыми, республиканскими (АССР) агропромышленными объединениями, является общей долевой собственностью государства, колхозов и других кооперативных организаций, входящих в указанные объединения.

В третьем параграфе главы исследуется вопрос о правовом режиме собственности на имущество объединений межхозяйственных организаций. Такими объединениями в УССР являются областные межколхозные строительные организации, а также республиканское объединение – Укрмежколхозстройобъединение.

Автор разделяет высказанное в литературе мнение (А. Б. Годес, М. И. Козырь и др.) о том, что ст. 20 Основ гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик предусматривает возможность возникновения межхозяйственных организаций – объединений, наделенных правом собственности. В диссертации обосновывается эта позиция и указывается на то, что и ст. 12 Конституции СССР, ст. 12 Конституции УССР, ст. 94 ГК УССР предусматривают такую возможность.

На основании исследования нормативных актов, регулирующих создание и деятельность объединений межхозяйственных организаций, а также практики их работы, в диссертации проводится идея, согласно которой объединения межхозяйственных организаций создаются на членских началах с вступительными и паевыми взносами. Поэтому объединения межколхозных строительных организаций (областные и республиканские), как правильно отмечается в литературе (А. В. Годес, М. И. Козырь, А. Е. Черноморец и др.), являются собственниками закрепленного за ними имущества.

На основе проведенного исследования нормативных актов, материалов практики и высказанных в литературе точек зрения в диссертации сделаны конкретные предложения по совершенствованию действующего законодательства, регулирующего отношения общей собственности социалистических организаций.

Итоги диссертационного исследования подведены в кратких выводах после каждой главы.

Основные положения диссертации опубликованы в следующих работах:

1. Конституция СССР о сближении двух форм социалистической собственности. – В кн.: По пути, завещанному Лениным: Тезисы докладов научно-практической конференции, посвященной 110-й годовщине со дня рождения В. И. Ленина, Одесса, 1980.

2. Рецензия на книгу В. Ф. Маслова, В. К. Попова, З. А. Подопригоры «Правовое положение объединений в сельском хозяйстве». – Киев.: Политиздат Украины, 1979. – Радянське право, 1981, № 12 (в соавторстве, на украинском языке).

3. Правоотношения общей собственности колхозно-кооперативных организаций по договору о совместной деятельности. – Радянське право, 1982, № 8 (в соавторстве, на украинском языке).

4. Понятие доли в правоотношении общей долевой собственности. – В кн.: Тезисы докладов межобластной научно-практической конференции молодых ученых, посвященной 60-й годовщине образования Союза Советских Социалистических Республик, ч. I. – Одесса, 1983.

УЧНІ ПРОФ. Ю. С. ЧЕРВОНОГО

На кафедрі цивільного права і процесу Одеського державного університету, за час керування нею Ю.С. Червоним, були захищені наступні дисертації:

Федоров Анатолий Васильович: «Гражданско-правовое регулирование воздушных перевозок пассажиров (1968).

Абрамов Николай Александорович: «Вина как субъективное основание имущественной ответственности хозяйственных организаций за нарушение договорных обязательств (1971).

Ю.С. Червоний виступав у ролі наукового керівника з написання кандидатських дисертацій у наступних науковців (за хронологією):

Юрасов Владимир Петрович: «Правоотношения по содержанию несовершеннолетних детей и процессуальные особенности их защиты в Украинской ССР» (1971).

Харитонов Евгений Олегович: «Обязательства, возникающие из ведения дел без поручения в советском гражданском праве» (1980).

Арзиани Сергей Эдуардович: «Право общей собственности социалистических организаций в советском гражданском праве» (1984).

Саниахметова Нина Алексеевна: «Гражданско-правовая ответственность как средство обеспечения надлежащего осуществления права на жилище» (1985).

Канзафарова Ілона Станіславівна: «Договірна відповідальність юридичних осіб в комерційному обігу» (1999).

Труба Вячеслав Іванович: «Правове регулювання цінних паперів в Україні» (1999).

Калітенко Оксана Михайлівна: «Особисті відносини подружжя та відносини подружжя стосовно їх майна» (2001).

Рябко Людмила Григорівна: «Правове регулювання кредитних відносин за законодавством України» (2002).

Чернушенко Єлізавета Антонівна: «Апеляційне оскарження в цивільному процесі України» (2002 р.).

Чванкін Сергій Анатолійович: «Добровільне представництво у цивільному процесі України» (2006).

Андронов Ігор Володимирович: «Рішення суду першої інстанції в цивільному процесі України» (2008).

Тріпульський Григорій Яковлевич: «Процесуальні особливості розгляду спорів, які зв'язані з виникненням, здійсненням та зміною особистих немайнових правовідносин між батьками та дітьми» (2008).

Островська Людмила Анатоліївна: «Непрямі (похідні) позови: міжнародний досвід та законодавство України» (2008).

БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ Ю. С. ЧЕРВОНОГО

ОКРЕМІ ВИДАННЯ

1. Общее имущество супругов по советскому праву: Автореф. дис... канд. юрид. наук / Харьк. юрид. ин-т. – Х.: Изд-во Харьк. гос. ун-та им. А. М. Горького, 1952. – 15 с.

2. Консультации по вопросам рассмотрения споров общественными жилищно-конфликтными комиссиями / Соавт. И. Е. Середа. – О., 1958.

3. Сборник схем по советскому гражданскому праву: В 2 ч. Ч. 2 / Соавт.: А. И. Масляев, А. Н. Самцова; Под ред. В. А. Рясенцева. – М.: Изд-во ВЮЗИ, 1959.

4. Право пользования жилым помещением и порядок рассмотрения споров общественными жилищно-конфликтными комиссиями / Соавт. И. Е. Середа. – Херсон: Херсон. кн.-газ. изд-во, 1960.

5. Советское гражданское право: Учеб. пособие: В 2 т. Т. 1 / Под ред. В. А. Рясенцева. – М., 1960. – 525 с.

Из содерж.: Гл. 5. Граждане как субъекты гражданского права. – С. 89–111.

6. Сборник схем по советскому гражданскому праву: В 2 ч. Ч. 2 / Соавт.: А. И. Масляев, А. Н. Самцова; Под ред. В. А. Рясенцева. – М.: Изд-во ВЮЗИ, 1961. – 29 с.

7. Советское гражданское право: В 2 т. Т. 1 / Под ред. В. А. Рясенцева. – М.: Госюриздат, 1965. – 560 с.

Из содерж.: Гл. 4. Граждане как субъекты гражданского права. – С. 79–95.

8. Учебное пособие по советскому гражданскому праву для студентов ВЮЗИ: В 2 ч. – М.: Изд-во ВЮЗИ, 1965.

9. Сборник схем по советскому гражданскому праву / Соавт.: А. И. Масляев, А. Н. Самцова; Под ред. В. А. Рясенцева. – М.: Изд-во ВЮЗИ, 1966. – 68 с.

10. Історія Одеського університету за 100 років / Відп. ред. О. І. Юрженко. – К.: Вид-во КДУ, 1968. – 423 с.

Із змісту: Юридичні науки / Співавт.: М. А. Нудель, І. В. Шерешевский, В. Т. Олієвский. – С. 372–382.

11. Самый массовый, самый демократический / Соавт.: И. Середа, Н. Магарин. – О.: Одес. кн. изд-во, 1962. – 68 с.

Из содерж.: Разд. III. Компетенция товарищеского суда. – С. 18–28.

12. Советское гражданское право: В 2 т. – М.: Госюриздат, 1970.

13. Сборник схем по советскому гражданскому и семейному праву: В 2 ч. Ч. 1 / Соавт.: А. И. Масляев, А. Н. Самцова; Под ред. В. А. Рясенцева. – М., 1972. – 42 с.

14. Сборник схем по советскому гражданскому и семейному праву: В 2 ч. Ч. 2 / Соавт.: А. И. Масляев, А. Н. Самцова; Под ред. В. А. Рясенцева. – М., 1972. – 30 с.

15. Советское гражданское право: В 2 т. Т. 1 / Под ред. В. А. Рясенцева. – М.: Юрид. лит., 1975. – 558 с.

Из содерж.: Гл. 4. Граждане как субъекты гражданского права. – С. 91–115.

16. Советское гражданское право: В 2 т. Т. 1. – М.: Юрид. лит, 1976.

17. Сборник схем по советскому гражданскому праву: В 2 ч. Ч. 1 / Соавт.: А. И. Масляев, А. Н. Самцова; Под ред. В. А. Рясенцева. – М., 1981.

18. Сборник схем по советскому гражданскому праву: В 2 ч. Ч. 2 / Соавт.: А. И. Масляев, А. Н. Самцова; Под ред. В. А. Рясенцева. – М., 1981.

19. Новое жилищное законодательство Союза ССР: Учеб. пособие / Соавт. Е. О. Харитонов; Одес. обл. орг. о-ва «Знание». – О., 1982.

20. Жилищный кодекс Украинской ССР: Учеб. пособие / Соавт.: Е. О. Харитонов, Н. А. Бровченко; Одес. обл. орг. о-ва «Знание». – О., 1983.

21. Правовое регулирование жилищных отношений в СССР: Учеб. пособие / Соавт.: Е. О. Харитонов, Н. А. Бровченко; ОГУ им. И. И. Мечникова. – О., 1984. – 110 с.

22. Советское гражданское право: В 2 ч. Ч. 1 / Под ред. В. А. Рясенцева. – М.: Юрид. лит., 1986. – 559 с.

Из содерж.: Гл. 4. Граждане как субъекты гражданского права. – С. 80–104.

23*. Советское гражданское право: В 2 т. Т. 1. – М.: Юрид. лит., 1987.

24. Основы государства и права: Учеб. пособие / Редкол.: А. С. Васильев, М. Ф. Орзих, В. А. Михалев. – О., 1992. – 128 с.

Из содерж.: Разд. 3, тема 9. Гражданское законодательство / Соавт. Е. О. Харитонов. – С. 57–69; Тема 10. Семейное законодательство. – С. 69–73.

25. Основы государства и права: Учеб. пособие / Редкол.: А. С. Васильев, М. Ф. Орзих, В. А. Михалев; ОГУ им. И. И. Мечникова. – 2-е изд., доп. и перераб. – О., 1993. – 296 с.

Из содерж.: Разд. 3, тема 9. Гражданское законодательство. – С. 133–162.

26. Основы государства и права: Учеб. пособие / Редкол.: А. С. Васильев, М. Ф. Орзих, В. А. Михалев. – 3-е изд., доп. и перераб. – О., 1994. – 165 с.

Из содерж.: Тема 10. Семейное законодательство. – С. 93–98.

27. Юридический институт Одесского государственного университета: Исторический очерк / Редкол.: А. С. Васильев (гл. ред.), П. Е. Ефимов, И. В. Постика, Б. А. Пережняк. – О.: Бахва, 1996. – 160 с.

28. Граждане как субъекты гражданского права Украины: Учебник. – О., 1997. – 30 с.

29. Гражданское право как отрасль права Украины: Учебник. – О., 1997. – 24 с.

30. Основы государства и права: Учеб. пособие / Редкол.: А. С. Васильев, М. Ф. Орзих, В. А. Михалев. – 4-е изд., доп. и перераб. – О.: Астропринт, 1997. – 264 с. – (Б-ка журн. «Юридический вестник»).

Из содерж.: Гл. 10. Гражданское законодательство / Соавт. Е. О. Харитонов. – С. 139–156; Гл. 11. Семейное законодательство. – С. 157–163.

31. Гражданский кодекс Украины: Науч.-практ. коммент. / Под общ. ред. Е. О. Харитонова. – 2-е изд., с изм. по сост. на 1 дек. 1999 г. – Х.: Одиссей, 1999. – 848 с.

Из содерж.: Гл. 1. Основные положения. – С. 5–37; Гл. 2. Лица. – С. 37–91; Гл. 6. Общие положения (Право собственности). – С. 172–177; Гл. 10. Личная собственность. – С. 178–184; Гл. 11. Общая собственноть. – С. 184–197; Гл. 13. Защита прав собственности. – С. 216–226.

Спеціальна відзнака в номінації «Науково-популярні, науково-практичні і довідкові видання в галузі права» Всеукраїнського конкурсу на краще юридичне видання.

32. Гражданский кодекс Украины: Науч.-практ. коммент. / Под общ. ред. Е. О. Харитонова. – 3-е изд., с изм. по сост. на 1 мая 2000 г. – Х.: Одиссей, 2000. – 848 с.

Из содерж.: Гл. 1. Основные положения. – С. 5–37; Гл. 2. Лица. – С. 37–91; Гл. 6. Общие положения (Право собственности). – С. 172–177; Гл. 10. Личная собственность. – С. 178–184; Гл. 11. Общая собственноть. – С. 184–197; Гл. 13. Защита прав собственности. – С. 216–226.

33. Кодекс о браке и семье Украины: Науч.-практ. коммент. / Соавт.: Г. С. Волосатый, О. М. Калитенко; Отв. ред. Ю. С. Червоный. – Х.: Одиссей, 2000. – 480 с.

Из содерж.: Введение. – С. 3–4; Гл. 1. Основные положения. – С. 5–25; Гл. 4. Порядок и условия заключения брака. – С. 39–50; Гл. 5. Личные права и обязанности супругов. – С. 50–54; Гл. 6. Имущественные права и обязанности супругов. – С. 54–100; Гл. 9. Общие положения. – С. 126–156; Гл. 10. Личные права и обязанности родителей и детей. – С. 156–185; Гл. 11. Права родителей и детей на имущество. – С. 185–189; Разд. IV. Опека и попечительство. – С. 358–396.

Друга премія в номінації «Науково-популярні, науково-практичні і довідкові видання в галузі права» III Всеукраїнського конкурсу на краще юридичне видання.

34. Кодекс о браке и семье Украины: Науч.-практ. коммент. / Соавт.: Г. С. Волосатый, О. М. Калитенко; Отв. ред. Ю. С. Червоный. – 2-е изд., с изм. и доп. по сост. на 1 авг. 2000 г. – Х.: Одиссей, 2000. – 496 с.

Из содерж.: Введение. – С. 3–4; Гл. 1. Основные положения. – С. 5–25; Гл. 4. Порядок и условия заключения брака. – С. 39–50; Гл. 5. Личные права и обязанности супругов. – С. 50–54; Гл. 6. Имущественные права и обязанности супругов. – С. 54–100; Гл. 9. Общие положения. – С. 126–156; Гл. 10. Личные права и обязанности родителей и детей. – С. 156–185; Гл. 11. Права родителей и детей на имущество. – С. 185–189; Разд. IV. Опека и попечительство. – С. 358–396.

35. Основи правознавства: Навч. посіб. / За ред. С. В. Ківалова, М. Ф. Орзіха. – К.: Знання, 2000. – 358 с. – (Вища освіта XXI століття).

Із змісту: Гл. 10. Цивільне законодавство / Співавт.: Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. – С. 179–202; Гл. 11. Сімейне законодавство / Співавт. Є. О. Харитонов. – С. 203–211.

36. Основы правоведения: Учеб. пособие / Под ред. С. В. Кивалова, М. Ф. Орзиха; ОГЮА. – О.: Астропринт, 2000. – 356 с. – (Б-ка журн. «Юридический вестник»).

Из содерж.: Гл. 10. Гражданское законодательство / Соавт. Е. О. Харитонов. – С. 169–187; Гл. 12. Семейное законодательство. – С. 195–202.

37. Цівільний кодекс України: Наук.-практ. комент. / За заг. ред. Є. О. Харитонова; ОНЮА. – Х.: Одіссей, 2000. – 800 с.

Із змісту: Гл. 1. Основні положення. – С. 5–34; Гл. 2. Особи. – С. 35–85; Гл. 6. Загальні положення (Право власновсті). – С. 157–162; Гл. 10. Особиста власність. – С. 163–169; Гл. 11. Спільна власність. – С. 169–181; Гл. 13. Захист прав власності. – С. 199–208.

38. Кодекс о браке и семье Украины: Науч.-практ. коммент. / Соавт.: Г. С. Волосатый, О. М. Калитенко; Под ред. Ю. С. Червоного. – 3-е изд., с изм. и доп. по сост. на 1 июня 2001 г. – Х.: Одиссей, 2001. – 496 с.

Из содерж.: Гл. 1. Основные положения. – С. 7–27; Гл. 4. Порядок и условия заключения брака. – С. 43–53; Гл. 5. Личные права и обязанности супругов. – С. 54–57; Гл. 6. Имущественные права и обязанности супругов. – С. 58–105; Гл. 9. Общие положения (семья). – С. 126–156; Гл. 10. Личные права и обязанности родителей и детей. – С. 164–193; Гл. 11. Права родителей и детей на имущество. – С. 193–197; Разд. IV. Опека и попечительство. – С. 371–404.

39. Основи правознавства: Навч. посіб. / За ред. С. В. Ківалова, М. Ф. Орзіха. – 2-ге вид., випр. і допов. – К.: Знання, 2001. – 364 с. – (Вища освіта XXI століття).

Із змісту: Гл. 10. Цивільне законодавство / Співавт.: Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. – С. 182–205; Гл. 11. Сімейне законодавство / Співавт. Є. О. Харитонов. – С. 206–214.

40. Гражданский кодекс Украины: Науч.-практ. коммент. / Под общ. ред. Е. О. Харитонова. – 3-е изд. – Х.: Одиссей, 2002. – 848 с.

Из содерж.: Гл. 1. Основные положения. – С. 5–37; Гл. 2. Лица. – С. 37–91; Гл. 6. Общие положения (Право собственности). – С. 172–177; Гл. 10. Личная собственность. – С. 178–184; Гл. 11. Общая собственноть. – С. 184–197; Гл. 13. Защита прав собственности. – С. 216–226.

41. Гражданский кодекс Украины: Коммент. с измен. и доп. по сост. на 1 сент. 2003 г.: В 2 т. Т. 1 / Под общ. ред. Е. О. Харитонова, О. М. Калитенко. – Х.: Одиссей, 2003. – 832 с.

Из содерж.: Гл. 4. Общие положения о физическом лице. – С. 64–96; Гл. 5. Физическое лицо – предприниматель. – С. 96–101; Гл. 6. Опека и попечительство. – С. 101–123; Гл. 26. Право общей собственности / Соавт. В. К. Киселев. – С. 546–572.

42. Гражданский процесс Украины: Учеб. пособие / Отв. ред. Ю. С. Червоный; ОНЮА. – Х.: Одиссей, 2003. – 352 с.

Из содерж.: Гл. 1. Гражданское процессуальное право Украины как отрасль права. – С. 6–31; Гл. 3. Гражданские процессуальные правоотношения / Соавт. Г. Я. Трипульский. – С. 62–71; Гл. 6. Представительство в гражданском процессе. – С. 98–106; Гл. 12. Возбуждение гражданского дела. – С. 157–161; Гл. 14. Судебное разбирательство. – С. 169–176; Гл. 15. Судебное решение. – С. 162–176; Гл. 16. Судебное решение. – С. 177–183; Гл. 19. Пересмотр решений и определений в кассационном порядке. – С. 224–233; Гл. 20. Пересмотр решений, определений, вступивших в законную силу, в сязи с вновь открывшимися и исключительными обстоятельствами. – С. 234–239.

43. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / Співавт.: О. М. Калітенко, Г. С. Волосатий, В. І. Труба; За ред. Ю. С. Червоного; ОНЮА. – К.: Істина, 2003. – 464 с.

Із змісту: Розд. І. Загальні положення. – С. 5–49; Розд. ІІ. Шлюб. Права і обов'язки подружжя. – С. 50–193; Розд. ІІІ. Права і обов'язки матері, батька і дитини. – С. 194–304; Розд. IV. Влаштування дітей, позбавленних бальківського піклування. – С. 305–383; Розд. VII. Прикінцеві положення. – С. 430–431.

Спеціальна відзнака в номінації «Науково-популярні. Науково-практичні і довідникові видання в галузі права» V Всеукраїнського конкурсу на краще юридичне видання.

44. Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / Соавт.: О. М. Калитенко, Г. С. Волосатый, В. И. Труба; Под ред. Ю. С. Червоного; ОНЮА. – К.: Истина, 2003. – 520 с.

Из содерж.: Разд. I. Общие положения. – С. 5–55; Разд. II. Брак. Права и обязанности супружества. – С. 56–212; Разд. III. Права и обязанности матери, отца и ребенка. – С. 213–339; Разд. IV. Устройство детей, лишенных родительского попечения. – С. 340–430; Разд. VII. Заключительные положения. – С. 483–484.

45. Основи правознавства: Навч. посіб. / За ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха; М-во освіти і науки України. ОНЮА. – 5-е вид., переробл. і допов. – О.: Юрид. л-ра, 2003. – 352 с.

Із змісту: Гл. 10. Цивільне законодавство / Співавт. Є. О. Харитонов. – С. 170–191; Гл. 12. Сімейне законодавство. – С. 200–207.

46. Основы правоведения: Учеб. пособие / Под ред. С. В. Кивалова, М. Ф. Орзиха; М-во образования и науки Украины. ОНЮА. – 5-е изд., перераб. и доп. – О.: Юрид. л-ра, 2003. – 376 с.

Из содерж.: Гл. 10. Гражданское законодательство. – С. 184–202; Гл. 12. Семейное законодательство. – С. 212–219.

47. Правничий довідник для професійних суддів / За заг. ред. С. В. Ківалова; М-во освіти і науки України. ОНЮА. – О.: Юрид. л-ра, 2003. – 600 с.

Із змісту: Розд. XIV. Сімейне право. – С. 441–483; Розд. XV. Цивільний процес / Співавт.: Г. С. Волосатий, В. О. Єрмолаєва, І. О. Крючатов. – С. 484–529.

48. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко; М-во освіти і науки України. ОНЮА. – Х.: Одіссей, 2003. – 856 с. – (Закон України).

Із змісту: Гл. 4. Загальні положення про фізичну особу. – С. 28–43; Гл. 5. Фізична особа – підприємець. – С. 43–45; Гл. 6. Опіка і піклування. – С. 45–55; Гл. 26. Права спільної власності. – С. 239–251.

49. Цивільний кодекс України: Коментар / За ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко; М-во освіти і науки України. ОНЮА. – О.: Юрид. л-ра, 2003. – 1080 с.

Із змісту: Гл. 4. Загальні положення про фізичну особу. – С. 41–58; Гл. 5. Фізична особа підприємець. – С. 58–60; Гл. 6. Опіка і піклування. – С. 60–72; Гл. 26. Права спільної власності. – С. 315–329.

50. Основи правознавства: Навч. посіб. / За ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха; М-во освіти і науки України. ОНЮА. – 8-ме вид., переробл. і допов. – О.: Юрид. л-ра, 2004. – 352 с. – (Б-ка журн. «Юридический вестник»).

Із змісту: Гл. 12. Сімейне законодавство. – С. 202–212.

51. Основы правоведения: Учеб. пособие / Под ред. С. В. Кивалова, М. Ф. Орзиха; М-во образования и науки Украины. ОНЮА. – 7-е изд. перераб. и доп. – О.: Юрид. л-ра, 2004. – 384 с. – (Б-ка журн. «Юридический вестник»).

Из содерж.: Гл. 12. Семейное законодательство. – С. 212–222.

52. Семейное право Украины: Учебник / Соавт.: Г. С. Волосатый, О. М. Калитенко, В. И. Труба; Под ред. Ю. С. Червоного. – Х.: Одиссей, 2004. – 520 с.

Из содерж.: Разд. I. Общие положения. – С. 5–145; Разд. II. Брак. – С. 146–280; Разд. III. Семья. – С. 281–411; Разд. IV. Устройство детей, лишенных родительского попечения. – С. 412–488.

53. Сімейне право України: Підручник / Співавт.: Г. С. Волосатий, О. М. Калітенко, В. І. Труба; За ред. Ю. С. Червоного. – К.: Істина, 2004. – 400 с.

Із змісту: Розд. I. Загальні положення. – С. 5–113; Розд. II. Шлюб. – С. 114–222; Розд. III. Сім'я. – С. 223–325; Розд. IV. Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. – С. 326–382.

54. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. – 2-ге вид. із змін. за станом на 15 січ. 2004 р. – Х.: Одіссей, 2004. – 856 с.

Із змісту: Гл. 4. Загальні положення про фізичну особу. – С. 28–43; Гл. 5. Фізична особа підприємець. – С. 43–45; Гл. 6. Опіка і піклування. – С. 45–55; Гл. 26. Права спільної власності / Співавт. В. К. Кісельов. – С. 239–251.

55. Введение в украинское право / Под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова; М-во образования и науки Украины. ОНЮА. – О.: Юрид. л-ра, 2005. – 616 с.

Из содерж.: Разд. 5.2. Гражданский процесс. – С. 356–386.

56. Основи правознавства: Навч. посіб. для вузів / За ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха; М-во освіти і науки України. ОНЮА. – 8-ме вид., перероб. і допов. – О.: Юрид. л-ра, 2005. – 360 с. – (Б-ка журн. «Юридический вестник»).

Із змісту: Гл. 12. Сімейне законодавство. – С. 207–216.

57. Правничий довідник для професійних суддів / За заг. ред. С. В. Ківалова; М-во освіти і науки України. ОНЮА. – 2-ге вид., випр. та допов. – О.: Юрид. л-ра, 2005. – 640 с.

Із змісту: Розд. XIV. Сімейне право. – С. 475–518; Розд. XV. Цивільний процес / Співавт.: В. О. Єрмолаєва, Г. С. Волосатий. – С. 519–565.

58. Гражданский процесс Украины / Под ред. Ю. С. Червоного; ОНЮА. – К.: Истина, 2006. – 400 с.

Из содерж.: Гл. 1. Гражданское процессуальное право Украины как отрасль права. – С. 5–29; Гл. 2. Принципы гражданского процессуального права. – С. 30–61; Гл. 3. Гражданские процессуальные правоотношения / Соавт. Г. Я. Трипульский. – С. 62–93; Гл. 6. Представительство в гражданском процессе. – С. 109–117; Гл. 14. Приказное производство. – С. 219–223; Гл. 16. Открытие производства по делу. – С. 236–245; Гл. 18. Судебное разбирательство. – С. 255–283;

Гл. 22. Пересмотр судебных решений и определений в апелляционном порядке. – С. 334–348; Гл. 23. Пересмотр судебных решений и определений в кассационном порядке. – С. 349–362; Гл. 24. Пересмотр судебных решений по гражданским делам, вступивших в законную силу, в связи с исключительными обстоятельствами. – С. 363–366; Гл. 25. Пересмотр вступивших в законную силу решений или определений суда, которыми закончено дело, а также судебного приказа по вновь открывшимся обстоятельствам. – С. 367–375.

59. Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / Соавт.: О. М. Калитенко, Г. С. Волосатый, В. И. Труба; Под ред. Ю. С. Червоного; ОНЮА. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Истина, 2006. – 448 с.

Из содерж.: Разд. I. Общие положения. – С. 5–41; Разд. II. Брак. Права и обязанности супругов. – С. 48–184; Разд. III. Права и обязанности матери, отца и ребенка. – С. 185–296; Разд. IV. Устройство детей-сирот и детей, лишенных родительского попечения. – С. 297–382; Разд. VII. Заключительные положения. – С. 414–415.

60. Гражданский процессуальный кодекс Украины: Науч.-практ. коммент. / Отв. ред. Ю. С. Червоный. – Х.: Одиссей, 2007. – 792 с.

Из содерж.: Разд. I. Общие положения. – С. 6–237; Разд. II. Приказное производство. – С. 238–252; Разд. III. Исковое производство. – С. 253–440; Разд. IV. Особое производство. – С. 441–536; Разд. V. Пересмотр судебных решений. – С. 528–683; Разд. XI. Заключительные положения. – С. 779–789.

61. Цивільний процес України: Підручник / За ред. Ю. С. Червоного; ОНЮА. – К.: Істина, 2007. – 393 с.

Із змісту: Гл. 1. Цивільне процесуальне право України як галузь права. – С. 5–27; Гл. 2. Принципи цивільного процесуального права. – С. 28–59; Гл. 3. Цивільні процесуальні правовідносини / Співавт. Г. Я. Трипульський. – С. 60–90; Гл. 6. Представництво в цивільному процесі. – С. 107–115; Гл. 14. Наказне провадження. – С. 213–217; Гл. 16. Відкриття провадження у справі. – С. 230–247; Гл. 18. Судовий розгляд. – С. 248–276; Гл. 22. Перегляд судових рішень і ухвал у апеляційному порядку. – С. 323–336; Гл. 23. Перегляд судових рішень і ухвал у касаційному порядку. – С. 337–348; Гл. 24. Перегляд судових рішень у цивільних справах, що набрали законної сили, в зв'язку з винятковими обставинами. – С. 349–352; Гл. 25. Перегляд рішень або ухвал суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, а також судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами. – С. 353–360.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПОСІБНИКИ

62. Обязательства из причинения вреда: Учеб.-метод. пособие для студ. юрид. факультетов / МВССО УССР. Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – О., 1961. – 51с.

63. Методические рекомендации молодым преподавателям по проведению занятий на юридическом факультете / ОГУ им. И. И. Мечникова. – О., 1985.

64. Методические указания по изучению юридических дисциплин студентами I–IV курсов заочной формы обучения юридического факультета / Соавт.: М. Ф. Орзих, А. С. Васильев и др.; ОГУ им. И. И. Мечникова. – О., 1986. – 47 с.

65. Гражданское право Украины: Метод. рекомендации / ОГЮА. – О.: Бахва, 1998. – 16 с.

ПУБЛІКАЦІЇ В КНИГАХ ТА ЗБІРНИКАХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ

66. Некоторые вопросы раздела общего имущества супругов по советскому семейному праву // Научные сообщения Одесского филиала ВЮЗИ. – 1957. – Вып. 2. – С. 26–33.

67. О причинах правосубъектности хозрасчетных социалистических предприятий и кооперативных организаций // Научные сообщения Одесского филиала ВЮЗИ. – 1957. – Вып. 1. – С. 3–12.

68. Жилищные права граждан СССР // Новое законодательство и права граждан: Сб. науч. тр. – О., 1960.

69. К вопросу о правовом положении морского торгового порта // Советское государство и право в период развернутого строительства коммунизма: Тез. докл. межвуз. науч. конф., г. Харьков, 1962. – Х., 1962.

70. Деякі питання регулювання права спільної власності за чинним кодексом УРСР // Ювілейна наукова сесія, присвячена 100-річчю ОДУ ім. І. І. Мечникова: Суспільні, історичні та юридичні науки: Зб. наук. пр. – О., 1965. – С. 92–97.

71. До питання про правовий режим власності, що виникає внаслідок міжколгоспних зв'язків // Ювілейна наукова конференція юридичного факультету, присвячена 100-річчю ОДУ, Одеса, 13–15 верес. 1965 р.: Тези доп. / Відп. ред. Ю. С. Червоний; ОДУ ім. І. І. Мечникова. – О., 1965. – С. 23–28.

72. Правовой режим централизованного союзного фонда социального обеспечения колхозников // Республиканская межвузовская конференция, посвященная проблемам советского права: Тез. докл., Одеса, 22–24 нояб. 1965 г. / ОГУ им. И. И. Мечникова. Юрид. фак. – О., 1965. – С. 41–44.

73. Розвиток правової науки на юридичному факультеті (1865–1965) / Співавт.: І. В. Шерешевський, Н. А. Нудель, В. Т. Олієвський // Ювілейна наукова конференція юридичного факультету, присвячена 100-річчю ОДУ, Одеса, 13–15 верес. 1965 р.: Тези доп. / Відп. ред. Ю. С. Червоний; ОДУ ім. І. І. Мечникова. – О., 1965. – С. 3–6.

74. Понятие общего имущества супругов // Тези доповідей на XXII звітній конференції Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. Гуманітарні науки / М-во вищ. та серед. спец. освіти УРСР. ОДУ ім. І. І. Мечникова. – О., 1967. – С. 58–59.

75. Форма собственности на межколхозные фонды // Новый примерный устав сельхозартели и его роль в организационно-хозяйственном укреплении колхозов: Тез. докл. межвуз. науч. конф. / Редкол.: И. Н. Пахомов (гл. ред.), Ю. С. Червоный и др.; ОГУ им. И. И. Мечникова. – К., 1967. – С. 65–69.

76. Охрана имущества супругов. Основание и момент возникновения общности имущества супругов // Проблеми правознавства: Міжвід. наук. зб. – 1968. – Вип. 9. – С. 106–112.

77. Правовое регулирование деятельности межколхозных организаций // Проблемы социалистической законности на современном этапе развития советского государства: Тез. докл. межвуз. науч. конф., Харьков. – Х., 1968. – С. 172–173.

78. Понятия и виды общей собственности по советскому праву // Вопросы государства и права развитого социалистического общества: Тез. респ. науч. конф., Харьков, 24–26 сент. 1975 г. – Х., 1975. – С. 102–104.

79. К вопросу о гражданско-правовом положении морского торгового порта / Соавт. Г. А. Перекрест // Проблемы правоведения: Сб. науч. тр. – 1976. – Вып. 34. – С. 79–85.

80. Особенности правоотношений общей собственности, возникающей в результате договора о совместной деятельности // Актуальные проблемы юридической науки на этапе развитого социализма: Крат. тез. докл. и науч. сообщ. респ. науч. конф., Харьков, 16–18 окт. 1985 г. – Х., 1985. – С. 31–32.

81. О соотношении экономического и юридического аспектов понятия собственности // Актуальные проблемы формирования правового государства: Тез. респ. науч. конф. – Х., 1990.

82. Некоторые вопросы регулирования отношений общей собственности по новому Гражданскому Кодексу Украины // Тезисы республиканской научно-практической конференции. Киев, 14–15 апр. 1992 г. – К., 1992.

83. К вопросу о понятии и содержании права частной собственности граждан Украины // Актуальные проблемы государства и права: Сб. науч. тр. / ОГУ им. И. И. Мечникова. – О., 1994. – Вып. 1. – С. 84–91.

84. Некоторые вопросы регулирования и защиты отношений частной собственности на жилые дома и отдельные квартиры // Актуальные проблемы государства и права: Сб. науч. тр. / ОГУ им. И. И. Мечникова. – О., 1995. – Вып. 2. – С. 107–203.

85. Методологические проблемы регулирования отношений собственности в Украине // Проблемы методологии современного правоведения: Материалы междунар. науч.-практ. конф. – К., 1996. – С. 175.

86. Методологічні проблеми регулювання відносин власності в законодавстві України // Економіко-правові проблеми трансформації відносин власності в Україні: Зб. наук. пр. – К., 1997. – С. 9.

87. Предмет гражданского права Украины // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. / ОДЮА. – 1997. – Вип. 4. – С. 22–31.

88. Предмет гражданского права Украины // Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя юридичного інституту ОДУ): Зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України. ОДУ ім. І. І. Мечникова. Юрид. ін-т. – О., 1997. – С. 144–150.

89. Некоторые вопросы правового регулирования отношений собственности в связи с разработкой проекта ГК Украины // Актуальные проблемы государства и права: Сб. науч. тр. / ОГУ им. И. И. Мечникова. – О., 1998. – Вып. 5. – С. 38–47.

90. Роль брачного контракта в регулировании имущественных отношений супругов (по семейному Закону Украины) // Правова держава = Правовое государство / ОДУ ім. І. І. Мечникова. – 1998. – № 1. – С. 43–49.

91. Некоторые вопросы правового регулирования отношений собственности в связи с

разработкой проекта Гражданского кодекса // Вісник Університету внутрішніх справ. – Х., 1999. – Вип. 6: Присвячено світлій пам'яті професора О. А. Пушкіна.

92. Захист майнових прав подружжя // Матеріали науково-практичної конференції: В 2 ч. – Х., 2000. – Ч. 2.

93. Формы собственности по Конституции Украины // Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / За ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіха; ОНЮА. – О., 2001. – С. 246–248.

94. Некоторые проблемы правового регулирования отношений собственности по Гражданскому и Хозяйственному кодексам Украины // Судовий захист права власності: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 25 черв. 2004 р. / Голов. ред. С. В. Ківалов; ОНЮА. – О., 2004. – С. 88–107.

ПУБЛІКАЦІЇ В ЖУРНАЛАХ

95. Про форму власності і правовий режим власності на міжколгоспні фонди // Радянське право. – 1968. – № 5. – С. 70–74.

96. Правоотношения общей собственности колхозно-кооперативных организаций по договору о совместной деятельности / Соавт. С. Э. Арзиани // Радянське право. – 1982. – № 8. – С. 40–44.

97. Гражданская правоспособность и право собственности // Юридический вестник. – 1996. – № 1. – С. 71–73.

98. Правовое регулирование отношений собственности в Украине // Юридический вестник. – 1997. – № 1. – С. 84–89.

99. Про питання про право власності громадян України на житлові будинки і окремі квартири // Вісник Академії правових наук України – 1997. – № 1. – С. 87–96.

100. Договор о приватизации жилых помещений, находящихся в государственной и частной собственности // Юридический вестник / ОНЮА. – 2001. – № 3. – С. 14–16.

101. Понятие и особенности семейных правоотношений // Суспільство. Держава. Право / ОНЮА. – 2002. – Вип. 1: Цивільне право. – С. 16–23.

102. Представительство в гражданском процессе // Суспільство. Держава. Право / ОНЮА. – 2002. – Вип. 2: Цивільне право. – С. 28–31.

103. Понятие, условие и порядок заключения брака по семейному законодательству Украины // Суспільство. Держава. Право / ОНЮА. – 2003. – Вип. 3: Цивільне право. – С. 51–57.

104. Поняття предмета і методу сімейного права України // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 4. – С. 157–170.

105. Некоторые проблемы правового регулирования отношений собственности по Гражданскому и Хозяйственному кодексам Украины // Економіка та право. – 2004. – № 2. – С. 10–20.

106. Деякі проблеми правового регулювання відносин власності за Цивільним і Господарським кодексом України // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 1. – С. 64–79.

107. Захищені дисертації. Кафедра цивільного процесу // Часопис цивілістики. – 2007. – Вип. 5. – С. 58.

108. Кафедра гражданского процесса // Юридический вестник. – 2007. – № 4. – С. 117–118.

109. Кафедра цивільного процесу // Часопис цивілістики. – 2007. – Вип. 5. – С. 43–45.

110. Кафедра цивільного процесу: Бібліографія видань кафедр за 10 років / Підгот. Ю. С. Червоний // Часопис цивілістики. – 2007. – Вип. 5. – С. 87–90.

111. Маслов Василий Филиппович (1922–1987) // Економіка та право. – 2007. – № 1. – С. 156–160.

ПУБЛІКАЦІЇ В ГАЗЕТАХ

112. Звітують юристи // За наукові кадри. – 1962. – 16 лют.

113. Благородна справа // За наукові кадри. – 1964. – 26 берез.

114. З почуттям гордості // За наукові кадри. – 1971. – 1 трав.

115. Юридичний // За наукові кадри. – 1973. – 24 квіт.

116. Кваліфіковані юристи // За наукові кадри. – 1974. – 17 трав.

117. Примножувати здобутки // За наукові кадри. – 1976. – 27 лют.

118. Юридичний факультет // За наукові кадри. – 1977. – 15 квіт.

119. Юридичний // За наукові кадри. – 1978. – 31 берез.

120. Юридичний // За наукові кадри. – 1979. – 23 берез.

121. Професія – юрист // Прапор Жовтня. – 1981. – 16 черв.

122. Юридичний // За наукові кадри. – 1982. – 23 квіт.

123. Юридический // За наукові кадри. – 1983. – 17 жовт.

124. Всяк нотариус знай свой статус! / Соавт. Н. Саниахметова // Юридическая практика. – 2001. – 2 мая. – С. 6.

125. Семейные узы скрепляйте любовью и свидетельством о браке: [Интервью] / Беседу вел В. Веприк // Слово. – 2002. – 1 марта.

РЕЦЕНЗІЇ

126. Важливий вид зобов'язань / Співавт.: А. Федоров, Є. Харитонов // Радянське право. – 1975. – № 10. – С. 110. – Рец. на кн.: Стависский П. Р. Возмещение вреда при спасении социалистического имущества, жизни и здоровья граждан. – М.: Юрид. лит., 1974. – 127 с.

127. [Рецензия] / Соавт. М. Нудель // Радянське право. – 1976. – № 5. – С. 105–106. – Рец. на кн.: Матвеев Ю. Г. Международные конвенции по авторскому праву – М.: Междунар. отношения, 1975. – 168 с.

128. Правове становище виробничих об'єднань в сільському господарстві // Радянське право. – 1981. – № 12. – С. 76–77. – Рец. на кн.: Маслов В. Ф., Подопригора З. А., Попов В. К. Правовое положение производственных объединений в сельском хозяйстве. – К.: Политиздат Украины, 1979. – 182 с.

129. Комплексна галузь радянського житлового законодавства / Соавт.: М. П. Орзіх, Н. О. Саніахметова // Радянське право. – 1986. – № 5. – С. 87–88. – Рец. на кн.: Золотарь В. А., Дятлова П. Н. Советское жилищное право. – К.: Вища шк., 1985. – 216 с.

130. Корисне дослідження / Соавт.: Є. Харитонов, Н. Саніахметова // Радянське право. – 1987. – № 12. – С. 80–81. – Рец. на кн.: Маслов В. Ф. Право на жилище. – Х.: Вища шк., 1986. – 284 с.

Відповідальний редактор Голубєва Н.Ю.
Верстка Вітвицька В.Г.

Здано в роботу 10.11.2010. Підписано до друку 17.11.2010. Формат 60х84/8. Папір офісний. Обл.-вид. арк. 8,91.
Ум.-друк. арк. 9,65. Наклад 300 прим. Ціна договірна.

Віддруковано у ПП «Фенікс» (Свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.02).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25. Тел. (048) 7777-591.